

RAPOR

TÜRK AKADEMİSİ
SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI

BALKAN SAVAŞLARI'NIN 100. YILDÖNÜMÜNDE BALKAN TECRÜBELERİ

TÜRK AKADEMİSİ SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI

TASAV

Dış Politika Araştırmaları Merkezi
Rapor No. 1 // Ekim 2012
www.turkakademisi.org.tr

TÜRK AKADEMİSİ Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

Türkiye’de ve dünyada, yaşanmış ve yaşanmakta olan olayları; siyasî, sosyal, tarihî ve kültürel derinlik içinde ve stratejik bir bakış açısıyla değerlendiren, yeni tasarımlar ortaya koyarak gelecek vizyonu oluşturan bir düşünce kuruluşudur.

TASAV, bilimsel kıstasları esas alarak ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde araştırma, inceleme ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çalışmalarını hiçbir kâr amacı gütmeyen ilgililer ile paylaşan TASAV; tarafsız, doğru, güncel ve güvenilir bilgiler ışığında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmaktadır.

TASAV’ın amacı; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş felsefesine paralel olarak, ülkemizin ekonomik, sosyal, siyasî, kültür ve eğitim hayatının geliştirilmesine; millî menfaat, millî güvenlik ve birlik anlayışının, insan hak ve özgürlüklerinin, demokrasi kültürünün, jeopolitik ve jeostratejik düşünce biçiminin yaygınlaştırılmasına; toplumda millî, vicdanî ve ahlâkî değerlerin hâkim kılınmasına ve Türkiye’nin dünyadaki gelişmelerin belirleyicisi olmasına bilimsel faaliyetler aracılığıyla katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

TASAV, aşağıda belirtilen altı Stratejik Araştırma Merkezi vasıtasıyla çalışmalarını yürütmektedir:

1. Dış Politika Araştırmaları Merkezi
2. Güvenlik Araştırmaları Merkezi
3. Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi
4. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi
5. Ekonomi Araştırmaları Merkezi
6. Enerji Araştırmaları Merkezi

BALKAN SAVAŞLARI'NIN 100. YILDÖNÜMÜNDE BALKAN TECRÜBELERİ

TASAV

Dış Politika Araştırmaları Merkezi

Rapor No: 1 // Ekim 2012

www.turkakademisi.org.tr

Bu yazının tüm hakları saklıdır. Yazının telif hakkı TASAV'a ait olup kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında önceden izin almadan kullanılamaz ve çoğaltılamaz.

SUNUŞ

Balkanlar siyasî, sosyal ve stratejik açıdan taşıdığı önemin yanı sıra barındırdığı kaos, kargaşa ve ayrışma potansiyeli ile de dünyanın gözünün üzerinde olduğu bir bölge olagelmıştır. Tarihî süreçteki özel konumu, Balkanları Türk milleti için bir coğrafya olmanın çok ötesine taşımaktadır.

Balkanlar, birçok devlet tarafından Avrupa ile Asya arasında stratejik öneme sahip, ele geçirilmesi gereken bir Osmanlı toprağı olarak görülmüştür. Bu sebeple, Osmanlı'nın parçalanması ve paylaşılması bu dönemde birçok devletin dış politikasının temel hedefi olmuştur. Söz konusu güçler, amaçlarına ulaşabilmek için, Balkanlarda yüz yıllarca huzur içinde yaşamış olan farklı dil, din, mezhep ve etnik kökene sahip halkları provoke ederek ayrılıkçı ve çeteci topluluklara dönüştürmüştür.

Bağımsızlık amacıyla başkaldıran bölge ülkeleri ile Osmanlı Devletini karşı karşıya getiren Balkan Savaşları, Türk tarihinin en trajik evrelerinden birisini oluşturmuş. Balkanlarda yüz yıllardır varolan Türk hâkimiyeti Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi ile nihayet bulmuştur. Balkan Savaşları Türkiye ve Türk milleti için doğrudan hüznü çağrıştıran derin anlamlara sahiptir.

Balkanlar, Osmanlı idaresinden çıktıktan sonra asla kalıcı bir huzura kavuşamamıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yeniden yıkıcı savaflara sahne olan Balkanlarda çeşitli topluluklar şiddet ve etnik temizliğe maruz kalmıştır. Yugoslavya'nın dağılması ile yeni kaos ve kargaşanın, çatışma ve ayrışmaların kapısı açılmış, dengeler yeniden alt üst olmuştur.

Balkan Savaşları sonrası ortaya çıkan etnik ve dinî ayrışmaya dayalı "Balkanlaşma" süreci, 21. yüzyılın eşiğinde bu defa da "Balkanlaştırma" olarak vücut bulmuş, sonu gelmez acıların, kaos ve kargaşanın yeni adı olmuştur. Aynı zamanda dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun etnik ve dinî çatışmalar ve ayrışmalar bu isimle tanımlanır olmuştur.

Balkan Savaşları'nın 100. yıldönümü vesilesiyle *Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı* tarafından hazırlanan bu rapor ile; Balkanlar coğrafyasının tarihî, siyasî ve kültürel geçmişinden hareketle bölgeye ilişkin gelecek öngörüsünde bulunulmasına ve demokrasi ve insan hakları gibi kavramların gölgesinde teşvik edilen etnik/dinî ayrışmaların ve yaşanan çatışmaların neden-sonuç ilişkilerinin Balkan tecrübesi ışığında sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Balkan tecrübelerinden Türkiye için çıkarılacak derslerin belirlenmesi ve bu çerçevede Türkiye'deki sürecin anlaşılmasına yönelik farklı bir bakış açısının ortaya konması çalışmanın temel amaçlarından biri olmuştur.

TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi'nin koordinatörlüğünde hazırlanan çalışmada; oldukça kapsamlı olan Balkanlar konusu özellikle bölge milliyetçilikleri, etnik ve dinî ayrılıklar ile bunların yol açtıkları kutuplaşma, çatışma, ayrışma ve bunlardan çıkartılabilecek tecrübeler çerçevesinde sınırlı tutulmuştur. Önümüzdeki süreçte başka boyutlarıyla da değerlendirilmesi ve yeni analizlere tâbi tutulması planlanan Balkanlarla ilgili bu ilk rapor, okuyucular, araştırmacılar ve siyasî karar alıcıların istifadesine sunulmaktadır.

Raporun hazırlanmasında emeği geçen tüm TASAV araştırmacılarına teşekkür ederim.

İsmail Faruk AKSU
TASAV BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. BALKANLARDA TÜRK MEVCUDİYETİ	2
2. BİR ASIR ONCE BALKANLAR: SAVAŞ VE KOPUŞ	5
2.1. Balkan Savaşları Öncesi Durum	5
2.2. Balkan Savaşları'nın Nedenleri	7
2.3. Osmanlı Yöneticilerinin İçine Düştikleri Gaflet	8
2.4. Balkan Savaşları	10
2.5. Savaşların Ardından	14
3. BALKANLAŞMA	15
3.1. Kavramın Ortaya Çıkış Süreci	15
3.2. Balkanlaşma Sürecinin Temel Araçları	17
4. BALKAN MİLLETLERİ VE MİLLİYETÇİLİKLERİ	20
5. BALKAN MÜSLÜMANLARININ ETNİK KÖKEN BİLİNCİ	23
5.1. Arnavut ve Türk Unsurlar	24
5.2. Boşnak ve Türk Unsurlar	27
5.3. Sırp ve Türk Unsurlar	28
6. YENİDEN BALKANLAŞTIRMA SÜRECİ	30
6.1. Makedonya: Yeni Devlet Modeli Örneği	30
6.1.1. Batı'nın Rolü	33
6.1.2. Dünyada En Geniş Haklara Sahip Azınlık: Makedonya Arnavutları	34
6.1.3. Azınlıkları Devletleştirmek/Kabileleşen Devletler	34
6.2. Bosna-Hersek: Üçlü Yönetim Modeli	36
6.2.1. Dayton Sistemi	36
6.2.2. Siyasî Krizler	37
6.2.3. Nefret Sınırları	38
6.2.4. Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek Kararı	39
6.3. Kosova: Bağımsız Bir Bağımlı Devlet Örneği	41
6.3.1. Çok Kültürlü, Çok Etnikli, Çok Dilli ve Çok Dinli Devlet	43
6.3.2. Sınırsız Sınırlılık	44
6.3.3. Bağımsızlık Bumerangı	45
6.3.4. Kosova'nın Azınlıkları ve Yerel Yönetimler Reformları	46
6.3.5. Bosnalaşan Kosova	48
6.3.6. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Kararı	49
6.4. Arnavutluk: Din Eksenli Bölünme Örneği	50

7. TÜRKİYE’NİN BALKAN DİPLOMASİSİ.....	52
7.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlişkiler (1923-1934)	52
7.2. Balkan Antantı Paktı.....	56
7.3. Pakt Sonrası Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1934-1945)	57
7.4. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri.....	58
7.4.1. Çok Yönlü Dış Politikaya Geçiş	60
7.4.2. Bulgaristan’da Türklere Yönelik Asimilasyon.....	60
7.4.3. Sosyalist Rejimlerin Çöküşü	61
7.4.4. Yugoslavya’nın Dağılması ve Bosna Savaşı	62
7.4.5. Kosova Sorunu ve Türk Dış Politikası	63
7.5. 2000’lerde Balkanlar ve Türkiye.....	64
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	71

GİRİŞ

Başka birçok coğrafyaya olduğu gibi Avrupa kıtasına da Türk-İslâm medeniyeti mührünü vurmuş ve yüzyıllar boyu Balkanlar coğrafyasına egemen olmuş Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde önemli bir dönüm noktası, bundan tam bir asır önce Balkanlarda yaşanmıştır. Osmanlı otoritesine başkaldıran Balkan ülkeleri, Osmanlı'ya karşı bağımsızlık savaşı vermişler ve nihayetinde teker teker Osmanlı'nın hâkimiyet alanından çıkmışlardır.

Bölgede Batı tarafından kışkırtılan bağımsızlık hareketleri, 19. yüzyıl boyunca gayrimüslim tebaa arasında iç isyanlara sebep olmuştur. Rusya'nın yönlendirdiği Panslavizm hareketiyle tüm Balkan ülkelerine yayılan isyanların ilk siyasî sonucu, Yunanistan'ın 1829'da bağımsızlığını ilân etmesi olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından düzenlenen Berlin Kongresi neticesinde ise Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının önemli bir bölümünü daha kaybetmiştir. Bu süreçte Batılı ülkeler için Avrupa ile Asya arasında yer alan stratejik Osmanlı topraklarını ele geçirmek büyük önem taşımıştır. Bu yüzden de Osmanlı'nın parçalanması ve paylaşılması, dönemin Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın dış politikasının temel hedeflerinden biri olmuştur.

Söz konusu Batılı güçler için onlarca farklı dil, ırk, mezhep ve etnik kökenden oluşan Balkan halklarını provoke etmek hiç de zor olmamıştır. Osmanlı döneminde iç içe geçmiş, sakin ve istikrarlı bir yaşam sürmüş olan bu topluluklar, Batı ülkelerinin emperyalist politikalarının da etkisiyle ayrılıkçı mücadeleler güden “düşman” toplumlara dönüşmüştür.

Bu toplulukların Osmanlı'dan kopuşu büyük trajedilere sebep olmuşsa da bölgede yüz yıllardır Türk egemenliği ile oluşan tarihî ve kültürel miras, Türk ve Müslüman halklar tarafından yaşatılarak günümüze kadar taşınabilmiştir. Balkanlarda Osmanlı mirası canlı kalmakla beraber Osmanlı'nın getirdiği barış ve huzur tekrar yakalanamamış; Balkanlar, Osmanlı idaresinden çıktıktan sonra Osmanlı dönemindeki olumlu şartları tekrar yaşayamamıştır.

Balkanlarda Osmanlı egemenliğinin sona ermesi, Osmanlı'nın mirasını devralan Türkiye'nin bölgeyle olan bağı ve ilgisinin kesilmesi anlamına gelmemiştir. Türkiye'nin Avrupa kıtasına uzantısını teşkil eden Balkanlar; coğrafi açıdan olduğu kadar, siyasî, ekonomik, tarihî, kültürel ve insanî bağlar bakımından da Türkiye için önem taşımaya devam etmiştir.

Osmanlı sonrası dönemde, görece istikrarlı bir ortamın bulunduğu Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılması ile tüm dengeler bir kez daha alt üst olmuş; Balkanlar 1990'lı yıllarda bir kez daha yıkıcı savaşlara ve etnik temizliğe maruz kalmıştır. Balkan Savaşları sonrası ortaya çıkan “Balkanlaşma” süreci, 21. yüzyılın eşiğinde,

başta ABD ve AB ülkelerinin müdahaleleri neticesinde, bu sefer “Balkanlaştırma” olarak tekrar vücut bulmuş; sonu gelmez acıların, kavga ve kargaşanın yeni adı olmuştur.

Önce Balkan Savaşları ve ardından 1990’larda yaşananlar, Türkiye’nin Balkan politikasının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Bugün Balkan ülkelerinde soydaş ve akraba topluluklar yaşamakta; diğer yandan ise ülkemizde, Balkan kökenli vatandaşlarımız bulunmaktadır. Bu nedenle, Balkanlar’da ortaya çıkan bunalımlar Türkiye’yi yakından etkileyebilmekte ve Balkanlar’da barış ve istikrarın korunması Türkiye için hayati önem taşımaktadır.

Balkan Savaşları’nın 100. yıldönümünde, tarihte yaşananları hatırlamak, bu sürecin günümüzdeki yansımalarını anlamak ve geçmişte yaşananların gelecekte ne gibi gelişmelere sebep olabileceğini öngörmek adına, Balkanlar coğrafyasının tarihî, siyasî ve kültürel geçmişinden hareketle hâlihazırdaki durumunu analiz etmek gerekmektedir. Bu analiz sadece Balkanları anlamak ve bölgeye ilişkin gelecek öngörüsünde bulunmak için değil, başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın birçok yerinde yaşanan olayların sağlıklı değerlendirilmesi ve idrak edilebilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Bu düşüncelerden hareketle hazırlanan raporda, ilk önce Balkanlardaki Osmanlı egemenliği ve mirası kısaca aktarılmaktadır. İkinci bölüm, Balkan Savaşları hakkında bir tarihçeye ayrılmıştır. Sonraki bölümde, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı esnasında literatüre giren “Balkanlaşma” kavramı, ortaya çıkış süreci ve bu süreçte kullanılan araçlar çerçevesinde irdelenmektedir. Dördüncü bölümde, çatışma ve bölünmeyle simgelenen Balkanlaşma sürecinde ayrılıkçı etnik çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Balkan milletlerinin milliyetçilik anlayışı analiz edilmektedir. Ardından ise Balkanlarda yaşayan Türk toplulukların Arnavut, Boşnak ve Sırplarla ilişkilerinin ne durumda olduğu ortaya konmaktadır. Altıncı bölümde, Balkanlaşma sürecinin Batı marifetiyle tekrar uygulamaya konduğu 1990 sonrası dönem “Balkanlaştırma” kavramı çerçevesinde analiz edilmekte, Yugoslavya’nın dağılması sonrasında yaşanan parçalanmayla gelen yeni devletlerin kuruluş süreci ve siyasî yapıları incelenmektedir. Raporun yedinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze Balkanlara yönelik izlediği dış politikasının ana hatları özetlenmektedir.

1. BALKANLARDA TÜRK MEVCUDİYETİ

Balkanlardaki Türk mevcudiyeti, İstanbul’un fethinden neredeyse bir asır önce başlamıştır. Bu bağlamda bazı önemli tarihleri hatırlamakta yarar vardır. Örneğin, Türklerin Gelibolu’ya, dolayısıyla Balkan topraklarına çıkış tarihi 1352’dir. Edirne’nin Türk hâkimiyetine girmesi ve Osmanlı Devleti’nin ikinci başkenti oluşu 1361-1362 yıllarına rastlamaktadır. Malazgirt’in Anadolu’yu Türklere açışı gibi

tüm Balkanları Osmanlı'ya açan Kosova Meydan Muharebesi ise 1389 yılında gerçekleşmiştir. Yukarıda anılan tarihlerin tamamının İstanbul'un fethinden çok önce olduğu görülmektedir.

Osmanlı, bölgede yaşayan birçok etnik, dinî ve mezhepsel farklılıklar taşıyan unsurları yüzyıllar boyunca "barış, hoşgörü ve kardeşlik" değerleri ekseninde istikrarlı ve huzurlu bir şekilde yönetebilmeyi başarmıştır. Osmanlı, bu coğrafyada hızla yayılmış; siyasî, dinî ve kültürel açılardan kendisini kabul ettirerek kısa zaman içinde büyümüştür.¹ Bu sürecin ardından hâlâ varlığını korumakta olan Türk mirasından kast edilen, sadece siyasî, bürokratik ve idarî bir miras değil, kültürel, dinî ve etnik boyutları da olan büyük bir mirastır.

Osmanlı döneminde sadece devletin askerî ve sivil kurumları, saray protokolü, hukuk ve vergi sistemi değil, Balkanlara bugün de özellik kazandıran zarif şehir mimarisi, başta Balkan dillerine kalıcı olarak giren binlerce sözcük ve kavram olmak üzere, yemekten komşuluk adabına kadar, ortak bir kültür ve yaşam tarzı, kıyafetler, müzik ve folklorik danslarda ifadesini bulan ortak bir estetik anlayış oluşmuştur.

14. yüzyılda başlayan Balkanlardaki karşılıklı etkileşim Osmanlı Devleti'nin tarihî hayat çizgisi boyunca özel bir yer tutmuş, günümüz Türkiye'sine de önemli yansımaları olmuştur. Paradoksal olarak Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandıran Balkan ulus-devletlerinin doğuşunda, Batı'dan gelen milliyetçilik ideolojisi kadar, Osmanlı mirası ortak kültürden beslenen siyasî akımlar da etkin olmuştur.²

Balkanlarda Osmanlı Egemenliği³

	Tarih	Süre (yıl)
Makedonya	1371-1913	542
Sırbistan	1389-1829	440
Yunanistan	1396-1830	374
Arnavutluk	1468-1912	444
Bosna	1463-1878	415
Hersek	1482-1878	396
Eflak	1476-1829	353

¹ Bu başarının sadece devletin gücünden kaynaklanmadığı; Türk kültürünün kolay benimsenmesi ve varlığını uzun yıllar devam ettirebilmesinde Osmanlı öncesinde buraya yerleşmiş olan Türklerin, bilhassa Gagavuzların önemli payı olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yürüttüğü politikaların da Osmanlı'nın Balkanlardaki etkinliğinde çok önemli bir faktör olduğu savunulmaktadır. Detayları için bkz. Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 32, Kış 2012, ss. 2-3.

² Hakan Okçal, "Balkanlar ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nde Gerçekleştirilen GAMER Konferansı Konuşması*, 14 Ekim 2011, *GAMER*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 197-207.

³ Carl Brown, *İmparatorluk Mirası: Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 9-10'dan aktaran: İlhan Uzel, "1980-1990 Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss.168.

Balkanlardaki Türk varlığı ile İslâm varlığını birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Genel anlamda, Balkanlarda Türk demek Müslüman demektir; Müslüman demek Türk demektir. Bunun en önemli nedeni, Müslüman olan ama Türk olmayanlar ile Müslüman Türklerin, birbirini “öteki” olarak konumlandırmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, çok daha güçlü ve tehditkâr “öteki”ler arasında azınlık⁴ olarak yaşamak, Türkler ile diğerlerini ortak tehdiye karşı birbirine yaklaştırmıştır. Balkanlar söz konusu olduğunda Müslümanlar açısından “öteki” Sırp, Bulgar, Yunan, Hırvat ya da Macar olmaktadır. Müslüman olanın ötekileştirilmesi, Müslüman grupların aynı yerden gelen ortak bir tehdit algılamasına sebep olmakta ve Müslüman grupları birbirine yakınlaştırmaktadır. Dolayısıyla Türk ve İslâm varlığının genel anlamdaki ayrılmazlığını yaratan başlıca faktör Müslüman olmayan diğer gruplardır.

Müslüman ve Türk kimliklerinin birbiri yerine kullanılacak denli aynı görülmesinde, “düşman” ya da “öteki” yaratma süreçleri önemli birer faktördür. Osmanlı Devleti yıkılalı neredeyse yüz yıl geçmiş olmasına rağmen Bosna-Hersek’te Boşnakların, Sırp asker ve çentiklerce “Türk” oldukları gerekçesi ve “Türklerden intikam gayesi” ile öldürülmeleri,⁵ bu tespitin yeni yüzyılda da geçerliliğini koruduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Türk karşıtlığı, Türk nefreti, Türk korkusu” gibi olguların ortaya çıkmasında salt geçmişin “acı hatıraları” değil, Osmanlı sonrasında oluşturulan tarih bilinci de rol oynamıştır. Kısacası, Müslüman olmayan unsurların Müslümanlığın altını “Türk” tanımlamasını buna ekleyerek çizmesi, bu algıyı gerek Müslüman gerekse Müslüman olmayan gruplar nezdinde güçlendirmiştir. Azınlık olmanın getirdiği kaygılar, Müslüman gruplarda bu algının kabullenilmesine katkı sağlarken birleştirici bir sonuç da doğurmuştur. Bu birleştirici etki, Türk ve İslâm varlığının maruz kaldığı tehditlere rağmen silinip yok olmamasında önemli bir etken olmuştur.

Türk ve İslâm varlığının Balkanlarda mevcudiyetini sürdürmesinde Müslümanların kendi aralarında evlenmeyi tercih etmelerinin de önemli bir rolü bulunmaktadır.

⁴ Azınlık, genellikle “bir ülkede çoğunluğu oluşturan nüfustan dil, din ve etnik köken bakımından farklı özellikler taşıyan topluluk” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁵ Sırpların Boşnak tanımlamasında Boşnakların esasen “Osmanlı döneminde Müslümanlaşmış Sırp” olduğu görüşünü paylaşılanlar olduğu kadar, onların “Osmanlı döneminde bölgeye getirilip yerleştirilmiş Türkler” olduğu görüşünü düşünenler de bulunmaktadır. Daha derin bir inceleme gerektirmekle birlikte, Boşnakların Osmanlı döneminde getirilmiş Türkler olduklarına ilişkin görüşlerin “kriz” dönemlerinde ön plana çıkarıldığı ve Sırp toplumunda nefret duygularını artırarak Büyük Sırbistan gibi önemli bir projeyi “kamu projesi” haline getirme amacı taşıdığını düşünmek mümkündür. Boşnakların kendilerini tanımlamaları bakımından da her iki görüşün toplumda karşılık bulduğu gözlemlenebilmektedir. Boşnakların Sırp olmasa da Slav halklardan biri olduğu görüşünü paylaşılanlar olduğu gibi, esasen bölgede “unutulmuş Türkler” olduklarını düşünenler de vardır. Ancak hangi fikri paylaşırlarsa paylaşınsınlar Boşnaklar İslâmiyet’ten önce Ortodoks olmadıkları konusunda emin bir tavır sergilemekte, her daim Sırp’tan farklı bir unsur olduklarını vurgulamaktadırlar. Daha fazla bilgi için bkz. Gözde Kılıç Yaşın, “Balkan Siyaseti Sil Baştan: Sancak’ta Uyanan Boşnaklar”, 2023 Dergisi, Sayı 123, Temmuz 2011.

Yine de bir istisna olmasına rağmen değinilmelidir ki Sırp'lardan, Hırvat'lardan ya da bir başka Hristiyan gruptan kız alındığı görülmüştür; ancak, kız verilmesi söz konusu olmamıştır. Kuşkusuz ki bu tutum, genel anlamda Müslüman örfüne uyulması ile ilgilidir. Ancak aynı zamanda Osmanlı hukukunun etkisi de söz konusudur. Komünist ve hatta ateizmi açıkça devlet rejimi hâline getiren yönetimler altında dahi evlilikler bu bilinçle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede; Türklerin Balkanlardaki bütün Müslüman topluluklar içerisinde çok daha hassas oldukları müşahade edilmektedir. Bu tercih, millî kimliğin korunmasında belirleyici faktörlerden biridir.

Balkanlarda kimlik esasen önce din unsuruna bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak dil de aynı şekilde belirleyicidir. Kimliklerin korunmasında da Balkan insanların kendi anadillerinde eğitim görme imkânlarının bulunması, kendi dillerinde yayın yapabilmeleri en önemli etkindir. Ancak bu imkâna hemen hiç sahip olmamış Pomakların, Goralılar ya da Aşkalilerin, Torbeşlerin, Ulahların da farklı olduklarına dair bilinci taşıdıkları ve kimliklerine sahip çıktıkları unutulmamalıdır.

2. BİR ASIR ÖNCE BALKANLAR: SAVAŞ VE KOPUŞ

Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan Balkan Savaşları, dünya tarihinin gördüğü en büyük devletlerden birisinin tasfiyesi için son merhaleyi de temsil etmektedir. Balkan hezimetini ile başlayan tasfiye süreci, I. Dünya Savaşı ile devam etmiş ve "Hasta Adam" olarak anılan Osmanlı Devleti bundan kısa bir süre sonra tarih sahnesinden silinmiştir. Balkan Savaşları kimsenin beklemediği bir şekilde sonuçlanmıştır. Galip geleceği düşünülen Osmanlı yenilirken, genç Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ni hezimete uğratmıştır.

2.1. Balkan Savaşları Öncesi Durum

Balkan Savaşları'na gidilen süreçte önemli bir aşama olan milletler sorununun ortaya çıkması 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Rusya, Osmanlı Devleti içindeki Ortodoks tebaanın koruyuculuk hakkını elde etmiştir. Bunu zaman içinde genişleterek kendi emperyalist emelleri doğrultusunda kullanan Rusya'ya karşı büyük güçlerin de aynı şekilde hareket etmesi neticesinde Osmanlı'nın dağılmasını hızlandıran milletler sorunu kronik bir hâl almıştır. Böylelikle Osmanlı Batı için en büyük düşman, Balkanlarda yaşayan Hristiyanların korunması da Batı'nın öncelikli politikalarından biri olmuş; Osmanlı'nın Hristiyan tebaası Batılı güçlerin koruması altına alınmıştır.

Bu şekilde ortaya çıkan milletler sorununun ardında sadece dış sebeplerin olmadığı da belirtilmelidir. Zira Tanzimat döneminde gerçekleştirilen toplumsal eşitliği sağlamaya dönük düzenlemelerin de doğrudan veya dolaylı olarak bu

sorunun ortaya çıkışında payı olmuştur. Tanzimatla birlikte gayrimüslim unsurlar; özgürlük, eşitlik, milliyet, adalet vb. modern değerler ve kavramların yanı sıra kendilerini emperyalist çıkarları doğrultusunda destekleyen büyük güçlerin de etkisiyle siyasî yönden bilinçlenerek 19. yüzyılda ayrılıkçı hareketlere girişmiştir.⁶

1877-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında gerçekleşen ve tarihimize 93 Harbi olarak geçen savaş, Osmanlı Devleti için Avrupa'dan tasfiyenin başlangıcı olmuştur. Nitekim alınan ağır yenilgi önce Ayastefanos (Yeşilköy), ardından Berlin Antlaşması'nı getirmiştir. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti Balkanlarda Sırbistan, Karadağ ve Romanya'yı tamamen kaybederken Bulgaristan'a da geniş bir özerklik tanımıştır. Ancak Berlin Antlaşması ile Makedonya'nın ıslahat yapılması kaydıyla Osmanlı Devleti'nin elinde kalması⁷ Balkan Savaşları'nda bölgenin kaybına kadar devam edecek olan uzun sürekli bir sorunun da başlangıcı olmuştur.⁸

Bulgaristan, Ayastefanos ile elde ettiği fakat yürürlüğe girmediği için Berlin Antlaşması ile elinden alınan Doğu Rumeli ve Osmanlı Makedonya'sı için bitmek tükenmek bilmeyen bir mücadeleye girişmiş, bölge çeteler aracılığıyla terör hareketlerine maruz kalmıştır.⁹ Esasında Makedonya meselesinin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, Bulgaristan'ın din ve milliyet yönünden Makedonya'da yaptıkları tahriklerdir. Dinî tahrikler, müstakil Bulgar kilisesinin kurulmasından sonra başlamış ve zamanla artmıştır. Bulgar Prenslığı'nın Doğu Rumeli'yi ilhak etmesinden sonra Makedonya ile ilgilenmeye başlaması, din faktörünün yanında milliyet faktörünün de mücadele sebebi olmasına yol açmıştır. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'in yönetimini üzerine alınca, Akdeniz ve Adriyatik'e başka yoldan inme şansı kalmayan Sırbistan da Makedonya'ya yönelmiştir.

Yunanistan ise Megali İdea (Büyük Yunanistan ideali) kapsamında, Ege'deki bütün adaları, Anadolu'nun Ege kıyılarını, Girit ve Kıbrıs'ı ve Ege Denizi'ni kapsayan ve İstanbul'un başkent olduğu Bizans'ı yeniden yaratma hedefi güden bir politika izlemiştir. Bu politika, Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan Makedonya'yı da kapsamaktadır. Ne var ki, Girit sorunundan kaynaklanan nedenler Yunanistan'ın bu dönemde çok etkili olmasını engellemiştir.

⁶ Fatih Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2011, s. 289.

⁷ Berlin Kongresi kararları için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 526-527.

⁸ Makedonya Sorunu ile ilgili bkz. Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faliyetleri", *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 2, Aralık, 2005, ss. 69-91.; Arijan İbrahim, *Berlin Kongresi'nden Balkan Savaşları'nın Bitimine Kadar Makedonya Sorunu (1878-1912)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

⁹ Bölgedeki terör hareketleri ve çetelerin faaliyetleriyle ilgili bkz. Altıntaş, *a.g.m.*, ss. 80-88.; Meltem Begüm Saatçi, *1890-1903 Arası Makedonya Sorunu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, ss. 43-60.

Makedonya’da Bulgarlar tarafından kurulan komiteler, Makedonya’nın muhtariyetini ve daha sonra da Bulgaristan’a ilhakını temin edebilmek amacıyla Makedonya’da huzur ve asayiş bozmak için çalışmıştır. 1901’den itibaren Makedonya sürekli bir şekilde isyan atmosferi içinde yaşamıştır. Bulgaristan hükümetinin teşvikleriyle kurulan çeteler Makedonya’da korku salarken,¹⁰ Makedonya’yı Bulgarlara kaptırmamak düşüncesi ile Sırp ve Rumlar da çeteler teşkil etmek suretiyle aynı faaliyetlere girişmişlerdir. Osmanlı Devleti bu manzara üzerine Rumeli’de ıslahat hükümlerini yürürlüğe koymuşsa da (Kasım 1902) ne Bulgaristan ne diğer Balkan devletleri bu hükümlerden memnun olmamıştır. Bunun nedeni, Makedonya’da Osmanlı idaresinin kuvvetlenmesini istememeleridir. Makedonya üzerinde oluşan bu rekabet, Osmanlı aleyhine yönelmiş bir Balkan ittifakına neden olmuştur.¹¹

Görüldüğü üzere, Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Avrupası; Balkan devletlerinin bölgedeki emelleri çerçevesinde çeteler aracılığıyla terör hareketlerinin görüldüğü, asayişin ortadan kalktığı, millî emellerin zirveye çıktığı bir süreç yaşamıştır. Rusya’nın da kışkırtmasıyla bölgede milliyetçi başkaldırı ve terör olayları sıkça görülmüştür.

2.2. Balkan Savaşları’nın Nedenleri

Balkan Savaşları’nın nedenlerini Yeşilköy Antlaşması’na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Makedonya’nın da Bulgaristan’ın sınırları içine katılması ve Sırbistan’ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan’ın ilk günden itibaren topraklarını genişletmek istemesi, Berlin Antlaşması’nın Bulgaristan’da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan’ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak istemesi bu savaşın sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca bunlara, Rusya’nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmasını da eklemek mümkündür. Bütün bu hadiselerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i ilhakı bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya’yı Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya’nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevk ettiği kadar, Balkanların Slav devletlerini de aralarında anlaşmazlıkları gidererek birleşmeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür.¹²

20. yüzyıl başında Bulgarlar Trakya’yı, Yunanlar Epir ve Ege adalarını, Sırp ve Rumlar Bosna-Hersek’i, Karadağlılar da Kuzey Arnavutluk’u ele geçirmeye yönelik

¹⁰ Bulgar çeteleri bölgede şiddetli terör eylemleri düzenlemiştir. Balkan Savaşları döneminde de devam edecek olan bu terör hareketleri ile ilgili bkz. *Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri*, Rumeli Mühâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti Hayriyesi Tertîbinden, İstanbul 1329.; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, ss.31-41.

¹¹ Nilüfer Uğraş, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008. ss. 12-14.

¹² Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 10.; Ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 652-654.

politikalar geliştirmiş; bu konuda en büyük destekçileri ise Rusya olmuştur.¹³ Ancak Balkan devletlerinin genişleme politikalarının birbiriyle çatışması, Balkan devletleri arasında anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur.

Bu süreçte Rusya'nın Balkan devletleri arasındaki pürüzleri halletmesi ve bir ittifak yolunu açması Balkanlarda Osmanlı'ya karşı oluşacak olan birlikteliğin de temellerini atmıştır. Ancak burada Balkan ittifakının kurulmasında Osmanlı Devleti'nin de katkısının olduğunu belirtmek gerekir. İttihat ve Terakki desteğiyle çıkarılan "Kiliseler Kanunu" Balkan devletleri arasındaki sorunları büyük çapta ortadan kaldırmıştır.¹⁴

Rusya'nın desteğiyle Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmaya yönelik olarak 13 Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan, 29 Mayıs 1912'de ise Yunanistan ve Bulgaristan arasında anlaşmaya varılmıştır. Haziran 1912'de Bulgaristan ile Karadağ arasında varılan sözlü anlaşmayı, 27 Eylül 1912'de Sırbistan-Karadağ anlaşması izlemiştir. Yapılan son anlaşma ile "Balkan İttifakı" tamamlanmıştır. 1912 yılının Eylül ayında tesis edilmiş olan bu ittifakın lideri olarak Bulgar Çarı I. Ferdinand ön plana çıkmış,¹⁵ birlik Osmanlı Devleti'nin paylaşımı için hızla harekete geçmiştir.

2.3. Osmanlı Yöneticilerinin İçine Düştükleri Gaflet

Balkan devletlerinin bir ittifak meydana getirmesi ve bunun getireceği tehditler Osmanlı Devleti için bir tesadüf olmamıştır. Çünkü basın aracılığıyla mesele sık sık gündeme gelmiş; ancak, siyasî çekişmeler¹⁶ önlemlerin alınmasında gecikmeyi, devlet adamlarının vurdumduymazlığı ise yenilgiyi beraberinde getirmiştir.

Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine ittifak girişimleri mevcutken Osmanlı Devleti iç sorunlarına yoğunlaşmıştır. İstanbul'da sürekli siyasî çatışmaların yaşanması, uzun yıllardan beri kesintilere uğramasına rağmen devam eden Arnavut isyanının bastırılmaması, Makedonya ve Yemen'de yaşanan kargaşaya bir çözüm getirilememesi ve İtalya ile yapılan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'ni oldukça zor bir duruma sokmuştur. Söz konusu dönemde ülkenin idaresi konusunda var

¹³ Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşlarında Edirne*, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 3.

¹⁴ Balkan devletleri arasındaki pürüzlerin giderilmesinde ilk ve önemli adımı bizzat Osmanlı Devleti atmıştır. Hristiyan tebaa arasındaki ihtilâfları ortadan kaldırmak için çıkarılan "Kiliseler Kanunu" Balkan devletleri arasındaki ihtilâfların da giderilmesinde etkili olmuştur. Bkz. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 12. Kiliseler Kanunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hale Şıvgın, "Kiliseler ve Mektepler Kanunu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 148, Şubat 2004, ss. 133-146.

¹⁵ Hayta ve Birbudak, *a.g.e.*, ss. 5-7.

¹⁶ Balkan Savaşı arifesinde Osmanlı siyasî hayatında çekişmeler hız kesmeden devam ediyordu. Bir taraftan "Halâskâr Zabitan Grubu" İttihatçılarla mücadele ederken diğer taraftan hükümet bunalımları baş gösteriyordu. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Nuran Ülken (çev.), Sander Yayınları, İstanbul, 1971, ss. 161-163.

olan sıkıntılar, ordu içerisinde de kendini göstermiştir. Subaylar arasındaki gruplaşmalar orduyu yıpratmıştır.¹⁷

29 Temmuz 1912 tarihinde Osmanlı ordusunda bulunan 1908 girişli nizamî erlerin ve bir kısım redif askerinin de izinli olarak terhis edilmesine karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde 120 tabur asker (yaklaşık 75.000 er) terhis edilmiştir. Terhis işlemi birden yapılmayıp parça parça gerçekleştirilmiş ve yaklaşık bir ay sürmüştür. Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde silâh altında bulunan ve eğitim almış askerin terhis edilmesi nedeniyle Osmanlı ordusu savaş başlangıcında düşmanlarına karşı hem sayısal üstünlüğünü kaybetmiş hem de eğitilmiş erlerden mahrum kalmıştır. Dolayısıyla, savaş arifesinde Osmanlı ordusunun durumu çok parlak olmamıştır. Ordunun ikmal ve ulaşım sorunu, askerin yiyecek sıkıntısı ve ordu içerisindeki politik çekişmeler, Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkan en büyük sorunlar olmuştur.

Savaş başlarken Türk ordusu kâğıt üzerindeki savaş planlarına göre Balkan devletleri ordularından çok daha üstün insan kuvvetine ve silâh adedine sahiptir. Ancak söz konusu bu büyük ordu, Meriç boylarından Umman Denizi'ne kadar uzanan binlerce kilometrelik bir alana yayılmış durumdadır. Dahası, Osmanlı ordusu savaş öncesinde pek çok eksik yönere sahiptir. Mahmud Muhtar Paşa, Osmanlı ordusunun bu savaştaki yetersizlikleri ile ilgili olarak; nizamiye kıtalarının düzenli bir eğitim alamadığını, polis ve jandarma görevi görmekten askerlerin eğitime yeterli imkân ve vaktin kalmadığını belirtmektedir. Mahmud Muhtar Paşa rediflerin de askerî eğitimini yetersiz bulmaktadır. Avrupa'da uzman subaylar tarafından iki-üç yıllık bir sürede verilen eğitim, Türk redif birliklerine birkaç haftada verilmeye çalışılmış ve başarı sağlanamamıştır.

1909 yılında Türk askerî kuvvetleri dört ordu müfettişliğine bölünmüştür. Balkan Savaşı'nda görev alacak olanlar Rumeli'de bulunan Birinci ve İkinci Ordular olmuştur. Birinci Ordu, Bulgar ordusuna karşı görevlendirilmiş ve Edirne'den İstanbul'a kadar olan bölgeye yerleştirilmiştir. Birinci Ordu'nun dört kolordusu İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne'de konuşlanmıştır. Birinci Ordu, toplamda 12 nizamiye, 11 birinci sınıf redif, 6 ikinci sınıf redif olmak üzere 29 tümen, 5 süvari tugayı, yaklaşık 220.000 tüfek, 60.000 kılıç ve 454 topa sahiptir. İkinci Ordu ise Makedonya bölgesinde konuşlanmış ve Birinci Ordu'ya nazaran daha kuvvetli bir teşkilâta sahip bulunmaktadır. İkinci Ordu birliklerinde 340.000 er ile 500 topu olan 32 tümen mevcuttur. Rumeli'nde mevcut iki orduya savaşın uzaması durumunda Anadolu'daki Üçüncü ve Dördüncü Ordu birliklerinden takviye gönderilmesi planlanmıştır. Ancak bütün bunlar kâğıt üzerinde kalmış ve farazî olarak hesaplanmıştır. Askerin kaç yürüyüş gününde ve hangi nakil vasıtasıyla görev yerine ulaşacağı konusunda eksik noktalar bırakılmıştır. Bunun yanı sıra

¹⁷ Hayta ve Birbudak, *a.g.e.*, ss. 8-9.

savaş başladığında Türk ordusunun Trakya’da 5 adet uçağı mevcut olmakla birlikte bunların hiçbiri uçabilecek durumda değildir.¹⁸

2.4. Balkan Savaşları

İşte daha Arnavutluk isyanlarının yatışmadığı ve 75 bin talimli askerin ordudan terhis edildiği sırada (30 Eylül 1912) Balkan devletleri seferberlik ilân etmişlerdir. 3 Ekim 1912’de de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri Bâb-ı Âli’ye ortak bir nota vererek Türk hükümetinden üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit’e muhtariyet verilmesini istemişlerdir. Sürenin bitiminde isteklerini tekrarlayarak yeniden üç günlük süre tanıyan Balkan devletleri, Batılı devletlere de ortak nota vererek istekleri kabul edilmediği takdirde silâhla kabul ettireceklerini bildirmişlerdir.

Balkan devletleri, Rumeli’de yapılacak olan ıslahatın, büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını Osmanlı Devleti’nden ağır bir nota ile talep etmişler; Osmanlı Devleti ise bu notayı Balkan devletleriyle olan münasebetini kesmekle cevaplandırmıştır. Bunun üzerine ilk olarak 8 Ekim 1912’de Karadağ Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmiştir. Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmesiyle Balkan Savaşları’nın birinci safhası başlamıştır. Karadağ’ın ardından 17 Ekim’de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim’de de Yunanistan Osmanlı Devleti’ne savaş ilân ederek harekete geçmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de, adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilân etmiştir. Osmanlı Devleti’nin savaşa karar verişinde, Ekim 1912’de İstanbul ve taşrada cereyan eden “harp mitinglerinin” de etkili olduğu söylenmektedir.¹⁹

Balkan Savaşı’nın başlamasıyla Doğu Ordusu, hemen Filibe’ye hücum ederek Bulgar ordusunu arkadan çevirmek istemişse de Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış, 22-23 Ekim 1912’de Kırkkilise (Kırklareli) muharebesinin de kaybedilmesiyle Lüleburgaz’a çekilmiştir. Doğu Ordusu, 28 Ekim 1912’de yaptığı bir muharebeyi daha kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kalmış ve burada bir savunma hattı kurulmasıyla Bulgarlar durdurulabilmiştir. Böylece Bulgarlar bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelerek İstanbul’a çok yaklaşmıştır. Bunun üzerine İstanbul’un etrafında bir müdafaa hattı tesis ve Boğazlar takviye edilmiştir. Hatta Çatalca, İstanbul için en son müdafaa hattı olduğundan, civarının şüpheli unsurlardan arındırılması hususunda bir karar alınmıştır.²⁰

¹⁸ Hayta ve Birbudak, *a.g.e.*, ss. 11-13.

¹⁹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 14.; Mitinglerle ilgili bkz., “Osmanlı Dârü’l-fünûnu ve Düski Nümayiş” *Tanîn*, 8 Teşrîn-i Evvel 1328 (25 Eylül 1912), Nu. 1464., “Tezahürat-ı Milliye”, *Tasvîr-i Efkar*, 12 Teşrîn-i Evvel 1328 (29 Eylül 1912), Nu. 555, s. 3.

²⁰ Balkan Savaşları esnasında Çatalca’da yapılan muharebeler için bkz. Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı’nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı Savaşın Siyasî ve Psikolojik İncelemeleri*, C. I-II-III, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Doğu Ordusu'nun kısa sürede bozguna uğrayarak Çatalca'ya çekilmesi ve bu arada Yunan donanmasının Ege'de üstünlük kurması sonucunda, Osmanlı Devleti'nin ve aynı zamanda Doğu Ordusu'nun, Batı Ordusu ve Makedonya ile bağlantısı kesilmiştir. Batı Ordusu da, 23-24 Ekim'de Kumanova'da giriştiği savaşta Sırlara yenilmiş ve Manastır'a çekilmiştir. Bunun üzerine Sırlar, eski Sırbistan'ın başşehri olan Üsküp'e girmiştir. Bundan sonra dört Balkan devleti Makedonya'yı işgale başlamıştır.

Yunanlılar ise, 8 Kasım'da Selânik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir mukavemetle karşılaşmadan işgal etmiştir. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi'ne çıkmaya muvaffak olan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılarla tek başına savaşmıştır. Ancak bu karşı koyma savaşın genel durumunu etkileyememiştir.²¹ Böylece Osmanlı ordusunun denizde ve karada aldığı bu yenilgiler, Makedonya ile olan bağlantının kesilmesine sebep olmuştur. Öte yandan bu sırada Karadağlılar da İşkodra'yı muhasaraya başlamıştır.

Sonuçta, Osmanlı Devleti'nin askerî durumu birkaç hafta içinde ancak fecaat olarak nitelendirilebilecek bir hâle gelmiş, bu suretle Balkan ittifakına dâhil devletler, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra bütün Rumeli'yi ellerine geçirmişlerdir. Denilebilir ki, Türkler tarihinin hiçbir döneminde bu derece ağır bir hezimete uğramamıştır.²²

Balkan devletlerinin elde etmiş olduğu bu kolay zafer ve Osmanlı Devleti'nin birkaç hafta içinde geri çekilmesiyle Balkanlar'da bıraktığı boşluk, yeniden milletlerarası bir buhran ortaya çıkarmıştır. Sırbistan'ın birdenbire genişleyip Arnavutluk'u işgal etmesi ve Adriyatik'e inmesi Avusturya ve İtalya'yı korkutmuştur. Bulgarların İstanbul kapılarına kadar gelmiş olmaları, Rusya'nın Bulgaristan'a karşı aleyhte bir politika takip etmesine yol açmıştır. Ayrıca Ege Denizi'ndeki adaların Yunanistan tarafından işgali, Rusya açısından, Çanakkale Boğazı'nı da tehlikeye sokmuştur.

Balkan buhranı bu şekilde gelişmeler gösterirken, 12 Kasım 1912'de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı savunmasına karşı son bir taarruza girişmişlerdir. Bu taarruzun, düşmanın başarısızlığıyla sonuçlanması üzerine, Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin daha önce teklif ettiği mütarekeyi kabul etmiş ve 3 Aralık 1912'de ateşkes imzalanmıştır. Londra Konferansı²³ 17 Aralık 1912'de toplantılarına başlamıştır. Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri, Arnavutluk meselesini inceleyecek olan ve "Büyükelçiler Konferansı" denen milletlerarası konferansla ilk toplantısını yapmıştır.

²¹ Balkan Savaşı esnasında Osmanlı Donanmasının gerçekleştirdiği mücadele için bkz. "Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913", *Balkan Harbi*, C. VII., ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

²² Halaçoğlu, *a.g.e.*, ss. 15-16.

²³ Londra Konferansı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Barış Konferansı çok uzun süre devam etmesine rağmen, Arnavutluk, Ege adaları ve Edirne'nin bırakılmak istenmemesi yüzünden dağılmıştır. Bu arada Rusya yeni bir savaşta kayıtsız kalamayacağını ve Kafkaslardan ilerleyeceğini bildirmiştir. Almanya da Rusya'yı tehdit edince, Rusya geri çekilmiş ve durum biraz sakinleşmiştir.

Konferansın dağılması üzerine büyük devletler, savaşın yeniden başlamaması için 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, Edirne'nin Balkanlılara verilmesini ve Ege adalarının geleceğinin tayin edilmesinin kendilerine bırakılmasını istemiş; savaşın devam etmesi hâlinde Osmanlı Devleti'nin daha da zor duruma düşeceğini bildirmişlerdir. Görüldüğü üzere, Balkan Savaşı'nın başlangıcında, savaş sonrasında Balkanlar'da statükonun değişmeyeceği garantisini veren büyük devletler, bu sözlerini unutmuşlar, Balkan devletlerini desteklediklerini ve sınır değişikliğini kabul ettiklerini göstermişlerdir.

Bu sırada, savaşan devletlerin delegeleri yapılacak barışın esaslarını tespit ettikleri esnada İstanbul'da bir hükümet darbesi meydana gelmiştir. Balkanlar'da alınan yenilgiler ve mütarekede aleyhimize verilen kararlar, bilhassa ordunun genç subayları arasında, Kâmil Paşa Hükümeti'ne karşı bir hoşnutsuzluk doğurmuştur. Bu hava içerisinde İttihat ve Terakki mensupları 23 Ocak 1913'te "Bâb-ı Âli Baskını" adı verilen hükümet darbesiyle tekrar iktidarı ele geçirmişlerdir. Başkumandan Nâzım Paşa öldürülmüş ve Sadrazam Kâmil Paşa istifaya zorlanarak yerine Mahmud Şevket Paşa sadarete getirilmiştir.

Yeni kurulan İttihat ve Terakki hükümeti, ilk iş olarak büyük devletlerin vermiş olduğu notayı reddetmiştir. Yeni hükümetin başkumandan vekili Ahmed İzzet Paşa, Edirne'yi kurtarmak için Osmanlı-Bulgar Mütarekesine son vererek 3 Şubat 1913'te Çatalca hattında yeniden savaşa başlamıştır. Daha çok Enver Bey'in (Paşa) ısrarıyla yapılan bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra²⁴ Yanya Yunanlıların, İşkodra da Karadağlıların eline geçmiştir. Bu aleyhte gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Nisan ortalarında savaşı durdurup büyük devletlere başvurmuş ve tekrar barış masasına dönmüştür.

Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki Barış Antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanmıştır. Bu barış ile Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımış; Ege Adaları'nın geleceğinin tespitini büyük devletlere bırakmıştır. Yunanistan Selânik, Güney Makedonya ve Girit'i, Sırbistan Orta ve Kuzey Makedonya'yı, Bulgaristan ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne ile bütün Rumeli'yi alarak Ege Denizi'ne çıkmıştır. Böylece bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybetmiş ve Balkanlar'da sadece Bulgaristan'la sınır komşusu olmuştur. Görüldüğü üzere bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez sınırının batısındaki bütün topraklarını kaybetmenin

²⁴ Edirne'de düşmana karşı verilen mücadele hakkından geniş bilgi için bkz. Ali Remzi Yiğitgüden, *Balkan Savaşları'nda Edirne Kale Muharebeleri*, C. I-II, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

yanı sıra, Ege Denizi üzerindeki egemenliğini de dolaylı olarak yitirmiştir. Arnavutluk ve Makedonya'nın büyük bir kısmında Türklerin çoğunlukta olduğu dikkate alınmaksızın, "kuvvetin hakka üstünlüğü" sözü bu antlaşmayla bir defa daha gerçekleşmiştir.

İki safha olarak ele alınabilecek Balkan Savaşları'nın birinci safhasını Balkan devletlerinin Osmanlı'ya karşı mücadeleleri teşkil etmiştir. Bu safha, Londra Barış Antlaşması ile kapanmıştır. Londra Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan topraklarını Balkanlı müttefiklere bırakınca, ganimetin paylaşılması konusundaki anlaşmazlık II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur.²⁵

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti de fırsattan istifade ile Türk menfaatlerini korumak istemiş, fakat Alman ve İngiliz hükümetleri de dâhil olmak üzere büyük devletlerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu devletler Osmanlı Devleti'ne, Londra Antlaşması'nı geçersiz sayacak ve Midye-Enez hattının batısına geçecek bir oldubittiye karşı baskı yapmaya başlamış ve 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın değiştirilmeyeceğini bildirmiştir. Bu sebeple, Osmanlı hükümeti ilk zamanlar hattı geçmekte tereddüt göstermiş ve nasıl davranması gerektiği konusunda 2 Temmuz 1913'te yabancı devletlerdeki büyükelçilerine düşüncelerini sormak ihtiyacını hissetmiştir.

Bütün bunlara rağmen, sonunda Talat, Enver ve Cemâl Beylerin ısrarlarıyla Bâb-ı Âli Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı geri almak üzere Osmanlı ordusunun Midye-Enez hattını geçmesine karar vermiştir. Bu sırada hazinede sadece 100 bin lira bulunduğundan, ordunun ihtiyacı için Reji İdaresi'nden %6 faizle 1.600.000 lira borç para alınmıştır.

Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılması kararı alındıktan sonra, Çatalca'daki Hurşit Paşa ve Süleyman Şefik Paşaların kumandasındaki kolordular, Edirne'ye doğru 20 Temmuz'da harekete geçmişlerdir. Bulgarlar Mayıs ayında Çatalca hattında büyük bir kuvvet bulundurmalarına rağmen Londra Barışı'ndan sonra durumun aleyhlerine gelişmesi üzerine buradaki ordularının büyük kısmını eski müttefiklerine karşı kullanmak üzere geri çekmişlerdir. Nitekim Hurşit Paşa Kolordusuna bağlı akıncı müfrezesi ile bu kolordunun kurmay başkanı Enver Bey (Paşa) ve İbrahim Bey emrindeki süvari tugayı, müfrezenin başında Enver Bey olduğu hâlde, bir baskın hareketiyle Edirne'ye girmiştir. Böylece şehir harap olmadan, 23 Temmuz 1913'te Bulgarların elinden kurtarılmıştır.

Bâb-ı Âli, Osmanlı ordusunun Edirne üzerine yürüyüşü sırasında dış devletlere yayınlamış olduğu beyanname ile Meriç'in batısına geçilmeyeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Osmanlı ordusu, Bâb-ı Âli tarafından verilen bu talimata bağlı kalmış, Edirne'yi aldıktan sonra Meriç'in batısına geçmemiştir. Sadece Bulgar

²⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 19.

birliklerinin geri çekilirken yapmaya çalışacakları tahribatı ve mezâlimi önlemek için, Edirne'nin alınmasından sonra bir süre ileri harekâta devam edilmiştir. Balkan Savaşı'ndan önce Türklere ait olan bu topraklar için yapılan bu harekât, Bulgaristan'ı gerek büyük devletler nezdinde gerekse doğrudan doğruya Bâb-ı Âli nezdinde şikâyete sevk etmişse de, sonuçta kınamaktan öte bir tepkiyle karşılaşmamıştır. Böylece II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın yenilgisiyle neticelenmiştir.²⁶

2.5. Savaşların Ardından

Balkan Savaşları, Türk tarihi açısından olduğu kadar dünya tarihi açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Yaklaşık bir yıl süren Balkan Savaşları'nın henüz yeni başladığı bir dönemde beklenmeyen ağır bir yenilgiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, Avrupa topraklarının yaklaşık yüzde 83'ünü, Balkanlarda yaşayan nüfusunun da büyük kısmını kaybetmiştir.

Balkan Savaşları, önemli sosyal sonuçlar da doğurmuş ve yarım milyona yakın Türk, Rumeli'den göç etmek zorunda kalmıştır. Yapılan muharebelerin neticesinde yüzölçümü ve nüfus istatistikleri açısından duruma bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin Balkan ittifakına karşı ciddî oranda kayıp verdiği ortaya çıkmaktadır. Toplamda 130.000 km²'ye yakın bir arazi Balkan devletlerine zorunlu olarak terk edilmiş ve bu topraklarda yaşayan yaklaşık 5 milyon kişi de Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır.²⁷

Göç edenlerin dışında Balkanlar'da kalan Türkler, bugüne kadar Türk dış politikasını da etkileyecek olan Türk azınlıklar sorununun ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı Devleti açısından olduğu gibi Balkan devletleri açısından da ağır ekonomik sıkıntılar getiren Balkan Savaşları, aynı zamanda büyük oranda insan kaybına da yol açmıştır.

Balkan Savaşları'nın önemli sonuçlarından birisi de bağımsız bir Arnavutluk'un ortaya çıkmasıdır. Balkanlarda Osmanlı'dan ayrılan son devlet özelliğine sahip Arnavutluk'un elden çıkması aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son döneminde bir dereceye kadar etkili olan İslâmcılık akımının da çöküşünü ifade etmektedir.

Balkan Savaşları, bir yandan İstanbul'dan, İzmir'den, Diyarbakır'dan, Konya'dan, Trabzon'dan farkı olmayan Selânik, Üsküp, Manastır, Kosova gibi kentlerin, o kentlere hayat veren minarelerin, mezar taşlarının, köprülerin, evlerin, en önemlisi insanların kaybıdır. Diğer yandan ise Balkan Savaşları, yüzyıllar boyunca Balkanlar gibi etnik ve dinî açıdan çok çeşitli olan bir coğrafyada huzur ve barış sağlamış Osmanlı'nın bölge üzerindeki hâkimiyetinin sona ermesi, günümüze dek sürecek istikrarsızlığın, kargaşanın ve soykırıma kadar varacak çatışmaların da milâdî olmuştur. Osmanlı sonrası Balkanların durumuna bakıldığında etnik ve dinî

²⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, ss. 21-23.

²⁷ Hayta ve Birbudak, *a.g.e.*, s. 139.

farklılıklar taşıyan gruplar arasında cereyan eden kanlı mücadeleler hemen dikkat çekmektedir.

Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlık kazanan devletlerin ilerleyen yıllarda tekrar yaşadığı kanlı savaşlar neticesinde bölünerek daha da küçük devletlere ayrılması ve etnik/dinî azınlıkların neredeyse her ülke için bir soruna dönüşmesi, Balkanları dünyanın en sorunlu bölgelerinden birisi hâline getirmiştir. Balkanların bu sorunlarla dolu yapısı, “Balkanlaşma” kavramının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Balkanların günümüzdeki durumunu anlamak ve geleceğine dair öngörülerde bulunabilmek için “Balkanlaşma”nın ne olduğuna bakılması gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, Balkanlaşma kavramının ortaya çıkışı ve uygulanışı hakkında bilgiler yer almaktadır.

3. BALKANLAŞMA

Balkanlarda yaşanan uzun süreli etnisite ve din temelli çatışmalardan mülhem olan “Balkanlaşma” tabiri, *“çok-uluslu bir devletin etnik olarak homojen yapılardaki devletlere parçalanması”* olarak açıklanabilmektedir. Balkanlaşma, daha genel olarak, çok-uluslu devletlerde yaşanan etnik anlaşmazlıkları ve çatışmaları tanımlamak için de kullanılmaktadır. Ne var ki, bu sözlük anlamları “Balkanlaşma” tabirini açıklamaya yeterli değildir; çünkü “Balkanlaşma”, imparatorlukların ve/veya çok-uluslu devletlerin ulus-devletlere dönüşmesinden de, bir ülkede vuku bulan etnik çatışmalardan da daha geniş bir muhtevaya sahiptir.

Balkanlaşma sürecini oluşturan şartlar, Balkan Savaşları esnasında (1912-13) ortaya çıkmıştır. Balkanlaşma kavramı da I. Dünya Savaşı sonrası Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rus İmparatorluğu’nun dağılması ile literatürde yer almaya başlamıştır. “Balkanlaşma” kavramını daha iyi analiz etmek için bu terimin tarihçesini daha yakından incelemek gerekmektedir.

3.1. Kavramın Ortaya Çıkış Süreci

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıl başlarında yaşanan Sanayi Devrimi bütün dünyada yapısal ve toplumsal değişimlere yol açmıştır. Sanayileşme sürecini tamamlayan Batı Avrupa devletlerinin hammadde ve ucuz iş gücü ihtiyacı artmış ve bu ihtiyaç Batılı devletleri sömürgeci bir çizgiye sürüklemiştir.

Batılı devletler, amaçlarına ulaşabilmek için, sömürgeleştirdikleri toprakları “medenileştirme” söylemiyle emperyalist politikalarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra, “böl-parçala-yönet” yaklaşımı ile dönemin zayıflamakta olan Avrupa-dışı çok-uluslu imparatorluklarında etnik ve dinî karmaşalar çıkartmışlardır. Böylelikle Avrupa, hem dünya siyasetinde kendisine rakip olabilecek imparatorlukları saf dışı bırakmış, hem de kendi nüfuz alanlarında daha küçük ve güçsüz devletçikler oluşturmuştur.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarında (Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve Balkanlarda) yaşanan ayrılık mücadeleleri, çatışma ve istikrarsızlıklar bu sürecin en belirgin örneklerinden birini teşkil etmektedir. Batı'nın emperyalist planlarının kaçınılmaz sonucu olan "Balkanlaşma" süreci, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilmiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere; Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesi, Sırp ve Bulgarların yayılmacı politikaları ile Sırbistan-Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığını tamamen bitirme amaçları, I. Balkan Savaşı'nın ana sebepleridir. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının büyük bir bölümünü Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Krallıkları'na bırakmak zorunda kalmış, Arnavutluk da bu esnada bağımsızlığını kazanmıştır. Balkanlarda Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle bölgedeki etnik çatışmalar ve istikrarsızlık bir hayli artmıştır. Nitekim Sırp, Bulgar ve Yunan Krallıkları'nın yayılmacı politikalar izlemeye devam etmeleri sonucunda II. Balkan Savaşı patlak vermiştir.

Balkan Savaşları neticesinde istikrarını yitiren bölge, I. Dünya Savaşı'nda Batılı devletlerin "düello" arenasına dönüşmüş, haritalar yeniden çizilmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında da Balkanlar bir kez daha birbirine karşı Batılı güçlerin çatıştığı bir alan hâline gelmiş; savaş sonrasında ise Sovyetler Birliği tesiri ile bölgede sınırlar yeniden şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı'nda İtalya Arnavutluk'u işgal etmiş; Yugoslavya Krallığı ise Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'ın işgaline uğramıştır. Bununla beraber, Almanların desteği sonucunda Hırvatlar bağımsız Hırvat Devletini kurup Ortodoks Sırp ile çatışmalara girmişlerdir. İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya'nın desteğini alan Joseph Tito ise savaşın son döneminde Yugoslavya'nın kontrolünü eline geçirmiştir.

Soğuk Savaş yıllarında Balkan coğrafyasının büyük bir bölümü komünist rejimler tarafından yönetilmiştir. Sovyet tesiri altında kalan bu ülkelerde ırkçı politikalar gittikçe belirginleşmiştir. Gerek Tito yönetimindeki Yugoslavya gerekse Todor Jivkov yönetimindeki Bulgaristan ve Enver Hodja yönetimindeki Arnavutluk, ülkelerinde yaşayan etnik ve dinî azınlıklara yönelik asimilasyon, işkence, zorunlu göç ve baskı politikalarından geri durmamışlardır. Özellikle Bulgaristan'daki Jivkov yönetimi bu açıdan çok sert politikalarıyla öne çıkmıştır.

Balkanlardaki karışıklıklar hiçbir zaman bitmemiş, şiddetini kimi zaman düşürerek kimi zaman da arttırarak günümüze kadar devam etmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru komünizmin çöküşü sonucu "Demir Perde" ülkelerinin dağılması, Balkanlarda yeni bir kriz ve çatışma ortamı daha yaratmıştır. Özellikle Yugoslavya'nın dağılma süreci kanlı çatışmalara yol açmıştır.

Yugoslavya'nın dağılması sonucunda Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. 2000'li yıllarda ise önce Karadağ ve sonra Kosova bağımsızlıklarını kazanan ülkeler olmuştur.

Yugoslavya'daki süreç diğer Sovyet Bloku ülkelerin dağılma sürecinden daha sancılı geçmiştir. Eski Yugoslavya Millî Ordusu'nun teçhizatı ile donanmış Sırp ordusu ve milis güçleri ile Hırvat milis güçlerinin büyük bir bölümü, Bosna-Hersek'teki Müslümanlara karşı sistematik bir katliama girişmiştir. Bu katliam, Balkanlaşma tabiri ile kast edilenin neden bu bölgenin adıyla tanımlandığını açıklamaktadır.

Balkanlaşma sürecinde başvurulacak araçlara geçmeden önce, II. Balkan Savaşı'ndan Kosova'nın bağımsızlığına kadarki süreçte yaşananlara dair iki hususun altını çizmekte fayda vardır. İlk husus, bölgedeki en uzun istikrar döneminin barış, hoşgörü ve kardeşlik gibi evrensel insanî değerler çerçevesinde Osmanlı egemenliğinde yaşandığıdır. İkinci husus ise, I. Balkan Savaşı başta olmak üzere, Balkanlarda yaşanan karışıklıkların bedelini her zaman Müslüman Türk nüfusunun ödemiş olmasıdır. Balkanlardaki "Haçlı" ruhu, Müslüman-Türk ögelere adeta kin ve nefret kusmuştur. Bölgede ortaya çıkan her karışıklık, Balkanlardaki Müslümanların katledilmesiyle; zorunlu göçe, işkencelere ve asimilasyona tâbi tutulmasıyla ve sistematik tecavüzlerle simgelenmiştir. Bu süreçte, Osmanlı kültürel mirası da acımasızca tahrip edilmiştir. "Balkanlaşma" sürecinin doğuşu ile Türk mirasının bölgeden silinme politikaları eş zamanlı cereyan etmiştir.

Balkanlar'da Osmanlı mirasına karşı yürütülen yok etme çalışmaları kapsamında Bulgaristan'da yaşanan süreç hakkında bir yazarın aşağıda yer alan tespitleri, Osmanlı'ya karşı nasıl bir intikam duygusunun var olduğunu göstermesi bakımından ibret vericidir:

"Balkanlarda ulus devletlerin kuruluşu Osmanlı geçmişi ile büyük bir kırılma yaşanmasına, Osmanlı geçmişinin reddine ve Osmanlı mirasının tasfiyesine sebep oldu. Bulgaristan'da saf bir ulusal kimlik inşası ve ulus-devletin konsolidasyonu sürecinde Osmanlı mirasının tasfiyesi Avrupalılaştırmanın ön koşulu olarak görüldü. Bu nedenle Bulgar modernleşmesi, en başından bir *deosmanizatsiya* hareketine büründü. Ancak, Bulgaristan'da Osmanlı mirasının tasfiyesi mücerret bir modernleşme sorunu olmaktan çok, din taassubu, ulusçuluk ve ulus-devlet modelinin telkin ettiği bir zorunluluktur. Osmanlı döneminin ve Osmanlı hâkimiyeti ile özdeşleştirilen kurumların, geleneklerin, Türk ve Müslüman grupların, hayrât ve müberrâtın hor görülmesine ve şeytanileştirilmesine sebep oldu. Bulgar kimliğinde artık Şarklı unsurlara yer yoktu. Bu nedenle yeni Bulgar devleti siyasî, idarî, sosyal, ekonomik, kültürel, demografik ve dinsel alanlara nüfuz eden Türk, İslâmî ve Şarklı etkilerin tasfiyesine çalıştı. Bu bağlamda geçmişin istenmeyen unsurları arasında Osmanlı maddî kültür mirası ön sıraya yerleştirildi ve şehirlerin modernleştirilmesi adına çok sayıda Osmanlı eseri yıkıldı..."²⁸

3.2. Balkanlaşma Sürecinin Temel Araçları

Balkanlaşma sürecinin temel araçları; emperyalist kışkırtma, yayılmacılık, çetecilik, mezhepçilik, etnik temizlik, zorunlu göç, tecavüz ve istikrarsızlık olmuştur.

²⁸ Aşkın Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddî Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20, 2006, ss. 197-243.

Emperyalist kışkırtma, hem emperyalist güçlerin muhtemel rakiplerini saf dışı bırakmak, hem de ortaya çıkacak çatışmaların oluşturacağı politik-ekonomiden faydalanmak amacını güden etnik ve dinî ayrımları körükleme faaliyetidir. Bu nedenle Balkanlaşma kavramı sadece etnik ve dinî çeşitliliğin gözlemlendiği ülkelerde parçalanmaya sebebiyet veren uzun çatışmaları ifade etmekle kalmamakta; farklı emperyal güçler tarafından nüfuz alanlarına ayrılmış devlet ve toplumların durumunu tasvir etmek için de kullanılmaktadır.

Yayılmacı (irredentist) politikaların etki ve sonuçları da Balkanlaşma kavramının daha iyi anlaşılması için önemlidir. Çok-uluslu yapıların çöküşü sonrasında ve sömürgeciliğin ardından oluşan (post-kolonyal) ulus-devletler, meydana gelen parçalanmalardan çoğu kez umduklarını elde edememişlerdir. Bu durum, post-kolonyal devletler açısından Orta Afrika, Kafkaslar ve Güneydoğu Asya’da olduğu gibi Balkanlar’da da yaşanmıştır. Çok-uluslu yapıların parçalanması sonucunda çizilen sunî haritalar, yeni oluşan devletçiklerde etnik ve dinî ayrılıklara sebebiyet vermiştir. Bu durum, yeni oluşan devletlerin, komşularının toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmalarına yol açmıştır. Yunan, Bulgar ve Sırp yayılmacılığı Balkanlardaki en dikkat çeken yayılmacı hareketler olmuştur.

Çetecilik, Balkan milletlerinin bağımsızlık mücadelelerinde çete savaşlarını tatbik etmeleri ve bu çerçevede gayr-ı nizamî harp taktiklerini uygulamalarından dolayı “Balkanlaşma” kavramının ana unsurlarından birini teşkil etmektedir. Balkan çetecileri ve milisleri, sadece düşman ordularına karşı gayr-ı nizamî harp sürdürmemiş; çatışmalar esnasında çocuk, kadın ve yaşlı ayrımı yapmadan masum ve silâhsız insanları da katletmiştir.

Balkanlaşma’nın vuku bulduğu bölgelerdeki çatışmaların altında yatan sebeplerden bir diğeri de **dinî ve mezhepsel farklılıklar** olmuştur. Dinî ve mezhepsel farklılıkların öne çıktığı Balkanlaşma süreci en belirgin şekilde Balkan Savaşı ve Bosna katliamında müşahade edilmiştir. Genel olarak Hristiyan-Müslüman çatışmaları ile II. Balkan ve II. Dünya Savaşı’nın Balkan cephesinde yaşanan Katolik-Ortodoks çatışmaları, bölgedeki dinî ve mezhepsel çatışmalara emsal teşkil etmiştir. Bu çatışmalar esnasında Kilise’nin oynadığı rol en az milis kuvvetlerinki kadar önemli olmuştur. Zira Kilise, çatışmalara uhrevî bir boyut katarak milislere halk desteği sağlamak, “cennet müjdeleyen” söylemleri ile askerî birliklerin moral ve motivasyonu artırmak ve yaşanan katliamları dinî referanslarla meşrulaştırmak amacına hizmet etmiştir.

Etnik temizlik de şüphesiz ki Balkanlaşma süreci çerçevesinde ele alınması gereken bir diğer unsurdur. Etnik temizlik sadece nüfusla alâkalı olmayıp kültürel bir mahiyet de taşımaktadır. Irkçılığın en uç noktasını teşkil eden etnik temizlik, Balkanlarda Nazi Almanyası’nı bile kışkırtacak eylemlerle özdeşleşmiştir. Balkanlarda etnik temizliğe en fazla maruz kalan Müslüman-Türk toplumu asimilasyona, katliamlara, tecavüzlere ve göçlere zorlanmıştır. Osmanlı

Devleti'nden ayrılarak bağımsızlıklarını elde eden Balkan ülkelerinin Müslüman-Türk toplumuna yönelik başlattıkları katliamının iki ana sebebi vardır:

- 1) Balkanlarda Osmanlı varlığının tamamen silinmesi,
- 2) Yeni kurulacak devletlerin etnik açıdan homojen bir yapıya kavuşturulması.

Bu iki amaç doğrultusunda hareket eden gayrimüslim unsurlar, Balkan Savaşları'ndan 1990'lı yıllara kadar Müslüman-Türk toplumuna karşı insanlık dışı muamelede bulunmaktan imtina etmemişlerdir. Bulgar, Sırp, Hırvat ve Yunan çetecilerinin 19. yüzyılın sonlarına doğru başlattıkları katliamlar, Soğuk Savaş döneminde komünist yönetimler eliyle gerçekleşmiş, 1990'lı yıllarda ise Sırp ve Hırvat milisleri ile sürdürülmüştür. Balkanlarda yaşanan katliamlar, ne bir anarşik kaos ortamı ne de bir nizamî savaş kategorisinde değerlendirilebilir. Zira katliamlar sistematik bir şekilde ve soykırım amacı ile gerçekleştirilmiştir. Müslüman-Türk halkı; çocuk, yaşlı, kadın sivil veya asker ayırımı yapılmadan birçok yerde katledilmiştir.

Zorunlu göç de Balkanlaştırma kapsamında ele alınması gereken araçlardan olup katliamlar gibi etnik temizlik hedefine giden yolda başvuru yöntemlerinden biridir. Özellikle savaş yıllarında yaşanan "Türk Göçü" kontrollü ve denetimli bir göçten ziyade soykırımdan kaçış mahiyetindedir. Bu tür zorunlu göçün yanısıra, Cumhuriyet tarihinde antlaşmalardan (Lozan Antlaşması) ve ülkeler arası gerginliklerden kaynaklanan (6-7 Eylül olayları, Kıbrıs Sorunu, Jivkov rejiminin mezalimi vb.) mübadeleler de gerçekleşmiştir.

Tecavüz de Balkanlaşma sürecinde zikredilmesi gereken unsurlardan bir diğeridir. Balkanlarda meydana gelen etnik temizliğin bir boyutunu da özellikle Bosna Savaşı'nda yaşanan sistematik tecavüz olayları oluşturmuştur. Bu tecavüzler kriminal vakalarda olduğu gibi cinsel haz alma veya sapıklık sonucu oluşan tecavüzlerden çok farklıdır. Sistematik tecavüzler; 1) kadının ırzı ve namusunu kirletmek sureti ile kadının mensubu olduğu milletin namus ve itibarını zedelemek, 2) tecavüz kaynaklı gebeliklerden doğan çocukların kendi ırklarına mensup olmalarını sağlamak, 3) bu eylemin sistematikliğinden doğacak toplumsal bir travmaya sebebiyet vermek için yürütülmüştür.

Balkanlaşma sürecinin bir diğer aracı **istikrarsızlaştırma**dır. Etnik veya dinî farklılıklar üzerinden parçalanması arzulanan ülkelerde yaratılan yapay istikrarsızlıklar, ülkede gerilimin artmasını ve farklı gruplar arasında çatışmaların cereyan etmesini kolaylaştıran bir araçtır. İstikrarsızlık, hem bölgede hızlı rejim değişikliğini hem de sınır değişikliklerini içermektedir. Şüphesiz ki siyasî istikrarsızlığın, ekonomik ve sosyolojik boyutları da mevcuttur.

"Balkanlaşma süreci" birçok farklı etnik ve dinî grubu bir arada barındıran bölgenin bu farklılıkları uzlaştırmada yaşadığı yetersizliğin ve etnik milliyetçiliğin Balkanlar'da birlik ve beraberliğe nasıl gölge düşürdüğünün bir göstergesidir.

Balkanlarda farklı kimlikler taşıyan gruplar arasında anlaşmazlıklar hâlâ devam etmektedir. Bunun önde gelen sebeplerinden biri ise Balkan topluluklarının benimsediği yıkıcı milliyetçilik anlayışıdır. Bu sebeple, Balkan milliyetçiliğinin incelenmesinde büyük fayda vardır ve bir sonraki bölüm bu incelemeye ayrılmıştır.

4. BALKAN MİLLETLERİ VE MİLLİYETÇİLİKLERİ

Bölge halklarının Balkan coğrafyasında çeşitli devletlere dağıldığı, birinde çoğunluk olan unsurların komşu ülkelerde azınlık olduğu ve her bir etnik grubun kendini üzerinde yaşadığı toprağın gerçek ve en eski sahibi saydığı bilinmektedir. Her bir milletin komşusundaki soydaşlarını da kapsayan geniş bir ülke sınırı oluşturarak tek bir devlet çatısı altında tüm milletini toplama arzusu, bu coğrafyadaki kanlı çatışmaların tekrarının aslında sadece bir “zaman meselesi” olduğunu göstermektedir. Nitekim “tarihsel unutulmamışlıklar”la canlı tutulan ve “haksızlığa uğramışlık” fikri ile şekillendirilen Balkan milliyetçiliklerinin romantik bir içerik taşıdığı düşünülmektedir. Zira milliyetçilik, burjuvazinin geliştiği Batı Avrupa ülkelerinde feodalizme karşı mücadelenin aracı olmuşken; Balkan ülkelerinde daha çok dinî, dilsel ve kültürel unsurlarla şekillenen milliyetçilik yabancı bir gücün egemenliğini sona erdirmeye amaçlı ulusal mücadelenin bir aracı olmuştur.²⁹

Özellikle Yunan, Bulgar, Sırp ve Arnavut milliyetçilikleri, tarihî, dinî, kültürel ve etnik gerçekleri referans alan doğal milliyetçiliklerdir. Örneğin, -Sancak Boşnakları ayrı tutulmak üzere- 1990’lar sonrası canlanan Boşnak milliyetçiliğinin soykırım ve katliam mağduru olmanın getirdiği tepkisel bir milliyetçilik olduğu söylenebilir. Ancak işin gerçeği, Boşnak kimliğinin temel belirleyicisi olarak görülen Müslüman kimliğinin söz konusu olmadığı dönemlerde dahi Boşnaklar, Katolik ve Ortodoks dünyaya karşı savaşlar vermiş ve kendilerini diğerlerinden farklı kılan özellikleri çerçevesinde kimliklerini bundan çok öncesinde oluşturmuşlardır. Balkanlarda bugün varlık gösteren neredeyse tüm halklar için söyleyebilir ki, tarihin hiçbir döneminde bir üst kimlik altında kalıcı bütünleşme sağlanamamış gibidir. Dolayısıyla, Balkanlardaki millet ve milliyetçilik olguları, her zaman patlamaya hazır birer bomba gibi olmuştur.

Balkan tarihi açısından Yugoslavya deneyimi çok önemlidir. Çünkü Yugoslavya, büyük ölçüde (örneğin Arnavutlar hariç) halkların gönüllü birlikteliğini sağlamıştır. Joseph Tito, Slav ve İliyalıları bir araya getirerek Balkan birliği kurmayı hedeflemiştir. Altı cumhuriyet ve Belgrad’a bağlı iki özerk bölge, federal bir sistem içerisinde birleştirilmiştir. Sırp, Hırvat ve Sloven halkların katılımıyla oluşturulan birliğin ayakta kalması Sırlarla diğer milletler arasında bir dengenin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Güçlü ve istikrarlı bir Yugoslavya’nın ancak zayıf bir

²⁹ İlhan Uzel, “Bağıntısızlıktan Yalnızlığa: Yugoslavya’da Milliyetçilik ve Dış Politika”, *Türkiye’nin Komşuları*, Mustafa Türkes ve İlhan Uzel (der.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, ss. 122-123.

Sırbistan'la mümkün olabileceğine inanılmıştır. Tito'nun Güney Sırbistan olarak adlandırılan Makedonya'nın Sırbistan'dan ayrılmasına izin vermesi³⁰ de 1974 Anayasası ile Kosovalılara geniş bir özerklik tanınması³¹ da bu amaca hizmet etmiştir. Ancak bu girişimler, Sırbistan'ın tepkisini doğurmuş ve 1990'lı yıllarda bölgede hâkim olan şiddetin temelini oluşturmuştur.

1980'lerin sonlarında Sırp, Hırvat ve Slovenlerin milliyetçi tutumlarıyla Yugoslavya'yı yıkıma götürecek "süreç" belirginleşmiştir. Cumhuriyetlere ve özerk bölgelere geniş yetki ve haklar sunan sistemin, federasyonu oluşturan birimler tarafından milliyetçiliğin güçlendirilmesi doğrultusunda kullanılması, aslında sosyalist ideolojinin çökmesi anlamına da gelmiştir.

Osmanlı zamanındaki huzur ve istikrar vadeden kimi dönemleri saymazsak Tito, bir barut fıçısından farksız olan Balkanlarda en uzun süreli barışı sağlamıştır. Ne var ki, Tito bile ölümünden birkaç ay önce yaptığı bir görüşmede kendisinin savaş zamanının lideri olduğunu ve kendi ölümünden sonra ülkeyi bölünmeden kurtarmanın yolu olmadığını dile getirmiştir. Tito Yugoslavya'yı "üfleyerek havada tuttuğu kristal bir küreye" benzetmiş ve nefesinin bittiği yerde kürenin düşerek parçalanacağına işaret etmiştir.

Gerçekten de Tito'dan sonra dağılma süreci başlamıştır; çünkü birliktelik, bir ortaklık yaratamamıştır. Ne ortak tarih bilinci, ne ortak kültür algısı, ne ortak gelecek tahayyüllü, ne de ortak bir kimlik oluşturulabilmiştir. Nitekim Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde 1991'de yapılan son sayıma göre, 23.529.000 olan nüfusun yüzde 36,3'ü kendisini Sırp, yüzde 19,7'si Hırvat, yüzde 8,9'u Boşnak (bazı kaynaklara göre yüzde 10), yüzde 7,7'si Arnavut (Arnavut ve Türk kaynaklara göre yüzde 9), yüzde 7,8'i Sloven, yüzde 5,9'u Makedon, yüzde 2,5'i Karadağlı, yüzde 1,9'u Macar, yüzde 3,9'u diğer etnik gruplar ve yüzde 5,4'ü Yugoslav olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Yugoslavya halkının yüzde 41'i kendisini Ortodoks, yüzde 32'si Katolik, yüzde 17'si Protestan ve yüzde 12'si Müslüman olarak tanımlamıştır. Aslında tablo durumu açıklamaktadır: Etnik ve dinî aidiyet bilinci canlı kalmış ve 45 yılda "Yugoslavyalılık" kimliği oluşturulamamıştır.

³⁰ Makedonya'nın kilisesini ayırmasına ve ayrı bir kimlik geliştirmesine de izin verilmiştir. Makedonya'nın Sırbistan'dan ayrılması Makedonya üzerinde hak iddia eden Bulgaristan'ın Makedonların aslında Bulgar olduğu yönündeki iddialarını zayıflatmaya da yaramıştır. Makedonların aslında Yunan olduğunu iddia eden Yunanistan tezine de aynı şekilde ket vurulmuştur.

³¹ 1974 Anayasası, Belgrad-Priştina ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Nitekim Arnavutlar, Kosova'yı bağımsızlığına kavuşturan yola 1974 Anayasası'ndaki haklarının çiğnendiği söylemiyle çıkmıştır. Gerçekten de Miloseviç'in Kosova ile ilgili ilk icraatı 1974 Anayasası'nın tanıdığı hakları kaldırmak olmuştur. Son iki cümle şu iki çıkarıma izin vermektedir: 1) Sırp milliyetçiliğini radikalleştiren unsurlardan biri Kosova'ya tanınan özerkliktir. 2) 1974 Anayasası'nda tanınan özerklik 1989'da kaldırılmasaydı, Kosova'nın bağımsızlığı için çok daha zorlu bir süreç izlenecekti. Zira 1974 Anayasası, Kosova'ya bir nevi "çifte" statü kazandırmıştır: Kosova hukukî olarak Sırbistan'ın bir parçası iken Yugoslavya Federasyonu içinde neredeyse Sırbistan'ın sahip olduğu haklara sahip olmuştur.

Komünizmin çökmesi ile Soğuk Savaş sona erdiğinde çok karmaşık bir yapıya sahip olan Yugoslavya da yeniden şekillenen dünyadan payına düşeni almıştır. Federal sistemden kopuş, cumhuriyetlerin milliyet temelinde kurulmuş olmalarına rağmen etnik açıdan tek tip olmamaları nedeniyle Yugoslavya’da oldukça kanlı bir dönemin yaşanmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca her bir çatışma birbirine duyulan öfkeyi derinleştirmiştir. Her bir savaş toplu yıkımlara sebep olmuştur.

Balkanların genelinde milliyetçilik ve etnik tahammülsüzlük yükselmektedir. Bosna-Hersek’te üç entitede de radikal partiler iktidardadır. Toplumlarda hâkim olan gerginlik, nefret, korku, endişe karışımı duygular, Bosna-Hersek’te uluslararası organizasyonlarca uzun zamandır sürdürülen bir arada yaşama kültürünü geliştirici çalışmalara baskın gelmektedir.

Bulgaristan’da açık ırkçı söylemleri ile gündemden düşmeyen ATAKA, gerçekte iktidardaki GERB partisinin aşırı milliyetçi söylemlerini perdelemekte, iktidardaki uç milliyetçiliği gizlemektedir.³² Sırbistan’da son iki seçimde de AB üyeliği havucuna rağmen milliyetçi partiler daha fazla oy almış ve demokrat kanat açıkçası ancak Batı’nın açık desteği ile hükümeti kurabilmiştir. Bugün ise iktidarda artık radikaller vardır ve aşırı milliyetçi oylar artmaktadır.

Yunanistan’da ise milliyetçi olmayan bir partiden bahsetmek pek mümkün değildir. Zira iktidara kim gelirse gelsin “ulusal çıkarlar” çerçevesinde yayılmacı ve tüm komşularını tehdit olarak gören politikalar izleyen iktidarlar kurulmaktadır. Bugün yaşanan ekonomik krizin milliyetçi duyguları daha fazla beslediği de açıktır. İktidar da halkın dikkatini ekonomik başarısızlıklardan uzaklaştırmak için “dış tehdit” söylemini abartarak kullanmaktadır. Son seçimlerde yüzde 7 oyla parlamentoya girme hakkı kazanan Altın Şafak Partisi ise ırkçı ve faşist açıklamalarıyla oy almıştır.

Makedonya’da da bir iç savaş sonrası kurulan düzen, Arnavutlar ile Makedonları kaynaştırmak ve birlikte yaşama arzusu yaratmak yerine bu grupları daha fazla cepheleştirmiştir. Bu gerçek, seçimlerde verilen oylara da yansımaktadır. Şimdilik din çatışması olarak kendini belli eden cepheleşme etnik cepheleşmenin de bir yandan sürdüğü gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim bugün aynı dinden olmalarına rağmen Türklerin ve Arnavutların dahi farklı ibadet yerlerini tercih etmeleri ve Arnavut Camisi-Türk Camisi ayrımının netleşmesi, bunun göstergesidir. Savaş sonrası düzenin Arnavutlar haricindeki azınlık gruplarının haklarını korumada başarısız olması, din çerçevesinde bütünleşmeyi de imkânsızlaştıran faktörlerdendir. Aynı durum Kosova’da da söz konusudur. Dolayısıyla Balkanların genelinde milliyetçi akımlar güç kazanmaktadır. Balkanlardaki etnik milliyetçiliğin hâlâ güçlü olmasının temel nedeni, tarihten gelen kin, nefret, haksızlığa uğramışlık ve intikam duygularının canlı kalmasıdır.

³² Gözde Kılıç Yaşın, “Bulgaristan’da Artan Milliyetçi Eğilimler ve Parlamento Seçimleri”, *Türksam*, 3 Temmuz 2009, <http://www.turksam.org/tr/a1708.html>

Tüm etnik gruplar birbirinden kötülük beklemekte ve birbirine karşı güvensizlik beslemektedir.

Yugoslavya'nın dağılması, yaşanan savaşlar ve uluslararası müdahaleler sonrasında kurulan yeni devletler, etnik ve/veya dinî farklılıklardan kaynaklanan gerilimlerin zayıflamasına yardımcı olmamıştır. Günümüzde Balkan halklarının birbirlerine karşı hasmane tutumları ve etnik temelli ayrılıkçı söylem gücünü korumakta, istikrarı tehdit etmeye devam etmektedir. Artan etnik gerilim ve çatışmalardan en çok zarar görenler de Müslüman-Türkler olmaktadır. Buna rağmen Balkan Müslümanlarının etnik köken bilinci hâlâ güçlü görünmektedir.

5. BALKAN MÜSLÜMANLARININ ETNİK KÖKEN BİLİNCİ

Balkanlarda Müslüman ve Türk kimliğinin çoğu kez geçişken olması kadar, zaman zaman ayrışması, üzerinde durulması gereken bir husustur. Farklılıkları örten ya da örtülebilir düzeyde görüldüğünü gösteren toplumsal hareket, karışık evliliklerdir. Dolayısıyla aynı ezayı çekmenin ve aynı dine aynı ritüellerle inanmanın getirdiği birbirini kardeş görme, yabancılama tutumu, hayatın pek çok alanında birlikte hareket etmeyi sağlar; ancak, nesillerin karışması noktasında “birbirini aynı görme” tutumu kesin olmayabilmektedir. “Karışık evlilikler” konusundaki tutumuna bakıldığında, Balkan Türklerinin bu konudaki hassasiyetinin üst noktada olduğunu söylemek mümkündür.

Balkan Türklerinin Müslüman-Türk kimliğini benimseyen bireylerle evliliğe yöneldikleri, Müslüman olmasına rağmen Türk kimliğini yadsıyan bireylerle evliliği tercih etmedikleri görülmektedir. Somutlaştırmak gerekirse; Yunanistan'da kendilerini Türk, Bulgaristan'da ise ekseriyetle kendilerini Müslüman Bulgar olarak tanımlayan Pomaklar³³ önemli bir gösterge olmaktadır. Pomak-Türk ayrımı

³³ Pomakların etnik kökenine ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır; ancak insan bazında bakıldığında, bireylerin kendilerini tanımlamada tercih ettikleri köken bilinci çağdaş dünyada daha önemli bir veri olarak görülmektedir. Bu noktada özellikle Bulgaristan'daki politikaların bu farklılığın oluşumunda etken olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Bulgaristan'da Jivkov döneminde Türkleri hedef alan asimilasyon politikalarının bir önceki durağının Pomaklar olması ve Pomaklar zulüm yaşarken Türklerin “Pomak olmamak” ayrıcalığını “tercih etmesi”, söz konusu ayrımın sonraki nesilleri de etkilemesine yol açmıştır. Bulgaristan'ın bu politikasını daha açık ve anlaşılır biçimde “böl-yönet” olarak tanımlamak mümkündür. İletişimin çok zayıf, dünyanın çok küçük ve etkileşimin az olduğu bir dönemde hem Pomaklar hem Türkler üzerinde bu politika işlevsel olmuş, kendilerini Türk hissetme bilinci Bulgaristan'daki Pomaklarda zaman içerisinde zayıflamış ve sonraki nesillerde yok olmuştur. Yunanistan'daki Müslümanların Bulgaristan'daki Müslümanlar kadar ağır bir eziyet, zulüm, “dışarı bağlantılarını keserek içeride yok etme” politikasına maruz kalmadığını söylemek mümkündür. Yunanistan'ın yöntemleri çok daha sessizdir ve Yunanistan'ın elini bağlayan başka bazı hususların da olması bu politikanın ağırdan alınması sonucunu doğurmuştur. Bu yine de Yunanistan'ın Pomaklar için özel bir politikasının olmadığı anlamına gelmemektedir. Sadece aynı yöntem daha geç bir dönemde devreye sokulmuştur. Yunanistan'ın Türk-Pomak ayrımına gitmesini engelleyen unsur, Müslümanları bir bütün olarak görme zorunluluğudur. Nitekim Türklerle “Türk” olduklarını dile getirme yasağı uygulamasının en temel sebebi, Yunanistan'a göre onların Türk değil Müslüman azınlık olmasıdır. Lozan

politikasını daha başarılı şekilde uygulayan Bulgaristan'da Pomak-Türk evlilikleri çok tercih edilmese de açık bir karşıtlık gösterilmemekte, toplumsal düzeyde yadırganmamaktadır; ancak, yine de bir "ötekileşme" süreci söz konusudur. Pomakların kendilerini Türk olarak tanımladıkları ve aralarında hiçbir farkın olmadığını vurguladıkları Yunanistan'da ise Pomak-Türk evliliği olağandır, genel anlamda bir "öteki" algılaması söz konusu değildir. Pomak örneği, Pomakların kendilerini nasıl tanımladığından ziyade Türklerin onları Türk olarak görmesi bakımından önemlidir.

Balkanlar'da Türk olmadığı bilinen Müslüman gruplar da söz konusudur. Balkan Türklerinin, Müslüman olmalarına rağmen Çingenelerle evlilikten kaçındığı gözlemlenmektedir. Böylesi bir evlilik olduğunda da artık Çingenenin kimliği konuşulmamakta, birey zaman içerisinde Türk olarak algılanmaya başlanmaktadır. Bu noktada, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Çingenelerin çoğunlukla kendilerini Türk olarak nitelendirmesi önemli bir ayrıntıdır. Türkiye'nin gücüne yaslanma dürtüsü ve elbette ki Müslümanlar arasında çoğunluğu Türklerin oluşturması, kendilerini bu şekilde nitelendirmelerinde önemli bir gerekçe olmaktadır. Bu arada belirtilmelidir ki, farklı etnik grupların karışık şekilde yaşadığı yerler ile Batı Trakya ya da Kırcaali yöresi gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler kuşkusuz birbirinden farklıdır. Nitekim Arnavut nüfusun yoğun yaşadığı Balkan bölgelerinde bazen bunun tersi yaşanmaktadır.

5.1. Arnavut ve Türk Unsurlar

Müslüman Arnavut nüfus ile Türklerin karşılaştıkları ve bir arada yaşam sürdürdükleri bölgeler Kosova ve Makedonya'dır. Her iki bölgede de karışık evliliğe gidildiğini gözlemlemek mümkündür. Ancak hem Arnavut taraf hem Türk taraf için karışık evliliğin her zaman çok da tercih edilir bir durum olmadığını vurgulamak gerekir. Bazı ailelerin bu tür evliliklere karşı katı bir tutum sergilediğini ifade etmek, genelleme yapılmadığını vurgulamak açısından daha doğru olacaktır. Nitekim en fazla karışık evlilik Arnavutlar ve Türkler arasında gerçekleşmiştir. Müslüman olmayan unsurlarla evlilik ise yadırganmaktadır.

Bu topraklarda karışık evlilik olup olmaması, bir arada yaşamamın getirdiği zorlukların gerisinde kalmaktadır. Her iki ülkede de -Arnavutların Türklere göre

Antlaşması'ndaki azınlık ile ilgili bölümlerin "Müslüman azınlık" şeklinde kaleme alınmasından hareketle Yunanistan Türk değil Müslüman azınlığı olduğunu savunmakta, bu şekilde Türklük vurgusunun yapılmasını engellemek istemektedir. Ne var ki, uluslararası gözlemcilerin azınlıklar konusundaki olumsuz raporlarının ve AİHM'nin benzer yöndeki kararlarının etkisi ile Batı Trakya için bir değişikliğe gitmek zorunda kaldığı dönemde Pomak-Türk ayrımına Yunanistan da gitmiştir. Bu çerçevede Türk kelimesini barındıran derneklerin açılması devlet eliyle yasaklanmışken Pomak dernekleri yine devletin başka unsurlarınca kurulmuş, Pomakça alfabeler dağıtılmış ve Pomak kültür günleri düzenlenmiştir. Bu şekilde Müslüman azınlığın Türk azınlık olarak tanınmasına gidilen zorunlu yolda Müslüman azınlık içerisinde ayrı bir Pomak ve Çingene azınlık çıkarılmak istenmiştir. Yunanistan bu politikasını, uluslararası camiada Türk azınlığın diğer azınlıklara dönük baskısını engellemek olarak savunmuş, Türklerin Türk olmayan diğer Müslüman gruplar üzerinde Türklük baskısı kurduğunu iddia etmiştir.

daha yoğun olmasından kaynaklı- Türk kimliğini Arnavut kimliği içinde eritme eğiliminin görüldüğünü ifade etmek gerekir. Bu konuda belirgin bir baskının olduğu da kaydedilmelidir. Klasik “kız al ama verme” tutumu dahi söz konusu erimede işe yaramamaktadır.

Baskının bir boyutu, Arnavut nüfusunu daha yoğun gösterme gayreti ile ilişkilidir. Gerek Makedonya’da gerek Kosova’da hem Yugoslavya döneminde hem de bağımsızlık döneminde yapılan nüfus sayımlarında Türklere, kendilerini Arnavut olarak kaydettirmeleri yönünde baskılar uygulanmıştır. Bundaki gerekçe, Makedonya’da Hristiyan Makedonlar karşısında daha yoğun ve tek tip bir Müslüman nüfus olduğu belgelenebildiği takdirde topluluk ve azınlık haklarını talep noktasında daha güçlü bir görünüm sergilenebileceğidir. Ne var ki, elde edilen topluluk ya da azınlık haklarından sadece Arnavutlar faydalanabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Arnavutça eğitim ve dil hakkı elde edildikten sonra Türkçe eğitim ve dil hakkına yönelik yeni bir “toplu girişim” söz konusu olamamaktadır.

Kosova’da bağımsızlık öncesi dönemde de aynı hedef güdülmüş, bağımsızlık sonrası dönemde ise bu hedef devlet içerisinde yeni devlet çıkarma faaliyetine karşı³⁴ bir önlem olarak görülmüştür. Nitekim özellikle Yugoslavya dönemine ilişkin nüfus sayım sonuçlarına bakıldığında, baskıların arttığı dönemde Türk nüfusun daha az, baskıların engellendiği dönemde daha çok olduğu görülebilmektedir.

Günümüzde baskı Türk kimliğinin reddine dek varabilmekte, tıpkı Yunanistan’da ya da Sırbistan’da rastlanan türden görüşler sergilenebilmekte, “bu kişilerin Türkçe konuşabildikleri için kendilerini Türk zannettikleri ama aslında Arnavut oldukları” ileri sürülebilmektedir. Ancak kimliğe dönük baskının sokakta Türkçe konuşanlara rast gelmeyi engellemediğini belirtmek gerekir. Daha açık bir ifadeyle, gerçekten de Arnavutlar arasında Türkçe bilen ve konuşanlar vardır.³⁵

Türk kimliğinin reddi yaklaşımının bilhassa daha milliyetçi olan Arnavutlarda görüldüğü de eklenmelidir. Bu kesim zaten Osmanlı’ya Berlin Konferansı nedeniyle son derece canlı bir kızgınlık taşımakta ve tüm Arnavutların tek bir devlet çatısı altında yaşayabileceği bir değişimi arzu etmektedir. Ayrıca Osmanlı’ya olduğu kadar Türkiye’ye de kızgındırlar. Kimi Arnavutlar, Yugoslavya döneminde zorunlu göçe tâbi tutulan Arnavutların Türkiye’ye kabul edilmesini şaibeli olarak değerlendirmektedir.³⁶ Bu insanlar açısından Arnavut milliyetçiliği

³⁴ Devlet içerisinde belediyelerdeki nüfus oranına bağlı olarak devreye giren düzenlemeler ve benzeri yönetsel değişiklikler esasen Batı’nın girişimidir, ancak Arnavutlar ekseriyetle bunu Sırbistan’ın girişimi olarak görme kolaylığına kaçmaktadır.

³⁵ Türkiye’de eğitim almış olanların kullanımını bir tarafa bırakırsak, Kosova’daki Türkçe’nin daha ziyade İç Anadolu Türkçesine benzediği söylenebilir. Köylü yerine “Çöylü” denilmesi örneğindeki gibi pek çok “k”, “ç” olarak kullanılmakta, buna benzer şekilde harf değişiklikleri belirgin olarak tespit edilebilmektedir.

³⁶ Yugoslavya döneminde aç, sefil, yoksul bırakılan Arnavutlar, Türk olduklarına dair kâğıt imzalayarak Türkiye’ye gelmiş, Türkiye bu insanlara kapılarını açmıştır. Ancak bahsi geçen aşırı milliyetçi Arnavutlar, bu kucak açma olayını Kosova’nın Arnavutsuzlaştırılması ve

tanımlamasında Türkler, Sırlarla yarışır bir konumdadır. Nasıl ki Bulgar ulusunu Bulgar yapan ana unsur Bulgar tarih anlayışına göre Osmanlı'ya karşı verilen savaş ise, bazı Arnavutlar için de durum böyledir. Bunda kuşkusuz ki tarih kitaplarının büyük etkisi vardır. Gerek Enver Hodja gerek Yugoslavya dönemi dâhil bu döneme dek Kosova ve Makedonya'yı egemenliği altında bulunduran güçler de Müslüman grupların Osmanlı'dan kopuşunun bu tarih anlatımıyla güçlendirilmesini desteklemişlerdir. Yeni bağımsızlık döneminde de Arnavutlar aynı anlatımı tercih etmektedir.³⁷ Çünkü bir milleti güçlü ve birbirine bağlı tutan unsur güçlü bir düşman varlığına yapılan vurgudur.

Türkleri ötekileştiren Arnavutlarla hem Arnavutluk'ta hem Kosova, Makedonya ve Karadağ'da karşılaşmak mümkündür ve bunların sayıca az oldukları da düşünülmemelidir. Yine de İslâmiyet'in daha güçlü yaşandığı Arnavut gruplarında çark biraz daha farklı işlemekte, İslâmiyet'in ümmet kardeşliği vurgusu ve ayrıştırıcı kavmiyetçilik yasağı etkisini hissettirmektedir. Bilhassa eğitimi Türkiye'de alan Arnavut gençlerin bu konuda çok daha ılımlı oldukları, Türkiye'ye belirgin bir sempati besledikleri gözlemlenebilmektedir. Bu iyileşmeden o bölgelerde yaşayan Türklerin de nasibini alması beklense de gözlemler, "hak" noktasında "yarışçılık" unsurunun devrede olduğu yönündedir.³⁸ Ancak, uzun vadede, özellikle İlahiyat Fakülteleri'nde eğitim gören yeni nesil Arnavut gençlerin bir değişiklik yaratma ihtimali vardır. Bu, Müslümanlığın birleştirici gücü³⁹ sayesinde olabilecektir. Ancak Arnavutların kendi kimliklerine yaptıkları aşırı vurgu ve Türklere karşı takındıkları baskıcı tutum, "Türk" kimliğinin canlı kalmasına da yardımcı olmaktadır.

Sırplastırılmasında Türkiye'nin de rolü olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Çünkü Yugoslavya, Arnavutlardan boşaltılan topraklara Sırları yerleştirmiştir ve bugünkü Kuzey Kosova sorununun temelinde de bu dönemde bölgeye yerleştirilmiş Sırp nüfus bulunmaktadır. İddiaların biri de Türkiye'nin kaçan Arnavutlara zorla isim değiştirttiği yönündedir. Ne var ki, gerçekte bu ancak Türkiye'ye gelebilmek için yapılmış bir değişiklik olabilir; çünkü Türkiye ve Yugoslavya'nın anlaşması, kapıların Türk kökenlilere açılması yönündeydi. Bu sebeple, Türkiye'ye gelmek isteyenler, Türk olduklarına ilişkin belgeleri Türk hükümetine değil Yugoslav yönetimine vermiştir.

³⁷ "Yeni bağımsızlık dönemi" ifadesi Makedonya Arnavutları için de kullanılabilir. Çünkü orada da yeni bir devletçik yapılanması söz konusudur.

³⁸ Makedonya'da bazı bölgelerde Türkçenin de eğitim dili olması konusundaki engellerden birinin Arnavutlar olması düşündürücüdür. Aynı şekilde Makedonya'da din ayrımı bir aşamadan sonra etnik köken ayrımına evrilmiştir. Bugün her ikisi de Müslüman olan Türkler ve Arnavutlar birbirlerinin camilerine gitmemektedir. Birlikte Cuma namazı kılınabilen cami sayısı çok azdır. İslâmiyet, gerçekte ırklara göre ayrılmıyor olsa da bu böyledir. (Ortodokslukta etnik köken de son derece önemlidir. Din ve ırk, kimliği birlikte belirler.) Çünkü vaaz Türk camilerinde Türkçe, Arnavut camilerinde ise Arnavutça verilmektedir. Her iki grup da birbirinin dilini kendi anadili gibi anlayabiliyor olsa da durum böyledir. Çünkü Balkanlardaki kimlik oluşumu sorusunun cevabı zaten budur: Her türlü farklılık, ayrılık getirmektedir.

³⁹ Sırbistan Arnavutlarının, yani Preşova Vadisi'nde mukim Arnavutların dinî lideri olan Müftünün, milliyetçi akımın liderlerini "ateist" olarak tanımlaması, aslında İslâmiyet etkisinin arttığı durumlarda Müslüman olanı bir görmek eğiliminin de arttığını göstermesi bakımından önemlidir.

5.2. Boşnak ve Türk Unsurlar

Boşnaklardaki “bazı Boşnakların Osmanlı döneminde bölgeye yerleşmiş Türkler” olduğu düşüncesi bir tarafa bırakılırsa, Türk ve Boşnak yerleşiklerin çatışma yaratabilecek şekilde birlikte yaşadığı bir bölge bulunmamaktadır. Yine de Balkanlarda gerçekleşen tüm ağır kriz dönemlerinde Boşnakların Türkiye’ye de göç etmeleri, neredeyse tüm Boşnakların bir akrabasının Türkiye’de yaşamasına sebep olmuştur.

Bugün de gerek Bosna’da gerekse Sancak’ta Türkiye’den insanlarla evlilik yapmış Boşnaklara rastlamak mümkündür. “Türkiye’de 70 milyon Boşnak yaşıyor” şiarı da Boşnaklar arasında genel kabul görmektedir.⁴⁰ Türklerin ve Boşnakların nüfus anlamında neredeyse birbirine eşit oldukları bölge Kosova’dır. Özellikle de Prizren’de Türkler ile Boşnakların tabiri caizse Arnavut baskısına karşı birlikte hareket etme çabası verdiği; aynı zamanda, şehirdeki nüfus çoğunluğunu sağlama bakımından da birbiriyle yarışan unsurlar olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim belediyelerin kazanılmasında ya da daha fazla üye bulundurulmasında nüfus yoğunluğu önemlidir ve belediyede etkin olabilmek de kimi topluluk haklarının alınabilmesi için gereklidir. Bu sebeple, Türk ve Boşnakların, hem birbirleriyle karşı karşıya geldikleri durumlar, hem de Arnavutçuluk hareketlerine karşı birlikte mücadele verdikleri durumlar söz konusu olabilmektedir.

Müslümanlık ve Türklük kimliklerinin iç içe geçtiği Balkanlara biraz daha yakından bakıldığında, özellikle 1990 sonrası mikro-milliyetçilik hareketlerinin de etkisiyle etnik kimlik aidiyetinin baskın hâle geldiği gözlemlenmektedir. Farklı ülkelerdeki aynı etnik kökenlilerin çeşitli düzeylerde ve çeşitli organizasyonlar çerçevesinde bir araya gelerek içinde yaşadıkları devletlerdeki hak arayışlarında bir bütünlük sergilemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Modern çağda Müslümanlığın dış sınırları

⁴⁰ Ancak savaş öncesi dönemde Bosna-Hersek’te Türkiye imajının çok da parlak olmadığını, Yugoslav anlatım tarzının etkisiyle Türkiye hakkında fes giyilen, develerle yolculuk yapılan bir Ortadoğu algısı olduğunu da belirtmek gerekir. O dönemde Osmanlı’ya minnettarlık varlığını korumaktaydı, ancak Türkiye hakkında genel bir bilgisizlik ve ilgisizlik söz konusuydu. Savaş döneminde sağlanan yeniden yakınlaşma ile Türkiye algısı da hızla değişmiştir. Bunda eskiden göç ettikleri bölgelere gidemeyen Türkiyeli Boşnakların kendi vatanlarını ziyaretleri de etkili olmuş olabilir. Ancak bugün Bosnalı Boşnaklarda son dönemde artan Türkiye-Sırbistan yakınlaşması, soykırım planları yapılan Sırp Akademisi’ndeki Türk üyeler, gerçekte Bosna’da kalıcı yeni bir şey -örneğin güçlü yatırımlar- yapılmaması, Türk işadamlarının bazı usulsüzlükleri, siyasî krizin çözülmesi beklenirken en önemli Boşnak partisinin kapanmanın eşiğine gelmesi gibi nedenler sonucunda Türkiye imajının düşüşe geçtiği ifade edilebilir. Esasen yaşanan “beklenilenin bulunamaması”, “güven duyulan tek ülkenin kendilerini sahipsiz bırakışının yarattığı hayal kırıklığı”dır. Din adamlarının bu “isyanı” bastırmaya çalıştığı söylenebilir. Sancak’taki algı ise çok daha farklıdır. Bosna-Hersek Avusturya İmparatorluğu’na bırakıldıktan sonra uzun bir süre daha Osmanlı’nın bir bölgesi olarak kalan ve Osmanlı’nın kaybettiği son sancak olan Sancak’ta Türkiye algısı her zaman Bosna’dakine göre çok daha iyi olmuştur. Bu konuda Sancak’ı Batı Trakya Türklerinden ayırmak neredeyse imkânsız gibidir. Yabancı öteki ile ötekinin kuralları altında yaşamın başlangıcı, Osmanlı’nın çöküş tarihine yakın oldukça kimliği koruma refleksi de o kadar güçlü kalmıştır.

belirlediği bir kimlik algısından bahsetmek günümüz şartlarında mümkün görünmemektedir.

5.3. Sırp ve Türk Unsurlar

Türkler ve Sırp'ların bir arada yaşama deneyimi daha ziyade Kosova ve Makedonya'da gerçekleşmiştir. Türkler, bu iki coğrafyada da genellikle Arnavutlar ve Sırp'lar ile Makedonlar arasında kalmıştır. Arnavut-Sırp, Arnavut-Makedon çatışmasının yaşandığı her an, Türkler için her bir grubun benzer baskılar altında ezildiği dönemlerdir. Örneğin nüfus sayımlarında kendilerini Arnavut olarak kaydettirmelerine dönük baskılar ile Makedon olarak kaydettirmelerine dönük baskılar yarışır vaziyette gerçekleşmiştir. Aynı şekilde her iki bölgede de çatışmalar ve savaşlar yaşanırken, Türkler ayrılıkçı Arnavutlar ile onları bastırmaya çalışan devlet güçleri arasında kalmışlardır. Nitekim Türklerin bugün Kosova'da yaşadıkları "ötekileştirme"nin bir nedeni de Sırbistan'ın parçası iken Arnavut kesimin oluşturmaya çalıştığı paralel yönetimlere destek vermemeleri; yani, devlet okullarına çocuklarını göndermeye devam etmeleri, devlet hastanelerine tedaviye gitmeyi sürdürmeleri, yani devlet mekanizmasını reddeden Arnavut tutumunu paylaşmamalarıdır.

Makedonya'da ise Arnavutlara destek verilmiş olsa da olmasa da Arnavutların burada elde ettikleri özel ve ayrıcalıklı hakları bugün Türklerle paylaşmadıkları; Makedonların da Arnavutlara karşı cephe olarak kullanmak istedikleri Türklere "iyi vatandaş olma" ödülü gibi bir payeyi vermedikleri belirtilmelidir.

Yine de Sırp'larla birlikte yaşama deneyimi ele alınması gereken önemdedir. Zira Sırp milliyetçiliğinin I. Kosova Savaşı'na dayanan bir mit ile canlı tutulduğu ve Müslümanların "Osmanlı'nın artığı ve yardımcısı" olarak değerlendirilerek hedefe alındığı bir vakıadır. Diğer yandan, pek çok zaman Türklerin Sırp'lar tarafından desteklendiği de bir gerçektir. Konunun bir tarafı Türkiye'den Balkan gezisine çıkmış kimi Türklerin kendilerini en rahat hissedebildikleri ve hoş karşılandıkları yerin Sırbistan olduğunu anlatmaları ile ilgilidir.⁴¹ Ancak daha önemlisi Balkan Türklerinin Kosova'da ve Makedonya'da yine Sırp'lar tarafından -görece- desteklenmesi meselesidir. Burada kuşkusuz ki her iki ülkede de Türklerin Müslüman Arnavutlardan ayrıştırılması, bu yolla Müslüman gücünün bölünmesi niyeti de gizlidir. Ancak çok uzun bir dönem uygulanan böylesi bir projenin bölgedeki sıradan Sırp'lar üzerinde kalıcı bir Türk sempatisi yaratmış olacağı da düşünülebilir.

Şiddet ve "ötekileme"de Türklerin Arnavutlardan ayrı tutulma gerekçesinin Arnavutları yalnızlaştırma olduğuna ilişkin gizli hedefin sıradan Sırp vatandaşlarla paylaşılmayacağı düşünülecek olursa, bölgedeki Sırp'larda böylesi "kısmen" ve "göreceli" bir kayırma tutumunun yerleştiği iddia edilebilir. Ancak kayırma

⁴¹ Esasen bu ifadeler genellikle Kosova ile karşılaştırma yapılarak dile getirilmektedir. Daha açık ifadeyle, Arnavutlara göre Sırp'ların kendilerine daha yakın ve sıcak davrandığı dile getirilmektedir.

konusunun da bölgelere ve şehirlere göre değiştiğini ifade etmek gerekir. Örneğin Priştina gibi şehirlerde Türklerin gerçekten bir kayırma hissettiği söylenebilecek olsa da Mitroviça gibi çatışmanın ana merkezi olan ve Sırpların demografik yapıda kalıcı değişim yaratma niyetinin en canlı işlediği bölgelerde ise ev yakma ya da saldırılarda Türklerin de Arnavutlarla aynı muameleye tâbi tutulduğu ve bölgeyi terke zorlandığı bir gerçektir. Bu nedenle, örneğin Kosova’da Sırpların kendilerine dostça davrandığını düşünen Türkler de bulunmakla birlikte, Arnavutlarla işlerini bitirebilselerdi düşmanlıkta sıranın kendilerine geleceğine inanan Türkler çoğunluktadır.

Öte yandan Sırpların, Balkan Müslümanlarını “Osmanlı etkisiyle din ve taraf değiştirmişler” şeklinde nitelemesine rağmen Türklerle daha iyi ilişki kurmasında, Türkiye’ye duyulan sempati ve saygıdan Balkan Türklerinin nasiplerini almış olmalarının da payı vardır. Bu durum, Yugoslavya dönemi için de geçerlidir ve salt askerî ya da ekonomik güce dayalı bir saygının değil, tarihî ve diplomatik referansları bulunan bir sempatinin ürünüdür. Zira gerek Yugoslavya gerek Sırbistan, Arnavutluk’la savaşı göze alabileceksen, NATO üyesi de olan güçlü bir Türkiye ile dostane ilişkiler kurmayı tercih etmişlerdir; ancak, bunda diplomatik ilişkilerin yapısı en az Türkiye’nin askerî gücü kadar önemlidir. Bugün Makedonya’nın neredeyse tek güvenebileceği ülkenin Türkiye olması, aynı durumu, Makedonya Yönetimi açısından da yaratmaktadır. Nitekim Makedonya, komşuları olan Bulgaristan, Yunanistan, Kosova ve Arnavutluk’tan tehdit algılamaktadır. Tüm bölgede güvenebileceği ve tehdit algıladığı ülkelere karşı denge unsuru olabilecek tek güç Türkiye görünmektedir. Ayrıca, Makedonya’daki Türk nüfus, Makedonlar açısından Arnavut azınlığın taleplerini dengelemek açısından da önemlidir.

Bu faktörlerin yanı sıra Türklerin uyumlu ve sisteme karşı başkaldırmayan, devlet mekanizmasına saygılı yapıları gerek Sırbistan Kosovası’nda Sırp Yönetim’in gerekse Makedonya’daki Makedon Yönetimi’nin Türk unsurlara karşı saldırgan tavır sergilememesinde etkili olmuştur. Hatta tüm faktörler arasında bunun en önemli etken olduğunu söylemek mümkündür.

Aslında II. Dünya Savaşı dönemine ilişkin algıların etkisini göstermesi bakımından da konunun “Almanya ile işbirliği yapan Arnavutlara” duyulan tepki ile ilgili kısmı da önemlidir. Zira Sırp ile Arnavutların arasını açan konulardan biri, Arnavutların Nazilere yardım ettiğine ilişkin iddialardır. Arnavutlar ise o dönemde Sırpların yeni bir soykırıma giriştiği, kendilerini Alman askerlerinin koruduğu iddiasındadırlar. Ancak Makedonya örneğinde de görüldüğü üzere, bu “eski” konu yeni birtakım tartışmalara yol açacaktır. Zira Makedonya’da hâlihazırda Arnavutlar, Makedonlara göre “Faşist Nazi işbirlikçisi ve pek çok vatandaşın katlinin sorumlusu Arnavutların” heykellerini ülkenin dört bir yanına dikmektedir. Sırp-Türk ilişkileri bakımından da bu döneme ilişkin aynı tür bir algılama durumu

olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle söz konusu iki bölgede Türklerin, Arnavutlardan ayrı değerlendirildiği düşünülebilir.

6. YENİDEN BALKANLAŞTIRMA SÜRECİ

Balkanlardaki yaşanmakta olan yeni Balkanlaştırma süreci kendisini, özellikle Yugoslavya'nın dağılması sonrasında ortaya çıkan ancak bağımsızlığını tam olarak millet egemenliğine çevirememiş, ekonomik ve siyasî anlamda Batı'ya bağımlı kalan devletlerde göstermektedir. Yeni devletlerin kendi birliklerini oluşturmalarının önündeki en önemli engeli azınlıklar oluşturmaktadır. Hırvatistan ve Slovenya bu sorunu -Batılı ortaklarının da desteğiyle- büyük ölçüde aşmışken Bosna Hersek, Makedonya ve Kosova, sorunu en canlı biçimde yaşamakta, Sırbistan ve Karadağ ise "çatışma boyutuna gelme öncesi" alınan önemlerle sıkıntıları öteleyebilmektedirler.

Makedonya, ayrılıkçı ya da bu kesimin yarattığı tehditten faydalanan ve yönetimden memnun olmayan Arnavutların siyasal gücü paylaşma taleplerini karşılayan reformlar gerçekleştirmektedir. Bosna-Hersek, Sırpların ayrılma taleplerinin yarattığı tehdidi bertaraf edebilmek için merkezî yönetimi güçlendirmeye dönük her türlü adımı ertelemektedir. Kosova ise bağımsızlığının şartı olan "vesayet altındaki yönetim" modeli, yani Ahtisaari Planı her ne önermişse hayata geçirmiştir.

İlerleyen sayfalarda işaret edileceği üzere, Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'daki değişim süreci Batı'nın kontrolü ve denetimi altındadır. Balkanlaştırma olarak nitelendirilen bu sürecin, devlet yapısını Batı'nın desteğiyle oluşturan ya da oluşturmak zorunda kalan bu devletlerle sınırlı kalacağını söylemek güçtür.

6.1. Makedonya: Yeni Devlet Modeli Örneği

"Yeni Balkanlaştırma" döneminin en iyi örneği olan Makedonya, klâsik devlet egemenliğinin ciddi bir dönüşüme uğrayarak artık tamamen ortadan kalktığı post-modern devletin prototipini oluşturmaktadır. Bu, alışıldık devlet anlayışıyla bağdaşmasa da Batı'nın kendi doğusunda gördüğü tüm topraklarda oluşturmaya çalıştığı çok kültürlü, çok uluslu, çok etnikli ve mutlaka "demokratik" yeni devletçikler modelidir. Ortaya çıkan devlet, şehirler ve belediyeler düzeyinde devletçiklerden oluşmaktadır. Bu bir federasyon değildir, zira Arnavut azınlığa tanınan haklar, sadece yoğun olarak yaşadıkları ülkenin batı bölgesi için verilmemiştir. Dolayısıyla "*Doğu bölgelerinde yaşayan Arnavutlar ne yapacak, onları batıya mı taşıyacağız?*" türü bir soru sormaya gerek olmamıştır. Bu model, aynı zamanda Batı'nın dağılan Yugoslavya'da savaflara son verebilmek için bulduğu çözümü de göstermektedir.

Yugoslavya'nın dağılma süreci hem kendi kaderini tayin ilkesinin hem de azınlık haklarının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Avrupa Birliği'nin Yugoslavya'nın yeni sınırlarının belirlenmesi için kurduğu Badinter Tahkim Komitesi (*The Badinter Arbitration Committee*), yeni bağımsız devletlerden etnik temelde kendi kaderini tayine dayalı ayrılmayı açık bir biçimde yasaklamıştır. Dolayısıyla Yugoslavya'da kendi kaderini tayin, etnik ilkeye göre değil toprağa dayalı kriterlere göre uygulanmıştır. Bunun anlamı, ayrılmaların cumhuriyetlerin sınırlarını değiştirmemesidir. Azınlıklara ise çok geniş özerklik verilmesi tasarlanmıştır. Bu yeni yapıyı hem Balkanların karışık etnik yapısının ve etnik sorunların doğurduğu çatışmaların en az düzeye indirilebilmesi için üretilmiş bir formül olarak nitelendirmek, hem de "Yeni Dünya Düzeni"nin model devletlerini ve toplumlarını oluşturan formül olarak tanımlamak mümkündür. Ancak bugünün şartları, ilk nitelendirmede belirtilen amaçtan oldukça uzakta olduğunu göstermektedir.

Yugoslavya'dan bağımsızlığın 1991 yılında ilân edilmesi sonrasında Makedonya devlet kurumları etnik Makedonların eline geçmiş, Arnavutlar yönetimden polis ve silâhlı kuvvetler gibi devlet kurumlardan dışlanmıştır. Dolayısıyla, sürecin masum tarafı olmayan Makedonya Yönetimi Arnavutlara yaşam hakkı tanımamıştır. Bu süreç öncesinde de yönetime katılmayan Arnavutların stratejisi (mecbur kaldıkları yöntem de denilebilir), devlet kurumlarını tamamen reddetmek, devlet okullarından, hastanelerinden ve benzeri devlete ait kamusal hiçbir haktan faydalanmamak ve kendi paralel sistemlerini kurmak olmuştur.

Makedonya Cumhuriyeti,⁴² 2000'li yılları yeni bir devlet yapısı oluşturmakla geçirmiştir. Avrupa Birliği'nin ya da ABD'nin desteklediği, bazı ilişkilerin yürütülmesi için şart koştuğu, yerine getirilenler için ödüllendirdiği, gecikenler için ilişkileri askıya aldığı kimi reformlarla Makedonya'nın idarî ve siyasî yapısı değişmiştir. Bir yandan başta Arnavutlar olmak üzere ülkedeki etnik azınlıkların talepleri, diğer yandan özellikle ekonomik açmazlar nedeniyle bağımlı kalınan Batılı ülkelerin direktmeleri, Makedonya için değişimi zorunlu kılmıştır.

Makedonya'nın değişim serüveni, 2001 yılında, Arnavut asıllı gerillaların ayrılıkçı isyanıyla başlamıştır. Arnavutların, Yugoslavya'nın dağılıp Makedonya Cumhuriyetinin ilân edilmesinden sonra, -Türkler gibi- kurucu millet statüsünü kaybederek ciddî ayrımcılığa uğraması, yaşanan kanlı olayların temelini oluşturmuştur.

⁴² Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti, 1945-1991 döneminde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetini oluşturan altı federe cumhuriyetten birisiydi. Slovenya ve Hırvatistan'ın Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilân etmelerini mükeakip Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti de "Makedonya Cumhuriyeti" adıyla Eylül 1991'de bağımsızlığını resmen ilân ederek Yugoslavya'dan ayrılmıştır. Topraklarının yüzölçümü 25.713 km² olan Makedonya'nın nüfusu 2 milyon civarındadır. Daha çok Yunanistan'la yaşadığı "isim sorunu" ile gündeme gelen Makedonya'nın bir de "Arnavut azınlık" sorunu vardır.

Makedonya hükümeti, çatışmaları dindirebilecek olsa bile ülkede sürekli bir istikrarı sağlayamayacağını anlayınca Batılı güçlerden yardım talep etmiştir. Hükümet güçleriyle Arnavut asiler arasında yedi ay süren çarpışmalar, NATO aracılığındaki barış görüşmeleri neticesinde 13 Ağustos 2001’de imzalanan Ohri Anlaşması ile sona ermiştir. Arnavut azınlığın ayrılıkçı hareketi güçlükle engellenmiştir. Arnavutlar, taleplerinin büyük ölçüde karşılanması suretiyle silâh bırakmaya razı edilebilmiştir.⁴³

NATO’nun arabuluculuğu ile imzalanan Ohri Anlaşması, Makedon Hükümetini bitmek bilmeyen bir reform yükü altında bırakmıştır. Makedonya’nın toprak bütünlüğünü kaybetme riski ortadan kaldırılmak istenirken, sonuçları öngörülemeyen bir sürece girilmiştir. Arnavutlar taleplerini büyük ölçüde karşılayan Ohri Anlaşması ile Makedonya içinde yaşamaya ikna edilmiştir; ancak, o taleplerin yerine getirilmesi dünya üzerinde başkaca örneği bulunmayan bir devlet sistemini ortaya çıkarmıştır.

Çoğunluğu yüzde 65 ile Makedonlardan oluşan Makedonya’da, irili ufaklı 27 farklı azınlık grubu bulunmaktadır. Ülkenin en büyük azınlık grubu olan Arnavutların toplam nüfusa oranı, AB ve NATO gözlemciliğinde Kasım 2002’de yapılan nüfus sayımına göre yüzde 25,17’dir.⁴⁴ Bu noktada, 2002’deki sayımlarda yüksek oranda usulsüzlük yapıldığı,⁴⁵ Makedonya’daki pek çok Türkün bazen hileyle⁴⁶ bazen de elde edilecek haklardan faydalandırılacakları söylemiyle⁴⁷ ve ortak yön olan Müslümanlık unsurunun kullanılarak ikna edilmesi suretiyle sayımda Arnavut olarak kaydedildikleri de not edilmelidir.

Bir ayrıntı gibi durmasına rağmen aslında nüfus sayımı, Makedonya’daki işleyişi doğrudan etkilemektedir. Çünkü Makedonya’da yaşayan etnik nüfuslar sayıları oranında ülkedeki karar mekanizmasında söz sahibi olmaktadır. Arnavutların en

⁴³ Gözde Kılıç Yaşın, “Makedonya Terör Kışkacında”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 64, 19 Eylül 2005.

⁴⁴ Makedonya İstatistik Kurumu’nun Kasım 2002 tarihli nüfus sayımına göre; yaklaşık 2 milyon olan nüfusun yüzde 64,18’i Makedon, yüzde 25,17’si Arnavut, yüzde 3,85’i Türk, yüzde 2,66’sı Roman, yüzde 1,78’i Sırp, yüzde 0,84’ü Boşnak, yüzde 0,48’i Leh, yüzde 1,04’ü de diğer toplumların mensubudur. Daha önceki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında Türk nüfusun oranı daha yüksek çıkmıştır. Hatta 1953 sayımına göre yüzde 15,6 orana sahip olan Türkler, Makedonlardan sonraki en geniş etnik grubu oluşturmuştur. Makedonya Türkleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Necati Çayırılı, “Günümüz Makedonya Türkleri”, *Türksam*, 30 Ekim 2008, <http://www.turksam.org/tr/a1528.html>

⁴⁵ Türk kesimi, sayım sırasında usulsüzlükler yapıldığı, yeterli sayıda Türk sayıcının olmadığı ve bu nedenle sayılamayan çok sayıda Türk ailenin bulunduğu, sayım komisyonlarında ve sayıcıları kontrol eden eğitimciler arasında Türk görevlilerinin bulunmadığı, nüfus sayımının iktidar partilerince politize edildiği yönünde itirazlarda bulunmuştur.

⁴⁶ Doğu Makedonya’da, Radoviş, İştip, Ustrumca, Vinitsa, Koçana yerleşim birimlerinde ikamet eden Türk asıllı şahısların Roman (Çingene) asıllı olarak kabul edilmeleri de önemli itiraz sebeplerinden biri olmuştur.

⁴⁷ Aslında Arnavutlarla aynı türden haklara tüm boyutlarıyla sahip olmaları gerekirken dönüşüm sürecinin dışında bırakılan Türkler; Arnavutların Makedonya’da daha iyi bir geleceğe sahip olacağını düşünerek kendilerini Arnavut olarak beyan etmiştir.

önemli talebi Makedonlar ile birlikte “kurucu millet” statüsü almak olduğu için söz konusu nüfus tartışması çok önem taşımaktadır.

Daha çok Arnavutluk ve Kosova sınırı dâhil Makedonya’nın batı bölgesinde yaşayan Arnavutların en yoğun olduğu bölgeler Kumanovo, Üsküp, Tetovo, Gostivar, Debar, Kicevo ve Struga’dır. Birkaç kasabada Ortodoks Arnavut bulunmasına rağmen Makedonya Arnavutlarının büyük çoğunluğu Müslüman’dır. Bunların yanı sıra, Arnavutların geleneksel aile yapısı, kültür ve dil farklılığı nedeniyle diğer toplumlara duyduğu güvensizlik ve temasların azlığı gibi sosyolojik faktörler, Makedonya’da toplumsal bütünleşmeyi büyük ölçüde engellemiştir. Aşırı milliyetçi Arnavutlar, toplumla entegre olmama konusunda büyük direnç göstermiştir ki, çocuklarını Makedon okullarına göndermemeleri, şehirlerine ya da mahallelerine Makedon polis, öğretmen ya da herhangi bir yetkilinin girmesine izin vermemeleri bu direncin sadece küçük bir kısmı sayılır.

Geleneklerine bağlı olarak niteleyebileceğimiz Arnavut ailelerin kız çocuklarını hiçbir şekilde okula göndermemesi de önemli bir not olarak kaydedilmelidir. Belirtilmelidir ki, Arnavutların “sivil itaatsizliği” salt itaatsizlik boyutunda kalmamış, bir anlamda paralel bir devlete doğru da gidilmiştir. 1995’de ülkenin kuzeybatısında yer alan ve Makedonya’nın ikinci büyük şehri olan Tetova’da kurdukları, -yasadışı- Tetovo Arnavut Üniversitesi bunlara bir örnek olarak gösterilebilir. Etnik karakter taşıyan Arnavut ayrılıkçılığı, dinî kimlikle beslenme ihtiyacı dahi duymamıştır.

6.1.1. Batı’nın Rolü

Konunun ve ayrılıkçı taleplerin mahiyetinin tam olarak ortaya konulabilmesi için belirtmek gerekir ki, Makedonya hükümeti 1991-2001 sürecinde Arnavutların pek çok talebini aslında yerine getirmiştir. Arnavut partileri, Arnavut kimliği vurgusuyla hükümet koalisyonlarında bağımsızlıktan itibaren yer almış ve beş ayrı bakanlığı da üstlenmişlerdir. 2001 yılında Tetovo’da Makedonca, Arnavutça, İngilizce dillerinde olmak üzere üç dilde eğitim veren bir üniversitenin kurulması da Arnavutların “en önemli” sorun olarak gösterdikleri “üniversite sorunu”nu çözmüştür. Nitekim dinî ve kültürel anlamda Arnavutların herhangi bir sıkıntısı zaten olmamıştır. Siyasî parti ya da dernek kurmalarının önünde de herhangi bir engel bulunmamıştır. Yine de 2001’deki isyan, iç savaş ve ayrılık talebi önlenememiştir.

2001’de Makedonya’yı bir “iç savaşa” sürükleyen Arnavut gerillaların üzerinde ABD uniformalarının olması ise konunun özel bir ayrıntısıdır. ABD gizli örgüt raporlarında başlangıçta terörist olarak nitelendirilen ve diğer terör örgütleriyle bağlantıları ortaya konan ayrılıkçı Arnavutların sonradan basına ve dünyaya “kurtuluş ordusu” olarak lanse edildiğini de belirtmek gerekir. Öte yandan ABD’nin Arnavutları eğittiği, silâhlendirdiği ve davalarında desteklediği çok da gizli kalmayan bilgiler arasındadır. ABD’nin soruna bakışını değiştirmesi, bir yandan

“toprak bütünlüğü”nü desteklediği yönünde beyanatlar verdiği Makedonya’nın sonraki yıllarının sonuçlarını bugün gösterir şekilde derinden etkilemiştir.

6.1.2. Dünyada En Geniş Haklara Sahip Azınlık: Makedonya Arnavutları

Batılı devletlerin zorlaması ile ortaya çıkan Ohri Anlaşması, Arnavut azınlığın anayasal haklarının artırılması, anadillerini okullarında ve parlamentoda kullanabilmeleri gibi şartların yerine getirilmesini gerektirmiştir. Anlaşma, Arnavutların zamanla sisteme entegre olacağı düşüncesinden hareketle kabul edilmiş olsa da aşırı milliyetçi Arnavutların dirençleri nedeniyle beklenen olmamıştır. Yeni terör eylemleri yaşanacağı tehdidi, anlaşma şartlarının yerine getirilmesini zorunlu kılmıştır. Ancak Batı’nın zorlamasının ve her bir anlaşma maddesinin 22 Mart 2004 tarihinde Avrupa Birliğine tam üyelik başvurusu yapan Makedonya için AB’ye giriş şartı hâline gelmesinin etkisi de tartışılmaz boyutta olmuştur.

Anayasal düzenlemelerin ardından yerel yönetimleri güçlendiren ve merkezî kontrolü azaltan *Bölgesel Örgütlenme Yasası*, yükselen itirazlara rağmen kabul edilmiştir. Merkezî hükümetin güç ve yetkilerini büyük ölçüde mahallî idarelere aktaran yasa, 11 Ağustos 2004’de yürürlüğe girmiştir. Yeni yasayla birlikte sınırları yeniden çizilen belediyelerin bazılarında değişen nüfus yoğunluğu nedeniyle Arnavutlar çoğunluğu ele geçirmiştir.⁴⁸ Bölgesel yeniden yapılandırmanın yanı sıra yerel yönetimlerin yetkilerinin ilköğretim, sağlık ve finansal planlama alanlarında artırılması da, bazı bölgelerin tamamen Arnavut azınlığın kontrolüne geçmesine yol açmıştır.

Ohri Anlaşması uyarınca, Arnavutların nüfusun yüzde 20’sine ulaştığı belediyelerde Arnavutça, Makedoncanın yanında ikinci resmî dil olarak ilân edilmiştir. Ayrıca Arnavutlar, okullarda kendi dillerini öğretme; oy pusulalarını, seçmen kayıtlarını, nüfus kayıtlarını kendi dillerinde hazırlama ve yerel idarelerde temsil hakkı kazanmıştır. Böylece, zaten ülkenin batısını kontrolü altında bulunduran Arnavutlar, ülkenin bazı diğer bölgelerinde de baskın hâle gelme imkânına kavuşmuştur. Makedon çoğunluğun yaşadığı bölgelerin, Arnavutların baskın olduğu idarî birimlere bağlanması, etnik Arnavut toplumunun oranını bölgede baskın unsur olmaları için gereken barajın üzerine çıkarmıştır. Öyle ki, başkent Üsküp’te dahi Arnavutlar, nüfus yoğunluğu bakımından baskın hâle gelmiştir. Örneğin 2005 Mayıs’ındaki belediye seçimlerinde, seçilen 85 belediye başkanının 17’si Arnavut azınlıktan gelmiştir.

6.1.3. Azınlıkları Devletleştirmek/Kabileleşen Devletler

Ohri Anlaşması’nın maddelerinden birisi de etnik simgelerin kullanılmasına ilişkindir. Makedonya’daki etnik gruplar, nüfusun yüzde 50’sini oluşturdukları belediyelerde kendi seçtikleri bayrak ve simgeleri kullanma hakkını da elde

⁴⁸ Gözde Kılıç Yaşın, “Makedonya’yı Bekleyen Kriz”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 9, 30 Ağustos 2004.

etmişlerdir. Böylece 16 belediyede Arnavutlar, ikisinde Türkler, birinde de Romanlar etnik bayraklarını çekebilmektedirler. Dünya üzerinde hiçbir azınlığın sahip olmadığı böylesi bir “azınlık hakkı”nı düzenleyen yasa aslında Yeni Dünya Düzeni’nin ortaya çıkardığı ya da dayattığı devlet modelinin en önemli özeliğidir. Vatandaşlarının devletle bağı açısından yeni bir tür olan bu sistemle Makedonya, klâsik devlet egemenliğinin ciddî bir dönüşüme uğrayarak artık tamamen ortadan kalktığı post-modern devletin prototipini oluşturmaktadır. Azınlıklara yaşadıkları devlet içinde yeni devletçikler kurdurmak da bu yeni devlet sisteminin gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makedonya’nın içinde bulunduğu bu durum, “azınlıklara bazı kültürel haklar tanınmasının azınlık sorununu sona erdireceği” tezini çürüten en güzel örnektir. Makedonya’da Arnavut azınlığına tanınan haklar, “kültürel haklar”ın çok ötesinde olmasına rağmen bu, yeni talepleri ve gerginlik tehditlerini engelleyememiştir. Verilen haklarla yetinmeyen Arnavutlar, “Büyük Arnavutluk” oluşturma talebini bir tehdit gibi gündeme getirerek⁴⁹ yeni yeni taleplerde bulunmaya devam etmişlerdir.

Aslında Makedonya’nın Arnavutlara verdiği geniş özerklik ve haklar, Kosova kararının Makedonya’ya etki etmesini engelleyecek bir formül gibi görünüyorsa da sonuçta tüm yollar aynı rotada ilerlemektedir. Makedonya’da hükümet, Arnavutlara tekrar “kurucu millet” statüsü vermeye sıcak bakmasa ve federatif sistemin önünü keserek ayrılık taleplerini engellemek istese de aslında yaptığı her bir reformla devleti aynı noktaya getirmektedir. Yani federal sisteme geçmeye ayak direyen Makedonya, aslında zaten federal sistemin tüm gereklerini yerine getirmektedir.

Makedonya Arnavutları arasında elde ettikleri özerkliği federasyona gidiş için bir adım olarak gören ve bunu da bir bağımsızlığın izlemesi gerektiğini düşünenler bulunmaktadır. Ancak belki de asıl tehlike, ülkenin başkentinde dahi çoğunluğu elde eden Arnavutların hızla artan nüfus oranları ile bir süre sonra ülkenin çoğunluğunu ve elbette yönetimini elde etmesi ihtimalinde gizlidir. Makedonya Cumhuriyeti, ya artan nüfusu ve kazandığı haklar neticesinde Arnavutların denetimine geçecektir ya da Arnavutlar ayrılmayı tercih ettiğinde topraklarının yarısını kaybedecektir.

Makedonya Parlamentosuna Makedonyalı askerler ve ailelerine bazı hakların tanınmasına dair bir yasanın gelmesi üzerine koalisyon ortağı Arnavut DUI partisi, Makedonyalı askerlere tanınan ücretsiz sağlık hizmeti, istihdam imkânları, ücretsiz eğitim gibi hak ve imtiyazların, 2001’deki etnik çatışmalarda yer alan Arnavut milislere de tanınmaması hâlinde koalisyondan çekileceklerini ifade etmiştir. Yani Makedonya Yönetimi, “terörist” olarak tanımladığı kişileri bugün ödüllendirmek ya

⁴⁹ Gözde Kılıç Yaşın, “Makedonya’da Siyasal Çözüm ve Terör”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 67, 10 Ekim 2005.

da istikrarsızlığa sürüklenmek arasında kalmıştır. Arnavutlar sürekli benzer tehditlerle devlet yönetimini terörize etmeyi sürdürmektedirler.

“Yeni Dünya Düzeni”nin yeni devlet modelinin prototipini oluşturması bakımından Makedonya Cumhuriyeti ve burada yaşanan dönüşüm, özellikle de süreç önemlidir. Devam eden sayfalarda görüleceği üzere, aslında burada oluşturulan devlet modeli, bazı farklarla Kosova’ya model oluşturmakta ve Bosna-Hersek’teki devlet kurgusu ile de benzerlik taşımaktadır.

6.2. Bosna-Hersek: Üçlü Yönetim Modeli

Bosna-Hersek 1992-1995 döneminde yaşadığı ağır savaşın ardından bugün, toprak bütünlüğünü ve uluslararası alanda tanınmış sınırlarını korumakla birlikte, içinden sınırlar geçen bir ülke görünümünü almıştır. Ülkede akan kanı, etnik temizliği ve Boşnakların maruz kaldığı soykırımı durduran 1995 tarihli Dayton Barış Anlaşması, ülkede sürdürülebilir bir barış ortamı sağlayamamıştır.

Bir anlamda 1995’te imzalanan Dayton Barış Anlaşması’nın bir mirası olarak iç sınırları resmî olarak Bosna-Hersek’in sınırları ikiye, gayr-ı resmî olarak ise üçe bölünmüş durumdadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Bosna-Hersek esasen bir federasyon olarak tasarlandığı için yönetim modeli açısından Makedonya ve Kosova’dan terminolojik anlamda farklıdır. Ne var ki, “çok etnikli, çok dinli, çok dilli, çok kültürlü” yapının ayakta tutulması çabası ve her bir etnik gruba yönetime eşit katılma imkânının verilmesi bakımından aynıdır. Elbette bu modelle yönetimin imkânsızlaşması ve Batı denetimi/müdahalesini zorunlu kılması açılarından da “aynılık” söz konusudur.

6.2.1. Dayton Sistemi

Dayton Barış Anlaşması, II. Dünya Savaşı’ndan bu yana yaşanmış en büyük katliamı durduran tarihî bir anlaşmadır. Bosna-Hersek’i “ortaklık demokrasisinin model ülkesi” olmak üzere kurgulamasına rağmen demokrasiyi sağlayamamıştır ve hatta bir ülkenin ya da devletin varlığından bahsetmeyi de imkânsızlaştırmıştır. Zira Bosna-Hersek’te, sınırları belli ancak içinden yine başka sınırlar geçen bir ülke söz konusudur. Ülkeyi oluşturan iki özerk bölge, iki ayrı devletçik gibi tasarlanmıştır. Bölgelerin kendilerine ait hükümetleri, parlamentoları, farklı polis sistemleri, yasaları, eğitim politikaları, hatta sınırlı uluslararası öznelliği dahi bulunmaktadır.

Dayton sistemi, bir yanda on kantona bölünmüş Bosna ve Hersek Federasyonu’nu, diğer yanda ise Sırp Cumhuriyeti’ni oluşturmuştur. İki federe bölge, zayıf bir merkezî hükümete bağlanmıştır. Bugün Boşnaklar ve Hırvatların ayrılığının da belirginleşmesiyle üç küçük yapılanma görülmektedir: Ülke topraklarının bir kısmı Boşnakların, bir kısmı Bosnalı Sırpaların ve bir kısmı da Bosnalı Hırvatların kontrolündedir.

Bosna-Hersek’te yönetim de aynı derecede karmaşık bir yapıya sahiptir. Merkezî hükümeti oluşturan bakanların dışında etnik yapıların eşit temsili gereği atanan

ikişer bakan yardımcısı bulunmaktadır. Yani örneğin ülkenin sağlık bakanı, on kanton, iki federe birim ve bir de merkezî hükümetin olmak üzere 13 tanedir. Bosna-Hersek'in nüfusu 4 milyon civarındadır; ancak 760 milletvekili, 180 bakanı, 14 başbakanı ve 5 cumhurbaşkanı bulunmaktadır.

Eşitlik ve adalet adına söz konusu etnik unsurlara veto hakkı tanınmıştır. Veto hakkı, Bosna-Hersek'te yapılması gereken reformların gerçekleştirilmesini imkânsız kılmaktadır. Bu, AB üyelik kriterleri açısından istediği yönetim değişimlerinin yapılamaması anlamına da gelmektedir. Aynı şekilde merkezî hükümetin yetkilerinin arttırılması düşünülüyorsa da Sırlar tüm bu içerikteki yasaları veto yoluyla engellemektedir.

Bu entitelere tanınan veto yetkisi, merkezî hükümeti işlevsizleştirmekte, ülkede yasa yapılmasını imkânsızlaştırmakta ve en çok da ülkenin yönetsel olarak da bölündüğünü göstermektedir. Aslında, savaşın netleştirdiği etnik ayrılığın sınırlarını Dayton meşrulaştırmıştır. Bosnalı Sırların kontrolündeki entitenin isminin Sırp Cumhuriyeti olması ve bu anlamda ayrılık isteğine kuvvetli bir moral destek verilmesi de yine Dayton'un mirasıdır.

6.2.2. Siyasî Krizler

Bosna-Hersek'in bugün için yaşadığı siyasî kriz ve bölge için yarattığı tehdit Dayton sonrası oluşturulan yapıyla son derece ilgilidir. Bundan da önemlisi ise savaşla homojenleştirdiği toprakları Dayton'la özerklik tanımını aşar bir yetkinlikte yönetebilen Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılma talepleridir. Sırp Cumhuriyeti yetkilileri, başından beri Bosna-Hersek içerisinde yaşamayı istemediklerini ve Dayton'un kendilerine bunu dayattığını dile getirmektedirler.

Yönetim krizini aşamıyorsa da Dayton Anlaşması'nı uygulamakla yükümlü kılınarak oluşturulmuş bir Yüksek Temsilcilik Ofisi ile Başbakan ve Cumhurbaşkanı dâhil her türlü devlet yetkilisini görevden alma yetkisi ile donatılmış bir Yüksek Temsilci de bulunmaktadır.

Merkezî hükümeti güçlendirme çağrısı yapan AB'nin Bosnalı Sırlara ve Bosnalı Hırvatlara (çifte vatandaşlık vesilesiyle), Hırvatistan ve Sırbistan üzerinden verdiği serbest dolaşım hakkı, AB üyeliği hedefini Hırvatlar ve Sırlar açısından önemsizleştirmiştir. Reformlar sadece Boşnaklar için önem taşıyor hâle gelmiştir.

Bosnalı Sırların stratejisi siyasî krizi canlı tutarak birlikte yaşamının imkânsızlığını ispatlayarak ve ayrılma isteğini sürekli duyurarak Bosna-Hersek'ten ayrılmakken, Bosnalı Hırvatların stratejisi Hırvatların yaşadığı bölgeleri ayrı bir federe birim hâline getirmektir. Boşnakların stratejisi ise ülkenin o ya da bu şekilde bölünmesini önlemektir. Bu çerçevede, Hırvat ve Sırp liderlerden kışkırtıcı ve yeni bir savaş gerektiği yönünde açıklamalar gelmekte, ancak Boşnaklar her şart altında sessizliklerin korumakta, Dayton Anlaşması'nın revize edilmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bosna-Hersek temelde Dayton Anlaşması ile kurulan sistemin işlememesi, ama özünde Sırpların uzlaşmaya yanaşmaması ve süreci zorlaştırması nedeniyle AB ve NATO üyeliği yolunda ilerleyememektedir. AB ve NATO üyeliği konusunda ilerleme sağlanamaması ise esasında ülkede hiçbir konuda reform yapılamaması anlamına gelmektedir. Reformların yapılamaması, ayrılıkları her geçen gün netleşen Boşnak, Hırvat ve Sırp unsurların ortak bir hedeflerinin bulunmadığını da göstermektedir. Zayıflayan bağlar ise Sırpların ayrılık isteklerini kolaylaştırırken Hırvatların da üçlü federasyon önerisini gündeme getirme çabalarına sebep olmaktadır. Hırvatların da ayrışmaları vurgulayan bir tutum içerisine girmesi ülkenin yakın gelecekte parçalanacağı endişesini doğurmaktadır.

6.2.3. Nefret Sınırları

Bosna-Hersek toprakları üzerinde yaşayan insan topluluğu açısından bakılırsa, dikkat çeken olgulardan ilki, birbirlerine karşı duydukları nefreti gideremeyen, etnik ve dinî ayrılıkları daha da belirginleşen üç ayrı halkın bir arada yaşamakta olduğudur. Savaşın keskinleştirdiği kin ve Dayton Anlaşması'nın yok edemediği güvensizlik, şehirleri etnik kamplara dönüştürmüş durumdadır. Göçle birlikte çok etnikli şehirler, tek etnikli yerleşim birimlerine dönüşmüştür. Savaşta evlerini terk edenler diğer bir etnik grubun kontrolündeki evlerine dönmek konusunda isteksiz davranmaktadır.

Aslında savaşın netleştirdiği etnik ayrılığın sınırlarını Dayton Anlaşması meşrulaştırmıştır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen Boşnaklar, ülke topraklarının yarısını Hırvatlarla yarı yarıya paylaşmaktadır, ülke topraklarının diğer yarısı ise Sırlara bırakılmıştır. Aslında altında Miloseviç'in de imzası bulunan Dayton Anlaşması, savaşa son verirken Sırpların etnik temizlikle genişlettikleri toprakların da güvencesi olmuştur.

Uluslararası toplum adına yapılan en büyük hata, iki bölgenin zayıf bir merkezî hükümete bağlanmasıdır. Bosna'yı istikrara kavuşturmak ve çatışma olasılığını en aza indirmek öncelikli hedef olduğu için Dayton Anlaşması, bölünme stratejisini bir zorunluluk olarak görmüştür. Aynı strateji yönetim yapılanmasında da sürdürülmüştür. Son söz yetkisi Yüksek Temsilci'de olduğu için merkezî hükümeti oluşturan bakanların ve her birinin -etnik yapıların eşit temsili gereği atanan- ikiye yardımcıının bürokratlar ordusu oluşturmaktan başka bir işlevi olmamıştır. Nitekim Anlaşmanın yürürlükte olan kısmının, devletçikler arasında işbirliğini zorunlu kılmakla görevli ve "Bonn Yetkileri" gereği siyasileri görevden almaya dahi yetkili olan uluslararası topluluğun yüksek temsilcisinden ibaret olduğunu söylemek mümkündür.

Dayton Anlaşması, sorunların kaynağı ile tam anlamıyla örtüşmeyen bir çözüm modeli sunmasından dolayı başarısız olmuştur. Yine de Boşnakların can güvenliğinden emin olmak adına hâlâ gerekli bir mekanizmadır. Uzun vadede merkezî hükümetin güçleneceği, federasyonlar arasında işbirliğinin artacağı ve

Bosna'nın çok etnikli demokratik bir devlet olmayı başaracağı varsayılmıştır. Ne var ki, etnik Sırp ve genel olarak Hırvatlar, en büyük etnik grubu Müslümanların oluşturması nedeniyle merkezî hükümetin güçlenmesinden her zaman endişe duymuşlardır. Bosna'da reformların gerçekleştirilememesinin temel sebebi de bu olmuştur.

6.2.4. Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek Kararı

Bosna ve Hersek Cumhuriyeti, 20 Mart 1993'te, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne karşı Soykırım Sözleşmesi'nin ihlali iddiasıyla Uluslararası Adalet Divanı'na bir dava açmış; Divan kararını 26 Şubat 2007 tarihinde açıklamıştır.⁵⁰ Başvurunun dayanağı, Soykırım Sözleşmesi'nin 9. maddesidir.⁵¹

Bosna ve Hersek, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin;

- Bosna-Hersek halkı ve devletine karşı Soykırım Sözleşmesi'nin I, II/a-d, III/a-e, IV, V, başta 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli I numaralı Protokolleri, 1907 Lahey Kara Savaşı Kuralları gibi savaş hukukuna ilişkin uluslararası örf adet olmak üzere uluslararası insancıl hukuku,
- Bosna-Hersek vatandaşlarına karşı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1-23, 25, 26 ve 28. maddelerini; ayrıca, genel ve örfe dayalı uluslararası hukuk yükümlülüklerini ve BM Anlaşması'nın 1/3, 55 ve 56. maddelerini ihlâl ettiğini,
- Bosna-Hersek'e karşı kuvvet kullanmak ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak suretiyle BM Anlaşması'nın 2/1-4 ve 33/1. maddelerini ve genel ve örfe dayalı uluslararası hukuk yükümlülüklerini, Bosna-Hersek içinde askerî ve yarı-askerî eylemleri destekleyerek ve yönlendirerek BM Anlaşması'nın 2/4. maddesini ihlâl ettiğini,
- Bosna-Hersek'in egemenliğini ihlâl ettiğini ve içişlerine karıştığını,
- Bosna-Hersek'in, BM Anlaşması'nın 51. maddesi gereğince savunma hakkı ve devletlerin yardımını isteme hakkı olduğu ve 713 (1991) sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı gereğince uygulanan silâh ambargosunun, Bosna-Hersek'in meşru müdafaa hakkını engeller biçimde ve Bosna-Hersek'e silâh ambargosu uygulanacağı şeklinde yorumlanmaması gerektiğini,
- Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bu tür uluslararası hukuk ihlalleri nedeniyle Bosna-Hersek'e tazminat ödemesi gerektiğini,

ileri sürmüştür.

⁵⁰ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, 20 March 1993, <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7199.pdf>

⁵¹ "Sözleşmenin Yorumlanması ve Uygulanması" başlıklı 9. madde şu şekildedir: Sözleşmeciler devletler arasında, bu sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya üçüncü maddede belirtilen fiillerin her hangi birinden bir devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.

Bosna-Hersek'e göre bu tazminatın kapsamına, özellikle Sözleşmenin 3. maddesi kapsamındaki fiiller sonucunda gerçek kişilere verilen maddî ve mânevî zararlar, gerçek ve tüzel kişilerin mülklerine verilen maddî zarar ve Bosna-Hersek tarafından bu fiiller sonucunda doğan zararların tazmin veya azaltılması için katlanılan masraflara tekabül eden malî olarak ölçülebilir zarar girmektedir. Bosna-Hersek ayrıca, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Divan tarafından kararlaştırılan geçici tedbirlere uymaması nedeniyle de sembolik bir tazminat talep etmiştir.

Buna karşılık Yugoslavya Federal Cumhuriyeti;

- Divan'ın Yugoslavya Federal Cumhuriyeti üzerinde yargı yetkisinin olmadığını, zira başvuru tarihinde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Divan'da taraf olarak bulunma imkânının olmadığını,
- Soykırım Sözleşmesi ile bağlı olmadığını,
- İddia edilen fiillerin esasen hiç veya belirtilen seviye veya şekilde işlenmediğini, bir kısmı işlenmiş olsa bile soykırım kastının olmadığını ve/veya belirli bir grup mensuplarına, sırf o gruba mensubiyetleri dolayısıyla işlenmediğini, dolayısıyla Soykırım Sözleşmesi kapsamında değerlendirilemeyeceğini,
- Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin organları tarafından veya Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin ülkesinde veya Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin organlarının talimatıyla veya denetimi altında işlenmediği ve bunları Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne isnat edecek uluslararası hukukta başka bir dayanak bulunmadığı gerekçeleriyle, fiillerin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne isnat edilemeyeceğini,

ileri sürmüştür.

Ayrıca, Bosna-Hersek'in Sırlara karşı soykırım uygulayan taraf olduğunu ileri sürmüştü de bu iddiasını daha sonra geri çekmiştir. Diğer iddialarına halel gelmemek şartıyla, her hâlükârda, verilecek hükmün "beyan edici bir hüküm"le sınırlı olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Divan, 26 Şubat 2007 tarihli kararında;

1. Soykırım Sözleşmesi'nin IX. maddesi gereğince davaya bakmaya yetkili olduğuna (5'e karşı 10 oyla),
2. Sırbistan'ın soykırım (13'e 2), soykırım fiilini irtikâp için anlaşma (13'e 2), soykırımı iştirak (11'e 4) fiillerini işlemediğine,
3. Sırbistan'ın Srebrenitsa olayları bakımından soykırımı önleme yükümlülüğünü ihlâl ettiğine (12'ye 3),
4. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (bundan sonra EYUCM şeklinde zikredilecektir) General Mladić'i teslim etmeyerek Soykırım Sözleşmesi'ndeki bir yükümlülüğünü ihlâl ettiğine (14'e 1),
5. Sırbistan'ın geçici tedbirlere uyma yükümlülüğünü ihlâl ettiğine (13'e 2),
6. Soykırım Sözleşmesi'ne göre cezalandırma ve zanlıları Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim etmek yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmek için gerekli adımları atması gerektiğine (14'e 1),

7. Divan'ın bu tespitlerinin uygun tazmin aracı olduğuna ve maddî tazminat veya tekrar etmeyeceğine dair ek teminat veya garanti alınmasının gerekli veya uygun olmadığına (13'e 2),

karar vermiştir.⁵²

UAD'nın söz konusu kararına kadarki dönemde geçerli uluslararası uygulamaya göre, sadece bireylerin soykırım suçundan sorumlu tutulabilecekleri kabul edilmiş, buna mukabil devletlerin yükümlülük alanı soykırımı önleme ve soykırım sorumlularını cezalandırma yükümlülüğüyle sınırlandırılmıştır. Nitekim Güvenlik Konseyi kararlarıyla kurulmuş olan Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri 1993'ten bu yana "bireysel nitelikte" soykırım suçlarını yargılamış ve sadece şahıslar için mahkûmiyet kararları vermiştir. Örneğin Krstic, soykırımı yardım ve yataklık da dâhil olmak üzere birçok suçtan 35 yıl hapse mahkûm edilmiştir.⁵³

Bosna-Hersek'e ilişkin Divan kararı, yaşanan korkunç mezalimin "soykırım olmadığını" belirtmiştir. 12-13 Temmuz 1995'te vuku bulan Srebrenitsa katliamı bunun tek istisnası olarak kayda geçirilmiştir. Nitekim Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi daha öncesinde bu katliamın soykırım olduğunu Krstic ve Blagojevic davalarında kararlaştırmıştır.

Divan'ın kararı incelendiğinde, Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesinde yer alan beş suç eyleminin ilk üçünün bu davada geçerli olduğuna hükmettiği görülmektedir. İlk eylem olan öldürme konusunda Divan, Bosna'da çok vahim katliamlar yapıldığını kabul etmiştir. İkinci eylem olan ciddî bedensel ve ruhsal yaralamalara ilişkin olarak, kitlesel işkence ve ırza geçmelerin varlığını da reddetmemiştir. Nihayet, "hayat şartlarının grubun yok olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi" ile ilgili üçüncü eylemin de, toplama kamplarının feci şartlarında gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

Divan, Soykırım Sözleşmesi'nde sayılan suç fiillerini işlemenin mutlaka soykırım olmadığını; zira Sırpların Boşnakları "bir grup olarak kısmen veya tamamen yok etmek kastı ile" bu fiilleri işlemediklerini kararlaştırmıştır. Yani yok etme "özel kastı" olmadıkça katliam, kitlesel işkence ve ırza geçme ile toplama kamplarının utanç verici şartlarında yüz binlerce insanı mahvetmenin soykırım olmayacağına hükmetmiştir.

6.3. Kosova: Bağımsız Bir Bağımlı Devlet Örneği

Miloseviç Yönetimi iktidara geldiğinde Sırbistan'ı yeniden güçlü kılmak adına yaptığı ilk icraat Kosova'nın (ve Voyvodina'nın) özerkliğini kaldırmak olmuştur.

⁵² International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?pr=1897&code=bhy&p1=3&p2=3&p3=6&case=91&k=f4>

⁵³ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, http://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic_en.pdf

Miloseviç Yönetimi; Sırbistan entelektüelleri, milliyetçileri, askerî ve siyasî eliti ile Sırp Akademisi'nin üzerinde ittifak sağladığı Büyük Sırbistan planını Kosova'da attıkları bu adımla uygulamaya başlamıştır.

Kosova'nın özerkliğinin kaldırılması, Kosova'nın bağımsızlığına giden yolun önünü açmıştır. Ancak Miloseviç hiç olmasaydı ya da özerklik hiç kaldırılmasaydı bile Kosova Arnavutlarının bağımsızlık için mücadele etmesi mümkündü; çünkü Arnavutlar da kendilerini beş ayrı ülkeye savuran Berlin Kongresi'nden (1878) bu yana tek bir devlet çatısı altında birleşme ideali taşımıştır. 1987 sonrasında Sırp Yönetimi'nin radikal ve sert müdahalesi, Arnavutların, kendilerinin başlatmadığı ancak içinde bulundukları savaş ortamından bağımsızlıkla çıkma hedefi etrafında birleşmelerini sağlamıştır.

AB'nin Yugoslavya'nın yeni sınırlarının belirlenmesi için kurduğu Badinter Tahkim Komitesi'nin ayrılımların cumhuriyetlerin sınırlarını değiştirmemesi ilkesini getirmesi, Kosova'nın Sırbistan'dan "kendi kaderini tayin" ile ayrılmasını imkânsızlaştırmıştır. Kosovalı Arnavutlar da devlet kurumlarını boykot etmek ve kendileri için ayrı kurumlar oluşturmak suretiyle paralel yönetimler oluşturmuştur.

Sırbistan güçlerinin Kosova'da bir katliam gerçekleştirdiği açıktır. Bugün hâlâ yüzlerce kişi yakınlarının kayıp bedenlerinin bulunmasını beklemektedir. Tıpkı Bosna'da olduğu gibi Kosova'da da çok sayıda tecavüz vakası yaşanmış, yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş, binlerce kişi yaşadığı yeri terk etmeye zorlanmıştır. Bosna'da yaşananların vahameti, Kosova'da yaşananları gölgede bıraktığı için söz konusu kayıplar gündeme yeterince gelememiştir.

1999'da Arnavut ve Sırlar arasında yaşanan silâhlı çatışmaların ardından Mart-Haziran 1999'da NATO, ortada henüz bir BM kararı yokken Kosova için operasyon düzenlemiş, Sırbistan'ı havadan bombalamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukuk açısından ilk kırılma (yetkisiz kuvvet kullanımı) Kosova Savaşı ile yaşanmıştır. Batılı ülkelerin müdahalesinin ardından Kosova'nın yönetim ve güvenliği Batılı kurumlar tarafından sağlanmış, bağımsızlığına giden yol açılmıştır.

Kosova'nın bağımsızlığını ilân ettiği 17 Şubat 2008 tarihi, dünya üzerindeki tüm ayrılıkçı bölgeler için yeni bir dönem, yeni bir umut olmuştur. Son küreselleşme dalgası ile eşgüdümlü biçimde devreye giren "yerelleşme" ilk meyvesini böylelikle vermiştir. Yerelleşme, sadece merkezî yönetimin güç ve yetkilerinin kısmen yerel yönetimlere devredilmesi ve yerel yönetimlerin özerklik içinde faaliyetlerini sürdürmeleri anlamına gelmemiştir. Yerelleşme aynı zamanda, yerel kültürleri, dinî ve geleneksel değerleri canlandıran ve dinamizmlerini artıran, hatta devrini tamamlamış marjinal etnik kültürlerle dahi yeniden dirilme imkânı veren bir süreç olmuştur. Küreselleşmenin bir unsuru hâline gelen yerelleşme, mikro-milliyetçiliğe (etnik ayrımcılığa) da kuvvetli bir vurgu yapmıştır. Kimliğini koruyarak federal

devletlerin bünyesinde bulunan halklar için de “artık bağımsızlık vakti” anlamına gelmiştir.

Kosova’nın “tek taraflı” olarak bağımsızlık ilânında bulunması, “Sırbistan’a rağmen” anlamına geliyordu. Sırbistan’ın onayı olmaksızın topraklarının bir kısmının bağımsızlaştırılması, uluslararası hukukun temelini oluşturan “devletlerin toprak bütünlüğüne saygı” ilkesinin artık işlerliğini yitirmekte olduğunu göstermiştir. Buna, Kosova’nın özerklik yolunu açan ama diğer yandan da Kosova’nın Sırbistan toprağı olduğunu ifade eden 1999 tarihli 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen “tek taraflı bağımsızlık ilânı”nın dünyada yaratacağı etki de eklenmiştir. Böylelikle, BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu bir karar yürürlükteyken, yeni bir Konsey kararı olmaksızın ilk kararın aksine bir uygulama hayata geçirilmiştir.

Kosova’nın devlet modeli, azınlıklara tanınan “topluluk hakları”, güçlendirilmiş yerel yönetimleri ile dikkati çekmektedir. Devlet içerisinde paralel bir yönetim oluşturma yolunu (Sırbistan’a karşı Arnavutlar da oluşturmıştu) Kosova’ya karşı Sırp azınlığın oluşturmaları bakımından Kosova’nın sistemi önemlidir. Çünkü Kosovalı Arnavutlar tıpkı bir bumerang gibi kendi silâhlarının yaralayıcılığı ile karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan Batı, Kosova’ya Sırbistan’dan ayrılma imkânını bahşetmiş; ancak, Kosova’yı kendini yönetmekten, kendi sorununu kendi yöntemleri ile çözmekten alıkoymuş ve bir anlamda Sırp’ların önünü açmıştır. Diğer yandan ise Kosova’da da tıpkı Makedonya’da olduğu gibi devlet içerisinde küçük devletçikler oluşmasını destekler mahiyette düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Kosova, kuzeyindeki Sırp’ların tutumu nedeniyle bölünmesinden ziyade adem-i merkezîyetçilik düzenlemelerinin yarattığı “yeni devlet modeli” açısından incelenmeye değerdir.

6.3.1. Çok Kültürlü, Çok Etnikli, Çok Dilli ve Çok Dinli Devlet

Kosova, Batı’nın oluşturmaya çalıştığı çok kültürlü, çok dinli, çok uluslu, çok etnikli ve mutlaka “demokratik” yeni devletçikler modelinin bir örneğidir. Buradaki “çok”, “karışık” terimini karşılamaktadır. “Demokrasi” ise ne kadar “çok” çeşit varsa hepsini yönetimde “neredeyse eşit oranda” söz sahibi yaparak devleti yönetilemez kılmak ve Batı’nın denetimini zorunlu hâle getirmek durumunu ifade etmektedir.

Ne var ki, Kosova daha başından “uluslararası gözetim altında” olacak bir bağımsızlığı kabul etmiştir. Sırbistan’ın “görülmedik denli genişlikte özerklik” teklifini kabul etmeyen Kosova’nın Batı’dan gelen “görülmemiş denli dar bir egemenlik” teklifini kabul etmesi, kuşkusuz önceliğini ne pahasına olursa olsun Sırbistan’dan kurtulmaya vermiş olmasıyla ilgilidir. Sonuç Ahtisaari Planı’nın bir adım ötesi, ancak bağımsızlıktan belki de on adım gerisi olmuştur. Bağımsız bir devlet olarak bir bayrak ve millî marş seçme hakkı olsa da Kosova bunu ancak “çok etnikli” yapısına uygun biçimde, yani millî sembollere yer vermeksizin

gerçekleştirebilecekti. Millî sembollerin bulunmayacağı millî bir bayrak, ülke sembolü ve marş...⁵⁴

Kosova Anayasası uluslararası sivil temsilciler danışmanlığında hazırlanmıştır. Kosova'nın her türlü kanun ve yönetmeliğinin Batı'nın önerdiği Anayasa'ya uygunluğunu da yine Batı denetlemektedir. Kosova'da seçim sonuçları uluslararası yetkililer tarafından onaylanarak geçerlilik kazanmakta, NATO gücünü biraz daraltarak Kosova'daki varlığını sürdürmekte, AB güvenlik güçlerine yargı misyonu da ekleyerek 1.800 kişilik kadrosuyla Kosova'da görev yapmakta, BM Kosova'yı zaten istese de terk edememekte, AB ve BM tarafından atanan temsilci⁵⁵ de uyuşmazlıklarda son sözü söylemek üzere Priştina'da bulunmaktadır.

Kosova, 1999 NATO bombardımanından Şubat 2008'e dek zaten Sırbistan yönetiminde olmamış; Kosova'nın egemenlik hakları, uluslararası örgütlerce kullanılmıştır. Egemenlik hakları bağımsızlık ilânından sonra da Kosova'nın seçilmiş yetkililerince uluslararası örgütler nezaretinde kullanılmıştır.

6.3.2. Sınırsız Sınırlılık

Kosova, Ahtisaari Planı'na eklenmiş bağımsızlığını gerçek anlamda bir egemenlik tesisine dönüştürmeye de hiç hayal etmediği bir şekilde ülkenin denetimini ve devlet olmaya ilişkin donanımını kaybetmeye de eşit uzaklıktadır. Priştina, bir yandan Kosova'nın kuzeyinde egemen olamama, bir yandan da egemenlik tesis ettiği düşünülen yerlerde dahi özgürce yönetememe sorunlarıyla yüzleşmektedir. Hâlbuki teknik anlamda Kosova, BM üyesi ülkelerin neredeyse yarısı tarafından tanınmıştır. Kosova'yı tanıyan BM üyesi ülke sayısı 91, henüz tanımamış olanların sayısı ise 102'dir.⁵⁶ Ancak tanıyan devletlerin Kosova'nın bağımsızlık bildirgesine eklemeli Ahtisaari Planı'na bağlılık sözüyle bu tanımayı gerçekleştirdiği ve tanımayanların da en az yarısının Rusya, Çin, Sırbistan gibi "asla tanımama" kararlılığında olduğu göz ardı edilmemelidir. Yani Kosova, asla tanımayanlar nedeniyle BM üyesi olamayacak ve tanıyanlarınca da bir "denetimli bağımsızlık" mahkûm edilmiş bir devlet olarak kalacaktır.

⁵⁴ Kosova Anayasası madde 6/1: "Bayrak, arma ve marş, Kosova Cumhuriyeti'nin çok etnikli yapısını yansıtan devlet simgeleridir."

⁵⁵ Kosova'nın Statüsü'nü düzenleyen Ahtisaari Planı'nda Uluslararası Sivil Temsilci, "Genel denetim konusunda sorumlu" ve "Kosova'da son otorite" olarak nitelendirilmiştir. Kosova Anayasası da Ahtisaari Planı ile neredeyse aynıdır. Kosova Anayasası'nın 148. maddesi "Bu Anayasa hükümlerinden bağımsız olarak Uluslararası Sivil Temsilci, 26 Mart 2007 tarihli Geniş Kapsamlı Kosova Statüsü Çözüm Anlaşması uyarınca Geniş Kapsamlı Anlaşmadaki sivil meseleleri yorumlamada nihai otoritedir. Kosova Cumhuriyeti'nin hiçbir otoritesinin, 146. maddede ve bu maddede belirlenen görev süresi, yetki ve yükümlülükleri gözden geçirme veya azaltmak için yargı yetkisi yoktur" şeklinde bir düzenleme getirmektedir. Dolayısıyla bir devletin egemenliğinin üzerinde uluslararası bir sivil temsilcinin egemenliğinin inşa edildiği görülmektedir.

⁵⁶ Kosova; BM üyesi 193 ülkenin 91'i, BM Güvenlik Konseyi üyesi 5 ülkenin 3'ü, NATO üyesi 28 ülkenin 24'ü, AB üyesi 27 ülkenin 22'si, Arap Ligi üyesi 22 ülkeden 11'i tarafından tanınmaktadır.

Kosova'nın bağımsızlığı ya da Sırbistan'dan "toprak bütünlüğüne saygı" ilkesine rağmen ve "insanî müdahale" gerekçesiyle koparılması tartışılabilir; ancak, Kosova öyle ya da böyle bir "devlet" olarak isimlendirilmekte ve "egemenlik" sahibi olarak görülmektedir. Dolayısıyla Kosova'nın gerçekte "devlet" olmaktan uzak statüsü ve kullanamadığı tüm devlet erkleri, devlet ve egemenlik terimlerine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu yönüyle Kosova, yeni tüm bağımsızlık ya da tanınma girişimleri ve diktatörlüğe ya da eksik demokrasiye karşı protestolara girişen isyancılar açısından gelecek tahayyülünde önemli bir örnek de oluşturmaktadır.

Kosova, kanunlarına, anayasasına karar veren Yüksek Temsilcilik kurumuyla, polis ve yargı kurumlarını düzenleyen AB misyonu EULEX'iyle, sınırlarını koruyan ancak anlaşmalar gereği Sırbistan-Kosova arasında bir sınır yokmuş gibi davranan NATO gücü KFOR'uyla ve statüsü belirlenene dek yönetimi devralan ancak 91 ülkenin tanınmasına ve Lahey Adalet Divanı'nın kararına rağmen statüsü belirsizmiş gibi davranan BM misyonu UNMIK'iyle, bir devlet olmaktan ziyade bir belediye/yerel yönetim görünümündedir. Öte yandan bu devletçik, kendi içerisinde çıkan yeni bir devletimsi yapıyla baş edememektedir.

6.3.3. Bağımsızlık Bumerangi

Kosova (Arnavutlar), Sırbistan'dan bağımsızlığını kazanmış ancak Kosova'nın kuzeyinde egemenliğini kuramamıştır. Dahası Kosovalı Sırlar, Kosova'nın bağımsızlığını tanımamış, paralel kurumlar oluşturarak Kosova'nın içinde Sırbistan'ın egemenliğini kurmuştur.

OSCE verilerine göre bölünmüş Mitroviça kentinin kuzeyinde 17 bin, hemen yakınlarındaki Leposaviç, Zubin Potok ve Zivecen adlı üç yerleşim biriminde de 36 bin Sırp yaşamaktadır. Kosova'nın merkezinde ve güneyinde de Sırlar bulunmakla birlikte özellikle Sırbistan sınırına bitişik olması nedeniyle Kosova'nın, Sırların yaşadığı Mitroviça'nın kuzeyinden itibaren bölünmesi zaman zaman gündeme gelmektedir. Dolayısıyla Kosova kadar küçük bir coğrafyada bile "Kuzey Kosova" bir anlam taşımaktadır.⁵⁷

Sırbistan, seçimlerde Sırları boykota çağırdığında büyük ölçüde sonuç almaktadır. Kosova Sırları yönetime katılmadıkça bu bir yandan muhtemel bir bütünleşme ve bir arada yaşama kültürüne darbe vurmakta, diğer yandan da Kosova yönetiminin demokratik katılım şartlarını yeterince oluşturmadığına delalet etmektedir. Nitekim Kosovalı Sırlar da Kosova'nın uluslararası toplumca oluşturulmaya çalışılan yerel yönetimini kabul etmedikleri gibi, eğitimde ve hatta yargıda

⁵⁷ Her ne kadar Priştina gibi Belgrad da Kosova'nın bölünmesine karşı olduğunu resmî ağızlardan açıklamışsa da Sırbistan'ın böylesi bir planı yedekte tuttuğunu düşünmemek mümkün değildir. Başta Kosova'daki seçimlere katılmama çağrısı olmak üzere Kosovalı Sırların Kosova kurumlarıyla herhangi bir konuda işbirliği yapmalarına engel olma çabaları "bugün için" değilse de "bir gün için" böylesi bir seçeneği mümkün kılmak adına halklar arasındaki birbirini dışlama eğiliminin canlı tutulmak istendiğini göstermektedir.

Sırbistan yasalarını uygulamayı, yönetimde mümkün olduğunca Sırbistan'a uymayı tercih etmekte ve Kosova kurumlarında çalışmaya da yanaşmamaktadırlar.

Kosova'yı ilginç kılan ise; Kosova'nın kuzeyinde mukim, teknik olarak Kosova vatandaşı olan ancak Kosova'nın bağımsızlığını tanımayarak Sırbistan'a bağlılığını sürdüren ve paralel devlet yapıları kuran Kosovalı Sırpların Ahtisaari Planı'na bağlı olmamasıdır. Ahtisaari Planı uyarınca Kosova Yönetimi, Sırp belediyelerine kapsamlı özerklik tanımayı ve Sırpların "Priştina ile dikey, Belgrad'la yatay" ilişki (!) içerisinde olmasını kabul etmiştir. Kosova'nın kabul etmeme şansı zaten bulunmamaktadır; ancak, Kosovalı Sırplar bu geniş özerkliği kabul etmeyerek Sırbistan'a bağlanmak istediğinde, bir yaptırım uygulanamamaktadır.

15-16 Şubat 2012'de Kuzey Kosova'da bulunan Zubin Potok, Leposavic ve Zvecan belediyelerinde Sırpların "kendi kaderlerini tayin" yoklaması niteliğinde referanduma gitmesi ve referandumun yüzde 99,8 oranında Kosova'ya bağlılığın reddiyle sonuçlanması da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmelidir. Zira Kosovalı Arnavutlar için de bağımsızlığın yolu böyle başlamıştı. Ancak hemen belirtmek icap eder ki Sırbistan açısından "tamamı kendine ait bir toprak parçası olan Kosova"dan bir parça toprak kazanmak pek de tatmin edici olmasa gerekir. Bunun yerine Kosova'nın güneyindeki Sırp nüfusunu artırmanın bir yolunu bularak güçlendirilmiş yerel yönetimler marifetiyle ülke genelinde siyaset belirleyebilecek bir pozisyon edinmek kuşkusuz daha anlamlı olacaktır. Buna bir de Kosova'nın kuzeyinde oldukça güçlendirilmiş bir özerklik eklenirse, Kosova hâlâ Sırbistan denetiminde bir toprak parçası gibi görünecektir. Güçlendirilmiş özerklik de en kolay, ayrılma tehdidi ile elde edilecektir.

6.3.4. Kosova'nın Azınlıkları ve Yerel Yönetimler Reformları

Kosova Yönetimi, Avrupa ülkelerinde dahi uygulanmayan ancak AB'nin nüfusunun yüzde 90'ı Arnavutlardan oluşan Kosova için öngördüğü, "eşit kurucu halklar" haklarına dönüşmüş azınlık haklarını, topraklarında geçerli kılmak zorundadır. Kosova, özellikle ülkenin diğer etnik gruplarının hakları açısından bu anlamda Ahtisaari Planı ile bağlıdır. Kosova'nın bağımsız olmasının ön şartı, genelde ülke azınlıklarının özelde ise Sırpların azınlık hakları bağlamında korunması olmuştur.⁵⁸

Genelde ülke azınlıklarının, özelde ise Sırpların huzuru garanti edilmediği müddetçe Kosova'ya yaşama şansı verilemeyecektir. Ahtisaari Planı'nın en vurgulu maddeleri

⁵⁸ Burada Batı'nın azınlıklar konusundaki yaklaşımının "tercihli" olduğunu da belirtmek gerekir. 1974 Tito dönemi Anayasası'nda Türkler, Sırp ve Arnavutlarla birlikte Kosova'nın üç kurucu milletinden birisi sayılmıştı. Türkçe de Sırpça ve Arnavutça ile birlikte özerk bölgenin üç resmî dilinden birisiydi. Bu durumda, Kosova'daki mücadele Miloseviç'in 1974 Tito Anayasası'nı ilga etmesi ve Kosova'nın özerkliğini kaldırması ile başlamıştır. NATO müdahalesi ardından getirilen BM yönetimi, bir yandan Miloseviç dönemi uygulamalarını tersine çevirmek, bir yandan da Kosova'nın kendi idarî kurumlarını tesis etmesini sağlamak amacındaydı. Bugün BM'nin müdahalesi sonucu Kosova'nın yine üç resmî dili vardır: Arnavutça, Sırpça ve İngilizce.

de bunun üzerine yapılandırılmıştır. “Kosova’daki Sırp Ortodoks Kilisesi’ne, ruhbanlarına ve mallarına tam hakları yanında daha fazla güvenlik ve koruma sağlanacaktır” veya “Sırp dilinde öğretimin yapıldığı okullarda, Kosova Öğretim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığının izni ile Sırbistan Cumhuriyeti Öğretim Bakanlığı tarafınca hazırlanan ders planlarını uygulayabilecek ve ders kitaplarını kullanabilecektir” ya da “Belediyelerin yetkileri çerçevesinde, Sırbistan Cumhuriyeti hükümet daireleri dâhil olmak üzere, Sırbistan belediye ve kurumları ile işbirliğinde bulunacaktır. Bu işbirliği, Belediye yetkilerinin uygulanması üzere, Sırbistan kurumları tarafından malî ve teknik yardım şekline dönüşecektir”, hatta “Kosova belediyeleri arasındaki ortaklıklar, sadece pratik ortaklık etkinliklerinin gerektirdiği ölçüde, Sırbistan Cumhuriyeti kurumları ile dolaysız münasebet hakkına sahiptir” maddesi gibi düzenlemelerle Sırlara özel haklar verilmiştir. Ayrıca bu hakların yasal ve kurumsal düzenlemelerle ve hazırlanacak anayasa ile güvence altına alınmasını öngören maddeler kabul edilmiştir. Bu gibi düzenlemelerle, Sırp belediyelerine kapsamlı özerklik tanınmış ve Sırp belediyelerinin Priştine’yle dikey, Belgrad’la yatay ilişki içerisinde olması öngörülmüştür.

Ancak Sırlara tanınan hakların ülkeyi Arnavut yönetimi olmaktan çıkarması meselesi Kosova’nın kuzeyi ile sınırlı değildir. Nitekim Kosovalı Arnavutların bugünkü temel endişelerinden biri, Kosova’nın bir Arnavut devleti olmaktan çıkarılmasıdır. Nitekim bağımsızlık bildirgesinin parçası olan Ahtisaari Planı’nın esasen çok kültürlü bir devlet yapısı öngörürken bir anlamda böylesi bir hedefi güttüğü de düşünülebilir.

Arnavutlar, sadece bir nevi özerk bir yapı tanımlamasına sahip Kuzey Kosova’da değil, Kosova’nın diğer bölgelerinde de planlı şekilde Sırların yerleştirilmesi suretiyle oluşturulan “kurtarılmış bölgelerde” de Kosova Hükümeti’nin yetkilerinin hükümsüz kalacağı bir geleceğin kendilerini beklediğine inanmaktadır. Nitekim Kosova Anayasası, belediye sınırları içerisinde nüfusu toplam nüfusun yüzde 5’ine ulaşan gruplara “etnik özerklik” tanımaktadır. Sırbistan’ın bunu kullanarak Kosova’da planlı şekilde belirli bölgelerde Sırp nüfusunu artırdığına inanılmaktadır. Sanki hâlâ Sırp milliyetçilerinin baskısı sürüyormuşçasına Arnavut kimliğinin canlandırılmasına yönelik toplantı ve organizasyonların yoğun şekilde düzenlenmesinin ardında yatan zihniyet de budur. Ancak belediyeler düzeyinde tanınan “etnik özerklik” sadece Sırlara tanınmamıştır.⁵⁹

Ülkenin tüm etnik grupları için geçerli ve herhangi bir belediyede nüfusun yüzde 5’ine ulaşan herhangi bir etnik grup da Yerel Öz-Yönetimler mevzuatı, Belediye Sınırlarına İlişkin Kanun, Ahtisaari Planı ve Kosova Anayasası hükümleri gereğince resmî yazışmalarda kendi dillerini kullanma, kendi dillerinde ilk ve orta öğretim

⁵⁹ Kosova Anayasası madde 57/1: “Herhangi bir ulusal veya etnik, dilsel veya dinî gruba (topluluk) mensup olup Kosova Cumhuriyetinde geleneksel olarak bulunan mukimler, bu Anayasanın II. Kısımında belirlenen temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, bu Anayasayla belirlenen özel haklara da sahip olacaklardır.”

seviyesinde öğretim görme,⁶⁰ kamu binalarında işaretlerin ve tüm yol işaretlerinin kendi dillerinde olması -çok dilli levhalar- ve kendi topluluk simgelerini belediye binaları dâhil olmak üzere kullanma hakkına sahiptir. Yani Kosova Elektrik Kurumu, Kosova Posta ve Telekomünikasyonu, Su İşleri, Sağlık Kuruluşları, Eğitim Birimleri, Belediye Müdürlükleri, Savcılık, Mahkemeler, Kosova Polis Teşkilâtı, Kosova Güvenlik Gücü gibi kamu kurum ve işletmelerinin belge ve faturalarında; nüfus dairesi tarafından verilen doğum, evlilik, vatandaşlık belgeleri, nüfus cüzdanı; okullarda verilen karne ve diplomalar gibi resmî evraklarda bu etnik grubun dili de kullanılmaktadır.

Yine Anayasa'nın 62/1. maddesi, "Topluluk mensuplarının çoğunlukta olmadığı, ancak nüfusun en az yüzde 10'unu oluşturdukları belediyelerde, belediye meclisi topluluklar başkan yardımcılığı makamının, ilgili topluluktan bir temsilciye ayrılacağını" düzenlemektedir. Düzenlemeler, önemli bir nüfus yoğunluğunun oluşturulamadığı durumlarda dahi tanınan kontenjan sandalyelerle azınlıklara yönetime katılıma imkânı vermektedir.

Belirtilmelidir ki Sırp olmayan azınlıklar için söz konusu haklar çoğunlukla kâğıt üzerinde kalmış durumdadır. Örneğin Prizren'de Türkçe resmî dillerden biri olarak kabul edilmiştir, ancak üzerinden geçen 4 yıla rağmen hâlâ kimliklerde Türkçeye yer verilmemektedir. Sırpolar açısından ise durum daha farklıdır. Zira devletin tanıdığı ya da tanımak zorunda kaldığı hakları kullanmaya ihtiyaç duymamakta, kendi sistem ve yönetimlerini devlete paralel şekilde kurmaktadır.⁶¹

6.3.5. Bosnalaşan Kosova

Ahtisaari Planı'nı 2012'de sonlandırma girişimi, Sırbistan'a yapılan 1244 sayılı karardan vazgeçme çağrısı, Kuzey Kosova'da 15 Şubat 2012'deki yüzde 99,8 oranında Kosova'ya bağlılığın reddiyle sonuçlanan referandum ve Sırbistan sınırındaki sınır kapılarının basılması ile başlayan ve Kosova için aşılmaz Sırp barikatları ile sonuçlanan süreç tamamen birbiriyle bağlantılıdır. Bunların ülkeyi götürmekte olduğu rota ise Kuzey Kosova'nın çok daha güçlendirilmiş bir özerklikle donatılması olacaktır.

⁶⁰ 03/L-047 sayılı Kosova Toplulukları ve Onların Üyelerinin Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasasını (21 Aralık 2011) değiştiren ve tamamlayan 04/L-020 sayılı Yasanın 1.4 maddesi gereğince Kosova Sırpoları, Kosova Türkleri, Kosova Boşnakları, Rom, Aşkali, Mısırlı, Goralı, Kosova Karadağlıları ve Kosova Hırvatlarının işbu yasa tarafından koruma altına alınması gerektiği açıkça tanınmaktadır. Kosova genelinde çoğunluk durumunda bulunan topluluklar da ayrıca sayısal azınlık durumunda olduğu belediyelerde bu yasanın koruma kapsamına alınmaktadır. 2006/51 sayılı UNMIK Yönetmeliği tarafından ilân edilen (20 Ekim 2006) Dillerin Kullanılmasına ilişkin 02/L-37 sayılı Yasa; 2002/19 sayılı UNMIK Yönetmeliği tarafından ilân edilen (31 Ekim 2002) İlk ve Orta Okul Eğitimi Yasası ve 2003/14 sayılı UNMIK Yönetmeliği tarafından ilân edilen (12 Mayıs 2003) Kosova Yüksek Öğretim Yasası; 2006/52 sayılı UNMIK Yönetmeliği tarafından ilân edilen (6 Kasım 2006) Kültürel Miras Yasası.

⁶¹ Kosova'nın kuzeyindeki Sırpolar dışındaki Sırpolar sistemle daha barışık görünmektedirler; bunların Kosova Yönetimi'ne ciddi bir problem yarattıkları söylenemez.

Kosova'nın kuzeyinde Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti benzeri bir federalleşmiş devletçik kurulmasının tüm yolları açılmıştır. Denetimli bağımsızlığın görünürde sona ermesinin Kuzey Kosova'ya özel bir statü tanınmasına bağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sonucu belli olan referandum da Kosova'nın fiilen değil ama idarî açıdan bölünmesini kemikleştirecek ve özel bir statüyle perçinlenecek bir adımdır. Kosova açısından ise kuzeyde etkin denetimi sağlamak, toprak bütünlüğünü sağlamak ve devlet egemenliğini ülkenin her tarafında tesis etmek o kadar da imkânsız değildir. Bu anlamda Vetëvendosje Hareketi'nin parlamentoya sunduğu 13 maddelik "Eylem Planı" önemli bir alternatiftir. Ancak uygulanabilmesi, uluslararası camiaya sırtını dönmeye cesaret edecek ve çeşitli nedenlerle Batı'nın kararlarına göbekten bağlanmamış karar vericilerin varlığına bağlıdır. Eylem planının hayata geçirilebilmesi, Ahtisaari Planı'nı yırtıp atarak mücadeleye yeniden başlama riskini üstlenmeyi ve artık normal bir hayat arzulayan Kosova Arnavutlarını ikna etmeyi de gerektirmektedir.

Barişin sağlandığı değil savaşın durdurulduğu bir coğrafyadan bahsedildiği için; çatışmalar da, kaybettiğini geri alma girişimleri de, kazandığını resmîleştirme istekleri de olağandır. Sırbistan için Kosova'yı tanımadığının göstergesi, arada bir sınır yokmuş ve Kosova hâlâ kendi toprak bütünlüğünün bir parçasıymış gibi davranmaktır. Kosova için bağımsızlığının ispatı, Sırbistan'a gümrük uygulayabilmek, kendi sınırının başladığı noktadan itibaren kendi güvenlik güçlerini kullanabilmektir. Bu noktada büyük ölçüde belirleyici olan ise sınırdaki Kosovalı Sırp'ların Priştina ile Belgrad yönetimleri arasındaki tercihi kadar Batı'nın açacağı kâğıtların hangi yönü gösterdiği de olacaktır.

6.3.6. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Kararı

17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilân etmesinin ardından ABD, birçok AB ülkesi ve Türkiye'nin aralarında bulunduğu BM üyesi 192 ülkenin 69'u ve AB üyesi 27 ülkenin 22'si Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Bunun üzerine Sırbistan, "toprak bütünlüğü ilkesi" uyarınca haklarının korunacağı ve Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık kararının meşru olmadığını ortaya koyacağı düşüncesiyle meselenin BM Genel Kurulu'na taşınmasını sağlamıştır. Sırbistan'a bu aşamada en büyük destek, Kosova'nın bağımsızlığını asla kabul etmeyeceklerini ilân eden İspanya, Rusya, Çin ve Romanya'dan gelmiştir.

BM Genel Kurulu, 8 Ekim 2008 tarihinde kabul ettiği 63/3 sayılı kararla, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 96. maddesi ve Uluslararası Adalet Divanı'nın 65. maddesine dayanılarak UAD'den "*Kosova Özyönetiminin Geçici Organları tarafından gerçekleştirilen tek taraflı bağımsızlık ilânı uluslararası hukuka uygun mudur?*" sorusu hakkında görüş istemiştir.⁶²

⁶² International Court of Justice, *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion)*, <http://www.icj-cij.org/docket>

UAD, 22 Temmuz 2010'da Kosova Hükümeti'nin 2008 yılında tek taraflı olarak ilân ettiği bağımsızlık kararının uluslararası hukuku ihlâl etmediği sonucuna varmıştır. Karar, bağımsızlık veya ayrılık kararlarının siyasî olduğunu, ama salt hukukî açıdan bakıldığında tek taraflı bağımsızlık açıklamalarının uluslararası hukuka aykırı olmadığını ifade etmiştir.

Bağlayıcı niteliği olmasa bile kararı açıklayan Mahkeme Başkanı Hisashi Owada'nın "uluslararası hukuk, bağımsızlık ilân edilmesine yönelik yasak içermiyor" demesi, bağımsızlık ilân etmesi beklenen yeni devlet adaylarının bağımsızlık yolunu açtığı şeklinde yorumlanmıştır.

Karar, bağımsızlık ilânının bağımsızlığın hukuken tanınması için yeterli olmayacağı ve bağımsızlık için gerekli olan diğer şartlar ne ise onların da var olması gerektiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, salt bu karara dayanarak ayrılıkçı hareketlerin meşruiyet iddia etmeleri mümkün değildir. Uluslararası hukukun imkânları bağlamında değerlendirildiğinde kararın, her tek taraflı bağımsızlık girişimine meşruiyet kazandıran veya böylesi bir girişimi kolaylaştıran bir gelişme olarak görülmemesi gerekmektedir.⁶³

UAD'nin Kosova kararı uluslararası sisteme hâkim olan temel ilkeleri değiştirici nitelikte olmadığı gibi ulusal bütünlük ve egemenlik anlayışına dayalı devletler için de bir tehdit değildir. Ancak Sırbistan gibi belirli gruplara sistematik zulüm uygulayan devletlerin içinden çıkabilecek bağımsızlık talepleri söz konusu olduğunda bu zulüm yapan devletler için bir tehdit olabilecektir. Nitekim "Büyük Sırbistan" hayaliyle etnik temizlik yapmaktan imtina etmeyen Sırbistan bu tehditten nasibini almıştır.

6.4. Arnavutluk: Din Eksenli Bölünme Örneği

Balkanlarda bugün yeniden dikkat çeken hareketliliğin arkasında yatan sebeplerden birisi, bu coğrafyada özellikle son 20 yıldır etkinliğini artıran misyoner faaliyetlerdir. Katoliklerin Protestan; Protestanların Evanjelist; Ortodoksların Katolik yapılmasına dönük çalışmalar gibi Müslümanların Vahhabî ya da Şîî anlayışına çekilmesine dönük bir yarış yürütülmektedir. Farklı dinlerden yüzlerce tarikat hem kendi değerlerini yaygınlaştırmaya, hem bu bölgedeki yatırımlarda ön plana çıkmaya, hem de yönetime etki edebilecek güce ulaşmaya çalışmaktadır. Protestan, Mormon, Yehova Şâhitleri, Evanjelist, Kalvinist, Lutherci, Adventist, Kadıyanî ve Bahaî grupları ülkede komünizmin çökmesinden bu yana yoğun bir misyonerlik faaliyeti içerisinde. Denge ise genel anlamda Müslümanlar

/files/141/14799.pdf. BM kararıyla UAD'na yöneltilen soru aynen şöyledir: "Is the unilateral declaration of independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo in accordance with international law?"

⁶³ Cenap Çakmak, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Kararı ve Türkiye İçin Anlamı", *Zaman*, 01.08.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1010994>

aleyhine bozulmaktadır.⁶⁴ Misyoner faaliyetler, Arnavut ve Boşnak nüfusun bulunduğu bölgelerde daha yoğundur. Türklerin yaşadığı bölgelerde ise çeşitli cemaatlerin misyonerliğinin arttığı gözlemlenmektedir.

Etnik kimlik çeşitlemesine sahip Balkan coğrafyasının tamamı için din eksenli ayrışma olağanken nüfusunun neredeyse tamamı Arnavutlardan oluşan Arnavutluk için aynı ifadenin kullanılması mümkün değilmiş gibi görünmektedir. Ne var ki, AB'nin bir uygulaması olarak gündeme gelen nüfus sayımları Arnavutluk için de aynı durumu mümkün kılmaktadır. Bir anlamda dış konjonktürün önünü açmak isteyebileceği "yeni Arnavutluk" modeline Arnavutluk'ta gerçekleştirilmesi beklenen nüfus sayımı önemli bir katkı sağlayacaktır. Nüfus sayımında, "Tanrı'ya inanıyor musunuz?" sorusunun yanı sıra hangi dine mensup olunduğunun sorulması, öncelikle Ortodoks ve Katolik Arnavut sayısının belirlenmesini sağlayacaktır. Bundan daha önemlisi ise, din hanesinde "Müslüman" ya da "İslâm" yerine "Sünnî", "Bektaşî" gibi seçeneklerin olmasıdır.

Mezhep farklılaşmasının da soruşturulması, Arnavutluk'u, Balkanlar ve dünyayı Arnavutluk'un aslında Müslüman bir devlet olmadığı "gerçeği" ile yüzleştirebilecektir. Her hâlükarda nüfusun yüzde 70'inin Müslüman olduğu verisi değişecektir. Bektaşîliğin ayrı bir din gibi algılanması -AB sürecinde Alevîliğin de İslâm dışı gibi algılanarak azınlık statüsü yaratılmak istenmesinde olduğu gibi- Müslüman nüfusu daha az gösterecektir. Böylece Arnavutluk hakkında bilinen en önemli ayrıntı olan "Müslüman çoğunluk" bilgisi, "çok dinli Arnavutluk" ile değiştirilmiş olacaktır.

ABD, Kanada, Yunanistan, İtalya ve diğer Avrupa devletlerinin yanı sıra Vatikan'ın desteğiyle süren misyonerlik ve Açık Toplum Vakfı'nın finansmanı ile açılan özel okullar, kolejler, üniversiteler; kurulan basın ve medya organları; yurtdışında eğitim, iş ve vatandaşlık vaatleri Arnavutluk'ta Hristiyan olmayı ayrıcalıklı bir hâle getirmektedir. Nüfusa oranla azınlıkta olmalarına rağmen Ortodokslar başta olmak üzere genel olarak Hristiyanlar, devlet kurumlarında önemli mevkileri kendi aralarında paylaşmakta, ticaretle de parayı kendi aralarında döndürmektedirler.

Fakirleşen, birlik oluşturmamayan ve kurumsallaşamayan Müslüman Arnavutlar ile yabancı yardım ve yatırıma açık Hristiyan Arnavutlar arasında ciddî bir ötekileştirme süreci başlamıştır. Şimdilik yüzde 70'i Müslüman kabul edilen Arnavutluk'ta kilise sayısının ülke genelinde 1.115, bir milyon nüfuslu Başkent Tiran'da 114, ülkedeki toplam cami sayısının ise 590⁶⁵ olması düşündürücüdür.

⁶⁴ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2006 yılında hazırladığı Dinî Özgürlükler Raporu'na göre 3,6 milyon nüfuslu Arnavutluk'ta Tiran Adliyesi'ne kayıtlı 245 adet dinî misyon bulunmaktadır. Bunların ancak 34 tanesi Müslümanlara ait organizasyonlardır. Dinî eğitim veren 101 okuldan da yalnızca 7 tanesi Müslümanlara ait medreselerdir. Aynı rapora göre, 2004 yılında, Devlet Din İşleri Komitesi tarafından 1084 yabancı misyonere oturma izni verilmiştir. Bkz. Olsi Jazexhi, *Varlık ve Yokluk Arasında Arnavutlar ve İslâm*, Gürkan Bıçen (çev.), Müslüman Arnavutluk, Haziran 2006.

⁶⁵ Çiğdem Aktı, "Mehdi Gurra ile Röportaj", *Dünya Bülteni*, 22 Mayıs 2010.

Müslümanları azınlık olarak göstermek isteyen, bu yönde açıklamaları olan ve Ortodoks olduklarını da açıklayan eski Başbakanlardan Fatos Nano ve Sosyalistlerin yeni lideri Edi Rama için aslında nüfus sayımı önemli bir fırsat sunmaktadır. 1990'dan bu yana işleyen sürece, din sorusunun bulunacağı nüfus sayımı ile son nokta konulmak istenmektedir.

Bu ortamda “çok dinli” Arnavutluk, AB'nin daha rahat hazmedeceği bir ülke hâline gelecektir, ancak aynı zamanda ülke üzerindeki İtalya ve Yunanistan'ın etkisi de artacaktır. Arnavutluk açısından en ciddi tehdit ise Yunanistan'ın Arnavutluk'taki tüm Ortodoksları Yunan kökenli sayma politikasının⁶⁶ artık net rakam ve nüfus oranları üzerinden yürütülmesi sonrasında netleşecektir. Ancak gerçek tehlike, Arnavutluk'taki yüzde 4'lük farklı etnik kökenden olan azınlığı bir tarafa bırakacak olursak, aynı etnik kökene mensup Arnavutların din çizgisinde toplumsal bölünmeye doğru sürüklenmesidir. Dolayısıyla birlikte yaşama kültürü, Makedonya, Bosna ve Kosova sonrasında Arnavutluk için de gündeme gelecek; ayrıştırılan, ortaklıkları farklılıklarla ortadan kaldırılan toplumlar için ortaya çıkan “yeni devlet modeli” Arnavutluk'ta “çok dinlilik” üzerinden gerçekleşecektir. Bu, küreselleşmenin gerçekten de dünyayı sadece etnik köken değil, dinî köken bazlı olarak da mikro devlet ve devletçiklere sürüklediğinin göstergesidir.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı ile küçük parçalara ayrılan ve etnik/dinî farklılıklar sebebiyle huzura eremeyen Balkan ülkelerinin 1990 sonrasında daha da küçük siyasî yapılara ayrışması, Balkanlarla güçlü tarihî, siyasî ve kültürel bağları olan Türkiye için önemli bir gündem maddesi olmuştur. Türk dış politikası, yukarıda anlatılan süreçte hem Balkanlardan etkilenmiş, hem de izlediği politikalarla Balkanları etkilemiştir. Bu karşılıklı etkileşimin daha iyi anlaşılması için, Türkiye'nin Balkanlara yönelik dış politikasının ana hatları ilerleyen sayfalarda tespit edilmektedir.

7. TÜRKİYE'NİN BALKAN DİPLOMASİSİ

7.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlişkiler (1923-1934)

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı ve Lozan Antlaşması'nın ardından Türkiye, Balkan devletleriyle olan ilişkilerinde barışçıl bir politika izlemiştir. Türkiye'nin statükoyu koruma anlayışı Balkan politikasına da yansımıştır. Atatürk'ün dış politikasıyla özdeşleşen “Yurtta sulh, dünyada sulh” anlayışı Balkan

⁶⁶ Gerçekten de kendi topraklarındaki Arnavutları ayrı bir azınlık olarak kabul etmeyerek onları “Arnavutça konuşan Yunanlılar” olarak adlandıran Yunanistan'ın, Arnavutluk'taki Yunan asıllıların azınlık haklarını bahane ederek kurduğu siyasî baskı dikkate değerdir. Hatta “Kuzey Epir” olarak adlandırdığı Arnavutluk'un güneyinde yer alan Gjirokaster ve Korçe bölgesi için yarattığı “Kurtarılamamış Toprak” tragedyası sebebiyle en ciddi tehdidi Yunanistan yaratmaktadır.

ülkeleriyle ilişkilerimizin kısa zamanda normalleşmesi ve gelişmesine imkân vermiştir.

7.1.1. Yunanistan ile İlişkiler

Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin iki Balkan ülkesi olan Yunanistan ve Bulgaristan ile Trakya sınırı belirlenmiştir. Buna göre, Lozan'ın 2. maddesi ile Yunanistan ile Türkiye arasındaki sınırın Meriç Nehri olması karara bağlanmıştır. Yine Lozan'a göre, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan'la olan Trakya sınırının iki yanındaki toprakların yaklaşık 30 km'lik bölümü askerden arındırılmıştır. Trakya sınırının bu bölgesindeki askersizlik durumu, daha sonra yapılan bir düzenlemeyle 1938'de sona ermiştir.

Ege adaları konusunda ise; İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın Türkiye'ye bırakılması 12. maddeyle düzenlenmiştir. Bununla birlikte, Doğu Akdeniz adaları olan Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nakarya adaları, yine aynı maddeyle Yunanistan'a bırakılmıştır. Yine aynı maddeyle, Asya kıyısından 3 milden az uzaklıkta bulunan adalar Türkiye'nin egemenliğine bırakılmıştır. 13. madde ile Yunanistan'a bırakılan Doğu Akdeniz adaları, Limni Adası dışında silâhsızlaştırılmış ve askersizleştirilmiştir. Savaş tazminatı, nüfus mübadelesi ve Patrikhane konuları da Lozan görüşmelerinde Türkiye ile Yunanistan arasında ele alınan önemli konu başlıkları olmuştur.

Yunanistan'ın savaş tazminatını para olarak ödeyemeyecek durumda olduğunu bilen Türk heyeti, Avrupa tren yolunun geçtiği ama Yunanistan'a bırakılmış olan Karaağaç karşılığında tamirat borcundan vazgeçmeyi teklif etmiştir. Yunan heyeti de bu teklifi kabul etmiş ve 15 Sayılı Protokol ile tamirat borcu sorunu bu şekilde çözülmüştür.

Nüfus mübadelesi konusunda ise, 30 Ocak 1923'te *Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* imzalanmıştır. Buna göre, Türk topraklarına yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukların, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesi başlamıştır. Mübadele, İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamamıştır.

Mübadelenin tamamlanması çok zor olmuş ve iki ülke arasında ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Zira, Mübadele Anlaşması'na göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin anlaşmanın kapsamı dışında tutularak "yerleşik" sayılması hususunda anlaşmazlık çıkmıştır. Türk tarafı ile Rumlar "yerleşik" kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda uzlaşmakta zorlanmıştır. Dolaylı mübadeleye tâbi tutulanların ve yerleşik olarak kabul edilenlerin mal ve mülkleri ile ilgili de anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

Haziran 1925'te imzalanan, ancak Lozan'ı revize etmek isteyen Pangalos'un iktidarı darbeyle ele geçirmesi sebebiyle uygulamaya konulamayan Ankara

Antlaşması ve Aralık 1926'da imzalanan Atina Antlaşması'yla Lozan'dan artakalan sorunlar çözümlenmek istenmişse de sonuç elde edilememiştir.

1930'larda ise Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkiler giderek düzelmiş ve sorunlar bir bir çözülmeye başlanmıştır. 10 Haziran 1930'da Ankara'da imzalanan *Ahali Değişimi Hakkındaki 30 Ocak 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile 1 Aralık 1926 tarihli Atina Antlaşması'nın Uygulanmasından Doğan Sorunların Kesin Surette Çözülmesine Dair Sözleşme* ile mübadeleden kaynaklanan siyasî ve ekonomik sorunlar halledilmiş ve iki ülke hızla yakınlaşmaya başlamıştır.

Bu çerçevede, Yunanistan Başbakanı Elefterion Venizelos, 30 Ekim 1930'da Ankara'yı ziyaret etmiş, iki ülke arasında *Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması* imzalanmıştır. 14 Eylül 1933'te imzalanan *Türkiye ile Yunanistan Arasında Samimî Anlaşma Belgesi* ile de taraflar "ortak sınırların karşılıklı olarak saldırılardan korunmasını" güvence altına alarak Bulgaristan'dan gelebilecek tehditlere karşı yardımlaşma taahhüdünde bulunmuştur.

Bu gelişmeler, kısa süre önce savaştan iki ülkenin bu gerçeği bir yana bırakıp dostluk kurabileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. 1934'te Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Baş Ödülüne aday göstermesi de o dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği olumlu noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁶⁷

7.1.2. Bulgaristan ile İlişkiler

Türk-Bulgar ilişkileri, Balkan Savaşları'ndan sonra normale dönmüş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında iki taraf aynı ittifak içerisinde yer almıştır. Milli Mücadele sırasında da Bulgaristan, Ankara Hükümeti'nin Sofya'da bir temsilcilik bulundurmasına izin vermiştir.

Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonra da iki ülke arasındaki yakınlaşma devam etmiş ve iki ülke arasında 18 Ekim 1925'de bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Mart 1929 tarihinde de, *Türkiye ve Bulgaristan Arasında Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması* yapılmıştır.

Başbakan İsmet Paşa, 9 Kasım 1929'da Meclis'te yaptığı konuşmasında Bulgaristan ile ilgili olarak "*Bulgaristan ile münasebatımız iyi hissiyat ile meşbudur. Komşu memleketin inkişaf ve saadeti bizim samimî dileğimizdir*" diyerek, bu dönemde Bulgaristan ile ilişkilerin gelişiminden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

1931 yılında, Bulgaristan Başbakanı Muşanov Ankara'yı ziyaret etmiş, 20 Eylül 1933'de de Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Sofya'da temaslarda bulunmuşlardır. Bu görüşmeler sonucunda, iki ülke arasında 6 Mart 1929'da yapılan *Türk-Bulgar Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması* 5 yıl daha

⁶⁷ Melek Fırat, "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 325-350.

uzatılmıştır. Ayrıca, Bulgaristan ile 21 Aralık 1933'te *Ticaret Anlaşması* imzalanmıştır.

Türkiye ile Yunanistan'ın 1933'de imzaladığı Samimî Anlaşma Belgesi'nin Bulgaristan'da meydana getirdiği olumsuz hava, 1934'te etkilerini göstermeye başlamıştır. 1934 yılında, Sofya'da "Trakya Komitesi" adı verilen bir kuruluşun "Dünya durdukça ve Bulgaristan yaşadıkça Trakya üzerindeki Bulgar iddiaları devam edecektir" ifadesini taşıyan bir beyanname yayınlamasıyla iki devlet arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Bulgaristan, Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Balkan Paketi'ne girmeyi kabul etmemiştir.⁶⁸

7.1.3. Romanya ile İlişkiler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin diplomatik ilişki içerisinde olduğu bir diğer Balkan ülkesi de Romanya'dır. İki ülke arasında herhangi bir azınlık ve sınır sorununun olmaması ilişkilerin olumlu gelişmesini sağlamıştır. Lozan Antlaşması sonrası Türk-Romen ilişkilerinde herhangi bir sorunun yaşanmamış olması, Balkanlar'daki istikrar açısından da olumlu olmuştur.

Türkiye ve Romanya arasında, 11 Haziran 1929 tarihinde *Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi* imzalanmıştır. Bunu, 18 Eylül 1930'da *Mezarlıkların Korunması ile ilgili Anlaşma*'nın imzalanması izlemiştir. 17 Ekim 1933'te, *Türkiye-Romanya Adem-i Tecavüz ve Dostluk Misakı* imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar; temel olarak iki ülke arasında sonsuz ve güçlü bir barışın kurulacağı, iki ülkenin birbirine karşı savaş ve saldırıda bulunmayacağı ve taraflar arasında olabilecek anlaşmazlıkların da barış yoluyla çözüleceği konusunda karşılıklı güvence vermişlerdir.

7.1.4. Yugoslavya ile İlişkiler

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1921'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, daha sonra Yugoslavya Krallığı adını almıştır. Bu krallık ile Türkiye arasında, I. Dünya Savaşı'nda karşı saflarda olmaktan kaynaklanan düşmanca bir durum söz konusu olmuştur. Ayrıca bu ülke, Lozan Antlaşması'nı da imzalamamıştır. Dolayısıyla, 28 Ekim 1925 tarihinde imzalanan *Dostluk Anlaşması*'na kadar Türkiye ve Yugoslavya arasındaki savaş durumu hukuken devam etmiştir. Bu anlaşma ile karşılıklı konsolosluk, ticaret, yargı gibi konulardaki anlaşmazlıklar giderilmiştir. Bunlarla birlikte, 1932'den sonra iki devlet arasında karşılıklı olarak para, yargı, ticaret, denizcilik gibi konularda da anlaşmalar imzalanmıştır.

1933 yılında ise, Yugoslavya Kralı Aleksandr, Varna'da Bulgaristan Kralı Boris ile görüştüktan sonra 4 Ekim 1933'te Türkiye'ye gelmiş ve Atatürk'le görüşmeler yapmıştır. Bu ziyarete karşılık olarak, Kasım 1933'de Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) Belgrad'ı ziyaret ederek 27 Kasım 1933 tarihinde *Türkiye-Yugoslavya*

⁶⁸ Barış Ertem, "Atatürk'ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye Balkan Devletleri İlişkileri", *Akademik Bakış*, Sayı 21, Temmuz-Eylül 2010, ss.10-11.

Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tavsiye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması'ni imzalamıştır. Türkiye ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerin bu şekilde olumlu gelişmesinde, her iki devletin de Balkanlar'da statükonun korunmasını istemelerinin önemli etkisi olmuştur.

7.2. Balkan Antantı Paktı

Yunanistan ile ilişkilerde gelişme yaşanırken, Türkiye diğer Balkan ülkeleriyle de ikili anlaşmalar imzalayarak ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, 17 Ekim 1933 tarihinde Ankara'da *Türkiye ile Romanya Arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması* ile 27 Kasım 1933 tarihinde Belgrad'da *Türkiye ile Yugoslavya Arasında Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması* imzalanmıştır.

Bir yandan ikili ilişkiler gelişirken diğer yandan da bölgesel işbirliğinin ve güvenliğin teminine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. 1925 Locan Antlaşmaları ile Almanya'nın Batı sınırları güvence altına alınmışsa da Doğu sınırları bu antlaşmalarda söz konusu edilmediği için İngiltere ve Fransa'nın Almanya'yı doğuya doğru yönlendirmeye çalıştığı algısı ortaya çıkmıştır. 1933'ten sonra ise Almanya'da Nazi partisinin iktidara gelmesi, İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da genişleme çabası ve Avrupa devletlerinin silâhlanma yarışına girmesi gibi gelişmeler sonucunda Balkan devletleri arasında bir yakınlaşma başlamıştır.

Ekim 1930'da Türkiye, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılımıyla Atina'da *Birinci Balkan Konferansı* düzenlenmiştir. Bu konferansta, Balkan ülkeleri arasında yakınlaşmanın sağlanmasıyla Balkan birliğine yönelik sürekli bir örgütün kurulması kararlaştırılmıştır.

Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan *İkinci Balkan Konferansı*'nda Türkiye ile Yunanistan Balkan Paktı kurulması konusunda birlikte hareket etmiş, Yugoslavya ve Romanya çok istekli görünmemiş, Bulgaristan ve Arnavutluk ise pakt fikrine uzak durmuştur. Bu iki ülkenin pakt oluşumuna sıcak bakmaması şaşırtıcı olmamıştır, zira Bulgaristan bu dönemde revizyonist bir politika izlemesinden şüphelenilen bir ülkeyken, Arnavutluk İtalya'nın etkisi altında kalmıştır.

Balkan ülkeleri paktın kurulmasına giden süreçte *Üçüncü Balkan Konferansı*'ni Ekim 1932'de Bükreş'te gerçekleştirmiştir. Bulgaristan bu konferansta çekilme kararı almış ve sürecin dışında kalmayı tercih etmiştir. Türkiye ise Bulgaristan'ı sürece dâhil etme amacıyla girişimde bulunmuş; bu çerçevede, İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras Eylül 1933'te Sofya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Kasım 1933'te *Dördüncü Balkan Konferansı* Selânik'te toplandığı esnada Bulgaristan olmadan da bir pakt kurulacağı konusunda hemfikir olan Balkan ülkeleri, yayınladıkları bildiride tüm Balkan ülkelerinin pakta katılmaları yönündeki beklentilerini duyurmuştur. Nihayetinde, Bulgaristan ve İtalya'nın

olumsuz tutumlarına rağmen, 9 Şubat 1934'te Belgrad'da bir araya gelen Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya Balkan Antantı Paktı'nı imzalamışlardır. Böylece Balkan ülkeleri, sınırlarını karşılıklı olarak güvenceye almışlardır.

Paktın ikinci maddesi, amacını "Balkan sınırlarının, bir Balkan devletinden gelecek saldırılara karşı güvenceye almak" olarak belirtmiştir; bu amaç, paktın, komşu topraklarda hak iddia eden Bulgaristan'a karşı oluşturulduğuna işaret etmektedir. Türkiye, paktı imzalarken koyduğu çekinceyle, SSCB'ye karşı yöneltilmiş hiçbir eyleme hiçbir zaman katılmayacağını açıklamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün barışçıl dış politika anlayışının bir meyvesi olan pakt, II. Dünya Savaşı öncesinde revizyonist-yayılmacı ülkelere karşı, üye ülkeler arasında sınırlı da olsa bir güç birliği oluşturmuş ve Türkiye'nin uluslararası alandaki prestijini güçlendirmiştir.

7.3. Pakt Sonrası Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1934-1945)

7.3.1. Yunanistan'la İlişkiler

Yunanistan'ın Balkan Paktı'na katılmasından sonra Türk-Yunan ilişkileri daha çok Balkan Paktı üzerinden devam etmiştir. Balkan Paktı'nın kurulmasından Atatürk'ün vefatına kadar geçen dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan tek ikili anlaşma, 27 Nisan 1938 tarihinde, 14 Eylül 1933 tarihli antlaşmaya ek olarak imzalanmıştır.

1934 yılından itibaren Yunanistan'da siyasî düzen yeniden bozulmaya başlamıştır. Sol parti ve örgütlerin ayaklanmalarının artması üzerine Başbakan Tsaldaris diktatörlüğünü ilân etmiştir. Ancak Tsaldaris, 1935 yılında ordu tarafından istifaya zorlanmıştır. 1936 yılında Metaxas başbakanlığa getirilmiştir. Metaxas da aynı yıl diktatörlüğünü ilân etmiş ve böylece Yunanistan diktatörlükle yönetilmeye başlanmıştır.

Yunanistan Başbakanı Yoannis Metaxas, 1937 Ekiminde Türkiye'yi ziyaret etmiş, Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmüştür. Yunanistan'daki bu gelişmeler yanında, Türk-Yunan ilişkileri II. Dünya Savaşı'na kadar aynı çizgide devam etmiştir.

7.3.2. Bulgaristan ile İlişkiler

Bulgaristan'da 1935'te darbe ile diktatörlük yönetimi kurulmuştur. Bu diktatörlük yönetiminin Bulgaristan'da yaşamakta olan Türklere baskı uygulaması Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur.

20 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Sofya'yı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretle birlikte, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri yeniden bir iyileşme sürecine girmiştir. Bu iyileşme süreci, Mayıs 1938'de Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Bulgaristan'ı ziyaretiyle devam etmiş ve bu girişimler sonucunda, 31 Temmuz 1938'de Bulgaristan ile Balkan Konseyi arasında *Selânik Antlaşması* imzalanmış; Türkiye-Bulgaristan sınırındaki silâhsızlandırılmış bölge kaldırılmıştır.

7.3.3 Romanya ile İlişkiler

1934'den sonra da Türkiye ve Romanya arasındaki iyi ilişkiler devam etmiştir. 5 Ekim 1935 tarihinde Köstence Limanı'ndan transit yararlanmak için bir protokol; 4 Eylül 1936'da da Dobruca Türklerinin göçlerini düzenlemek için bir sözleşme imzalanmıştır.

Türkiye ile Romanya arasındaki iyi ilişkiler, Montrö Konferansı'na da yansımış ve Romanya konferansta Türk tezlerini desteklemiştir. 1936 yılında Romanya'da Titulescu'nun görevden uzaklaştırılması, iki ülke arasındaki ilişkileri bozmamış ve 1937 yılında Romanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Victor Antonescu'nun Ankara'ya yaptığı ziyaret Atatürk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Yine 1937 yılının Mayıs ayında, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bükreş'i ziyaret etmiştir. Buna karşılık olarak, Romanya Kralı Carol da İstanbul'a gelmiştir. Dışişleri Bakanı Titulescu'nun 1936'da görevden alınmasıyla birlikte Romanya'nın Almanya'ya yakınlaşmasına ve Balkan Antantı ile ilişkilerinin zayıflamasına karşın, Balkanlar'ı da kısa sürede içine alacak olan II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ve Romanya arasındaki ikili ilişkiler dostça devam etmiştir.

7.3.4. Yugoslavya ile İlişkiler

1923 yılından Balkan Pakti'na kadar Türkiye ile Yugoslavya arasında kurulmuş olan iyi ilişkiler, Yugoslavya'nın Balkan Pakti'na katılmasıyla daha da güçlenmiş; Balkan Pakti'ndan sonra da devam etmiştir. Türkiye ve Yugoslavya arasında 6 Haziran 1934 tarihinde *Suçluların İadesi Mukavelenamesi* imzalanmıştır. 3 Temmuz 1934'te ise *Adlî, Medenî ve Ticarî İlişkilere Dair Mukavelename* imzalanmıştır. 28 Ekim 1936'da Yugoslavya Başbakanı Stiyadinoviç Ankara'yı ziyaret etmiştir. Yapılan görüşmelerde, iki ülke arasında samimî işbirliği siyasetinin sürdürülmesi üzerinde durulmuştur.

12 Nisan 1937'de, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Belgrad'ı ziyaret etmişlerdir. Türkiye ile Yugoslavya arasındaki iyi ilişkiler, II. Dünya Savaşı'na kadar bozulmadan devam etmiştir.

7.4. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa bölgesinde tampon bölgeler oluşturmaya çalışması ve bölge ülkeleri üzerinde etkinlik kurması, SSCB'nin Türkiye'den toprak taleplerinde bulunduğu da hatırlanacak olursa, Türkiye açısından endişe verici bir gelişme olmuştur.

Özellikle komşu ülke Bulgaristan'ın Sovyet etkisinin çokça hissedildiği ülkelerin başında gelmesi, kendisini Batı Bloğu içinde konumlandıran Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Batı'ya yönelen Türkiye'nin Balkanlarda artan Sovyet etkisini dengelemek için seçtiği yol Yunanistan ile ilişkilere daha fazla önem vermek olmuştur. Türkiye ve Yunanistan, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'nin desteğini almış; sonrasında ise bu iki ülke NATO üyesi olarak müttefik

hâline gelmiştir. Balkanlardaki diğer ülkeler ise Doğu Bloğunun içinde yer almış ve Balkanlar Soğuk Savaş boyunca bölünmüş bir görüntü vermiştir. Doğu ve Batı Bloklarının sınır çizgisi Balkanlar'dan geçmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Balkanlar uluslararası sistemde tüm siyasî kutupların temsil edildiği bir bölge olmuştur: Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi, Romanya ve Bulgaristan Varşova Paktı üyesi iken Alman işgalinden Kızıl Ordu'nun yardımına ihtiyaç duymadan kurtulan Yugoslavya SSCB'nin uydusu olmayıp Bağlantısızlar Grubu içinde yer almıştır.

Bu dönemde Batı kutbu içerisinde yer alan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Doğu Bloku içinde yer alan ülkelere nazaran daha hareketli olmuştur. Doğu-Batı mücadelesinin yoğun bir şekilde hissedildiği Balkanlarda Türk dış politikası ABD öncülüğündeki Batı'nın politikalarına uygun hareket etmek durumunda kalmış; proaktif girişimlerde bulunamamıştır.

Daha 1948'de Sovyetler'le arası açılan Yugoslavya ve Batı Blokunda yer alan Yunanistan, Türkiye ile 28 Şubat 1953'te Ankara'da bir araya gelerek *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı* (Balkan Paktı), 9 Ağustos 1954'te ise Yugoslavya'nın Bled şehrinde toplanarak *Balkan İttifakı'nı* tesis etmiştir.

Balkan İttifakı, imzacı devletlerden birine yapılacak bir saldırının tümüne yapılmış sayılması ve ortaklaşa def edilmesi hususunda bir mutabakat metnidir. Bu üç ülke arasında yaşanan yakınlaşma uzun ömürlü olmamıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs'a yönelik politikaları ile Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkilerde yaşanan yumuşama nedeniyle Balkan İttifakı işlevini kaybetmiştir. (20 yıl için imzalanan ittifak anlaşması Nisan 1975'te sona ermiş ve uzatılmamıştır.)

Balkan İttifakı, bölgedeki son işbirliği girişimi olmamıştır. Çatışma ve karmaşanın çok olduğu bölgede belki de bu yüzden birçok işbirliği girişimi ortaya atılmıştır. Romanya Başbakanı Chivu Stoica'nın 1957'de ortaya attığı bölgesel işbirliğini artırmaya yönelik girişim bunlardan biridir. Stoica Planı; Romanya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Türkiye arasında ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi amacına istinaden gündeme getirilmiştir. Bulgaristan ve Arnavutluk'un hemen kabul ettiği ve arkasında SSCB'nin bulunduğu girişim, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu Türkiye (ve Yunanistan) tarafından kabul edilmemiştir.

1961'de başka bir işbirliği girişimi daha gündeme gelmiştir. Bulgaristan, Romanya Yunanistan ve Yugoslavya arasında "Balkan İşbirliği ve Karşılıklı Anlayış Komitesi" kurulmuş; Türkiye bu oluşuma da katılmamıştır. Yunanistan, özellikle 1963 ve 1964'te yapılan toplantıları, Kıbrıs konusunda ihtilâflı olduğu Türkiye aleyhine kullanmıştır. Bu dönemde Yunanistan, adı geçen ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş, Kıbrıs konusunda Yugoslavya ve Bulgaristan'ın desteğini almayı başarmıştır.

1950'lerin ortasında başlayan (Bulgaristan'dan 154.000 Türkün zorla göç ettirilmesi gibi) Türkiye açısından olumsuz gelişmeler, Sovyet tehdidinin devam ettiği yıllarda ve özellikle 1960'ların ilk yıllarında devam etmiştir. Bu dönemde yaşanan U-2 Olayı, Jüpiter Füze Krizi ve Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin Balkanlar politikasında daha zor bir döneme girilmesine sebep olmuştur.

7.4.1. Çok Yönlü Dış Politikaya Geçiş

1960'ların ortasından itibaren çok yönlü dış politikaya geçen Türkiye, o yıllara kadar çok sınırlı ilişki kurduğu Ortadoğu, Asya, Afrika bölgeleri ve Doğu Bloku ülkelerine açılımda bulunmaya başlamıştır. Türk dış politikasında çok yönlülük Balkan politikalarını da etkilemiştir. Türkiye, müttefiki olan Yunanistan ve ABD ile yaşadığı sorunlar sebebiyle, Balkanlar'da da yeni arayışlara girmiş; Yunanistan'ı, Yugoslavya ve Romanya ile ilişkileri geliştirerek dengelemeye yönelik bir politika uygulamaya başlamıştır.

Çok yönlü dış politikaya geçişte önemli payı olan Kıbrıs gelişmelerinin Yunanistan kaynaklı olduğu dikkate alınırsa, çok yönlülüğe geçişte Balkanların taşıdığı önem daha iyi anlaşılacaktır. Çok yönlü dış politikanın Balkanlar açısından hedefi, Kıbrıs konusunda Yunanistan'a verilen desteği zayıflatarak bölgede Yunanistan'ın öne çıkmasını engellemek olmuştur. Bu arada, 16 Aralık 1965'te Kıbrıs konusunda BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Türkiye lehinde oy kullanan beş ülkeden birisi Yunanistan'la sorunları olan Arnavutluk olmuştur.

1970'lerin ilk yarısında da Türkiye için Balkanların öneminin arttığına dair işaretler görülmüştür. Örneğin, 1974'teki ilk Ecevit hükümetinde, Dışişleri Bakanı Turan Güneş ilk yurtdışı gezisini Romanya'ya yapmıştır. Olumlu gelişmelerden bir diğeri 1975'te Bulgaristan ile *İyi Komşuluk Bildirgesi*'nin imzalanmasıdır. 1978'de ikinci kez Başbakanlık yapan Ecevit, (afyon ekimi, Kıbrıs müdahalesi, silâh ambargosu gibi sebeplerle) ABD ile yaşanan gerilimin de etkisiyle, Balkanlarla olan ilişkilerimizi geliştirmeye çalışmıştır. Bunun bir göstergesi olarak ilk yurtdışı gezisini Yugoslavya'ya, ikincisini de Romanya'ya yapmıştır.

7.4.2. Bulgaristan'da Türklere Yönelik Asimilasyon

1980'lerde Balkanlar genel olarak sakin bir görüntü vermiştir. SSCB'ye karşı derin bağlılık duyan Bulgaristan'da 1984 sonrası başlayan Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikası bunun istisnası olmuştur. Todor Jivkov yönetiminin Türk azınlığa yönelik asimilasyon programıyla Bulgaristan Türkleri zorla Bulgarlaştırılmaya çalışılmıştır. Türkler millî bir azınlık olarak tanınmaz olmuş, Türklere ve yaşadıkları yerleşim yerlerine Bulgar isimleri verilmiştir.

Türklere Slav kökenli isimlerin yazılı olduğu kimlik kartlarının verilmesi süreci Bulgar tarihçi ve antropologlarının Türklerin Bulgar kökenli olduklarına dair tezleri ile desteklenmiş, sistemli bir asimilasyon politikasıyla Türk-Müslüman

kimliği yok edilmeye çalışılmıştır. Jivkov yönetiminin isim değiştirme kampanyasına “Yeniden Doğuş Süreci” adını vermesi bu açıdan mânidardır.

Bulgaristan’da Türklere yönelik ırkçı saikle şekillenen girişimler isim değiştirme ile sınırlı kalmamıştır. Türkçe konuşanlar cezalandırılmış, Türk mezarları yıkılmış, Türkçe basılan “Yeni Işık” gazetesi yayından kaldırılırken Türkçe kitapların satışı ve hatta sünnet yasaklanmıştır. Ahmet Doğan tarafından 1985’te kurulan “Türk Millî Kurtuluş Hareketi” bünyesinde direniş göstermeye çalışan Türkler ise hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bulgaristan’da bunlar yaşanırken Türkiye’de iktidarda olan Özal Hükümeti ilk başlarda ihtiyatlı davranmış, olayı büyütmeden çözmeye çalışmıştır. Kamuoyu baskısının giderek büyümesi ve Türkiye’ye sığınanların sayısının artmasıyla Özal Hükümeti hem doğrudan Jivkov yönetimi hem de Avrupa Konseyi ve İslâm Konferansı Örgütü gibi uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, Bulgaristan ile bir göç anlaşması yapılmasını önermiş, ancak bu öneri muhatabı tarafından reddedilmiştir.

Batılı ülkeler bu süreçte Bulgaristan’a karşı bir tutum sergilemişse de Yunanistan bunun istisnası olmuştur. Olayları Türkiye’nin Bulgaristan’da yaşayan Türkleri kışkırtması sebebiyle yaşanan gelişmeler olarak değerlendiren Yunanistan, bu olayların sorumluluğunu Türkiye’ye yıkmaya çalışmıştır. Yunanistan’ın Bulgar yanlısı tutumu, Andreas Papandreu’nun Eylül 1986’da Sofya ziyareti esnasında iki ülke arasında *Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması*’nın imzalanmasıyla açıkça ortaya çıkmıştır. Bulgaristan’daki Türk azınlığın maruz kaldığı asimilasyon politikası, hem Yunanistan ve Bulgaristan’ı hem de olaylarda Bulgaristan’ı sorumlu tutan Yugoslavya ve Türkiye’yi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, 1990’lara girilirken ortaya çıkan değişim dalgasıyla kısa sürede son bulmuştur.

7.4.3. Sosyalist Rejimlerin Çöküşü

Mihail Gorbaçov’un yeniden yapılanma ve açıklık (*perestroyka* ve *glasnost*) söylemiyle hareketlenen sosyalist rejimler, 1980’lerin sonunda peş peşe bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış; bu hareketlilik, Doğu Avrupa ve Balkanlara da yansımıştır.

Bulgaristan’da Türk azınlığa baskı politikası uygulayan Jivkov’un 1954’ten beri elinde bulundurduğu iktidar 1989’da sona ermiş, daha liberal bir sisteme geçiş yapılmıştır. Romanya’da ise 25 yıldır iktidarda olan Nicolae Ceaușescu, değişime direnmesi sebebiyle başlayan ayaklanma sonucunda öldürülmüştür.⁶⁹ Etnik yapısı ve federal sistemi ile diğer ülkeler gibi olmayan ve hassas bir denge üzerinde

⁶⁹ Bulgaristan ve Romanya’da yaşanan bu değişim süreci, “Arap Baharı” çerçevesinde Tunus ve Libya’da yaşananları, Yugoslavya’da yaşananlar ise Suriye’de hâlihazırda yaşanmakta olanları anımsatmaktadır.

kurulmuş olan Yugoslavya’da yaşanan süreç ise diğer Balkan ülkelerindekinden çok farklı olmuş, yıllar sürececek bir savaş dönemine yol açmıştır.

Birçok etnik ve dinî kimliği içinde barındıran ve aşırı özerk yapısıyla farklı grupları “Yugoslav” kimliğinde birleştirmek yerine onların kimliklerini koruyabildikleri bir yönetim oluşturan Yugoslavya’da 1974 Anayasası, federasyonu oluşturan altı devletin 1980’ler boyunca neredeyse bağımsız davranmasına izin vermiştir. Tito’nun ölümünün ardından her bir federe devletin başkanının dönüşümlü olarak başa geçtiği bir sistemin de hayata geçirilmesiyle federasyonu oluşturan devletlerin etkinliği iyice artmıştır. 1987’de Sırbistan’da yönetime gelen Miloseviç, ülkede yaşanan lider boşluğunu doldurarak tüm federasyonu kendi yönetimi altına almaya girişmiştir.

Balkan ülkeleri değişim sürecinde farklı tecrübeler yaşamış olsa 1990’larda bu ülkeler için ortak bazı gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Öncelikle her ülkede milliyetçilik yükselişe geçmiştir. Ayrıca, bu ülkelerde SSCB/Rusya etkisi zayıflarken Almanya, İtalya ve Türkiye’nin etkinliği artmıştır. ABD, Bosna ve Kosova’daki operasyonları vasıtasıyla askerî açıdan bölgeye girmiştir.

Bölgede siyasî yapının değişmesi, istikrarsızlığa ve çatışmaya varmadığı müddetçe, Türkiye tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. SSCB etkisinin azalması ve Balkan ülkelerinin Batı’ya yakınlaşmasını daha iyi ilişkiler kurabilmek için bir fırsat olarak gören Türkiye, ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanabileceğini düşünmüştür. Bu düşüncenin altında, bölgede yaklaşık 10 milyon Müslümanın yaşıyor olmasının ve bağımsızlıklarını kazanan Makedonya ile Bosna-Hersek’in Türkiye’ye yakınlaşmak istemesinin önemli bir payı olmuştur. Ne var ki, Balkanlar’da Soğuk Savaş’ın sona ermesi “sıcak savaşın” çıkmasına sebep olmuş, Türkiye’nin beklentisinin aksine istikrarsızlık ve çatışma dönemi başlamıştır.

7.4.4. Yugoslavya’nın Dağılması ve Bosna Savaşı

Yugoslavya’nın dağılması ve etnik çatışmalarla sonuçlanacak süreç 1987’de Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin başına geçen Slobodan Miloseviç’in 1989’da Kosova ve Vojvodina’nın özerkliğini kaldırması ve Karadağ’ın yönetimini kendisine bağlamasıyla başlamıştır. Sırbistan’ın Yugoslav yönetiminde bu şekilde ağırlığını artırmaya diğer federe cumhuriyetler tepkisiz kalmamıştır.

1990’da yapılan seçimlerde Sırbistan ve Karadağ haricindeki ülkelerde bağımsızlık yanlısı muhaliflerin galip gelmesiyle Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler arasında gerginlik artmıştır. Miloseviç’in Mayıs 1991’de rotasyon gereği Yugoslavya devlet başkanlığının Hırvatlara geçmesini engellemesiyle ülkenin başkansız kalmanın yanı sıra Yugoslavya’yı oluşturan altı cumhuriyetin bir arada yaşamasının artık mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Nitekim, 25 Haziran 1991’de *Hırvatistan* ve *Slovenya*’nın Yugoslavya’dan bağımsızlıklarını ilân etmesi ile dağılma ve savaş süreci başlamıştır. *Makedonya* ile *Bosna-Hersek* de bağımsızlık

ilânında bulunan ülkeler arasında yerini almış, Nisan 1992’de ABD ile Avrupa Birliği ülkelerince bu ülkelerin bağımsızlıkları tanınmıştır. Türkiye de 2 Şubat 1992’de bu dört devletin bağımsızlığını aynı anda tanımıştır. Bu gelişmeler sonrasında Sırp da Sırp Cumhuriyeti’ni ilân etmiştir.⁷⁰

Sırp, bağımsızlık ilânlarının ardından derhal Boşnaklara karşı etnik temizliğe girişmişlerdir. Etnik Sırp milliyetçiliği, 1912 sonrasında olduğu gibi, Yugoslavya tecrübesi sonrasında da, farklı din ve kültürlerin bir arada yaşamasına tahammül edememiş, “temiz toplumlar” yaratma güdüsü ile büyük katliamlara sebebiyet vermiştir. Savaşa hazırlıklı olan Sırp, kısa sürede Bosna topraklarının yüzde 70’ini ele geçirmiştir.

Bosna Savaşı esnasında Türk dış politikası aktif bir görüntü sergilemiştir. Türkiye meselenin uluslararası alanda ele alınması için üyesi bulunduğu BM, Avrupa Konseyi, İslâm Konferansı Örgütü ve AGİT kapsamında aktif girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca, tek taraflı askerî müdahalelerden kaçınan Türkiye, savaş esnasında bir yandan Boşnaklara silâh yardımı yapmış, diğer yandan da BM ve NATO çerçevesinde oluşturulan harekâtlara katılmıştır. Türkiye, savaşın seyrinde önemli bir yeri olan Boşnak-Hırvat Federasyonu’nun 1994’te kurulmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Yaklaşık 3,5 yıl süren Bosna Savaşı ABD’nin girişimiyle ancak 1995 sonunda imzalanan Dayton Anlaşması’yla son bulabilmiştir. Bu antlaşma ile Bosna-Hersek 10 kantona bölünmüş; ülkenin yüzde 49’u Sırp Cumhuriyeti’nin (*Republika Srpska*), yüzde 51’i Boşnak-Hırvat Federasyonu’nun (*FBiH*) kontrolüne bırakılmıştır. Böylelikle tarihte ilk defa, bir federasyon ve bir cumhuriyetten oluşan bir devlet oluşturulmuştur.

Barış anlaşmasının ardından Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki yakın ilişkiler devam etmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek’te istikrarın sağlanabilmesi için askerî destek vermenin yanı sıra, insanî yardımlarda da bulunmuştur. Bosna-Hersek’le kurulan yakın bağlar, Türkiye’nin Balkanlardaki etkisini kısmen artırmıştır.

7.4.5. Kosova Sorunu ve Türk Dış Politikası

1912’ye kadar Osmanlı egemenliği altında yaşayan ve bu tarihte Sırp Krallığı’nın idaresine geçtikten sonra yoğun bir Sırplaştırma politikasına maruz kalan Kosova, II. Dünya Savaşı esnasında İtalyan işgaline uğramış, savaş sonrasında ise özerk statüye ile Yugoslavya sınırlarında kalmıştır. (Yugoslavya dönemindeki Özerk Kosova’da Türkçe resmî dillerinden biri olmuştur.)

1968’de Kosova’da yaşanan ayaklanma ile Arnavutlar kendi dillerinde eğitim, kendi üniversitelerine sahip olma gibi haklar elde etmiş; 1974’te kabul edilen

⁷⁰ İlhan Uzel, “1990-2001 Balkanlar İlişkileri”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 490-491.

Yugoslav Anayasası ile bu haklarına yenileri eklenmiştir. Örneğin, Kosova'nın Arnavutluk ile kültürel ilişki geliştirmesi, federasyon bayrağının yanına kendi bayrağını çekme, Sırbistan'ın kendisiyle ilgili aldığı kararları veto edebilme gibi haklar tanınmıştır. Bu aşırı özerk yapı 1989'da Miloseviç'in kararıyla kaldırılmış; Arnavutlar da 1991'de "Kosova Cumhuriyeti"ni ilân ederek tepkilerini göstermiştir. Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova, 1992'de Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmiş, ancak bağımsızlık ilânının kabul edilmesi talebine olumlu cevap alamamıştır. Önceleri pasif direnişe başlayan Arnavutlar, bu şekilde bağımsızlıklarını temin edemeyeceklerini gördüklerinde Kosova Kurtuluş Ordusu 1998'in başlarında Sırp larla silâhlı mücadeleye girişmiştir. Arnavutlara karşı etnik temizlik süreci de böylelikle başlamıştır.

Sırp larla Kosovalı Müslümanlar arasındaki savaş devam ederken ABD tarafından Kosova'ya NATO askerleri yerleştirilmesi ve üç yıl sonra Kosova'da bir referandum yapılması teklif edilmiştir. Bu teklifler kabul edilmeyince BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir karar olmamasına rağmen NATO 23 Mart'ta hava operasyonu başlatmıştır. Türkiye'nin de katıldığı ve 11 hafta süren askerî operasyon, Sırp askerî varlığının Kosova'dan çıkarılmasını sağlamış, yerlerinden olmuş Arnavutlar evlerine geri dönebilmiştir. Operasyon sonrasında NATO himayesinde oluşturulan KFOR güvenlik işlerini, UNMIK ise geçici olarak sivil yönetimi devralmıştır.

Türkiye'nin Kosova'da yaşananlara yaklaşımı, Bosna Savaşı'nda olduğu gibi Batılı ülkelerle birlikte Sırp karşıtı bir politika izlemek olmuştur. Türkiye, hava bombardımanı kararının alınmasını sağlamanın yanı sıra askerî uçaklarıyla operasyonlara katılmış, Türk topraklarındaki hava üslerini NATO kullanımına açmıştır.⁷¹

Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını ilân etmesi ile Balkanlarda yeni bağımsız devletlerin sınırları kesinlik kazanmıştır. Türkiye ve ABD Kosova'yı hemen tanıdı; Rusya Federasyonu, Sırbistan, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi bağımsız Kosova'yı tanımayacaklarını ilân etmiştir. Hatta Rusya Devlet Başkanı Putin, Batılı ülkelerin Kıbrıs Türk Kesimi'nin elli yıldır tanımayıp yeni kurulan Kosova'yı hemen tanımalarını çifte standart olarak değerlendirmiştir.

7.5. 2000'lerde Balkanlar ve Türkiye

Bosna ve Kosova Savaşları'na yapılan uluslararası müdahalelerden sonra, Balkanlarda 1990'larda başlayan şiddet sarmalı bugün için durmuş gözükmemektedir. Ancak bölgeye, özlemi çekilen istikrar henüz gelmemiştir. Balkanlar'da Bosna, Kosova ve bir ölçüde Makedonya'da sorunlar devam etmektedir.

Kosova'da savaş durumu sona erdikten sonra uluslaşma, devlet inşası ve reform süreci başlamıştır. Ne var ki Kuzey Kosova'da mevcut Sırp paralel yapılanmaları ve burada zaman zaman yaşanan çatışmalar, bu ülkede konuşlu uluslararası güvenlik

⁷¹ Uzgel, *a.e.*, ss.508-510.

güçlerinin mevcudiyetine rağmen izahı güç bir durum ortaya çıkarmaktadır. Makedonya'ya Yunanistan tarafından dayatılan isim sorunu ise bu ülkenin geleceğini ipotek altına almaktadır.

Türkiye, Balkanlardaki uluslararası mevcudiyetin özellikle Kosova ve Bosna-Hersek'te hem bu ülkelerin devlet yapılanmasının güçlendirilmesi hem de bölgesel istikrar açısından önemli ve gerekli olduğuna inanmakta, bu anlayışla Balkanlardaki tüm uluslararası mevcudiyet ve girişimlere katılmaktadır. Bosna-Hersek'te ve Kosova'da uluslararası mekanizmalara etkin desteğinin bir yansıması olarak Türkiye, uluslararası askerî ve sivil mevcudiyetlere asker ve emniyet personeli ile katkıda bulunmaktadır.

Ayrıca Türkiye, Balkanlar'daki özgün işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesine de gayret sarfetmektedir. Bu bağlamda, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) bölgeden kaynaklanan yegâne girişim olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin kurucu üyeleri arasında yer aldığı sözkonusu girişime üye olan ülke sayısı Slovenya ile birlikte 12'ye ulaşmıştır. Türkiye, Haziran 2009-Haziran 2010 tarihleri arasında GDAÜ'nün Dönem Başkanlığını yerine getirmiştir.⁷²

GDAÜ'nün operasyonel kolunu teşkil eden Bölgesel İşbirliği Konseyi'nin (BİK) temel görevleri, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel işbirliğine odaklı anlayışın sürdürülmesi, bu amaçla somut veri sağlanması, bölgesel işbirliğinin belirli alanlarında aktif inisiyatifler alınması ve bölgenin Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılarına entegrasyonunun teşvik edilmesidir. Bütçesine önemli miktarda katkıda bulunan Türkiye, BİK'in kurucu üyeleri arasında yer almakta ve bölgesel nitelikteki ortak projelerde rol üstlenmektedir.

Türkiye, Türkiye-Hırvatistan-Bosna-Hersek ve Türkiye-Sırbistan-Bosna-Hersek üçlü danışma mekanizmalarının oluşturulması suretiyle de bölgede istikrara katkı için girişimlerde bulunmuştur. Bu işbirliği mekanizmaları ile bir yandan Bosna-Hersek'te barış, istikrar ve refahın pekiştirilmesine çalışılmakta, diğer yandan ise, Balkanların daha istikrarlı hâle gelmesine çaba gösterilmektedir. Bugüne kadar, üçlü mekanizmalar çerçevesinde Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan Dışişleri Bakanları altı, Türkiye-Bosna-Hersek-Hırvatistan Dışişleri Bakanları ise dört kez bir araya gelmiştir.

24 Nisan 2010 tarihinde Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan Devlet Başkanlarının katılımıyla İstanbul'da Üçlü Balkan Zirvesi gerçekleştirilmiş ve savaştan bu yana Bosna-Hersek ve Sırbistan liderlerini ilk kez bir araya getiren zirvenin sonunda İstanbul Deklarasyonu yayınlanmıştır. Üçlü Balkan Zirvesi'nin ikincisi 26 Nisan 2011 tarihinde Sırbistan'ın Karadordevo şehrinde düzenlenmiştir. Üçüncü zirvenin 2012'de Bosna-Hersek'te yapılması kararlaştırılmış olsa da henüz bu gerçekleşmemiştir.

⁷² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, *Balkan Ülkeleri İle İlişkiler*, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa

Her ne kadar Türkiye bölgede etkinliğini devam ettirmekteyse de, 2000'lerde Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin 1990'lara nazaran görece azaldığı yorumları yapılmaktadır. Bu düşüncenin temel gerekçeleri, bölge ülkelerinde savaşların durulması ve ardından bu ülkelerin ABD ve AB ile yakınlaşarak Batı etkisine daha fazla girmesiyle Türkiye'nin rol kaybetmesi olarak sıralanmaktadır.⁷³

SONUÇ

20. yüzyıl başlarında hâlâ çok geniş sınırlara sahip olan Osmanlı Devleti, Avrupa'nın merkezine yakın oluşu ve dünya ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle Batılı ülkeler için önem arz etmeye devam etmiştir. Diğer yandan "Doğu Sorunu" Osmanlı için daha da zor bir hâl almaya başlamıştır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren sistematik olarak yürürlüğe konulan proje kapsamında, öncelikle Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyetine son verilmesi, ardından da bölgedeki Osmanlı varlığının tedricen ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Doğu Sorunu, Ruslar da dâhil olmak üzere Avrupalılar için Osmanlı topraklarını kendi vesayetleri altına almak amacıyla kullandıkları gerekçelerden biri olmuştur.⁷⁴

1990'larda Yugoslavya'nın parçalanmasından bu yana Balkanlar'da yeni devletlerin ortaya çıkışı, haritalarda yapılan değişiklikler, en çok da toprakların etnik temelde bölünmesi/bölüşülmesi tartışılmıştır. Hem postmodernizmin devlet yapısının kurgulanmasında hem de yeni küresel projelerin uygulanmasında Balkanlar bu yönüyle eşsiz bir laboratuvar işlevi görmüştür.

Balkan coğrafyası, yeni dönem devlet ve toplum projesini deneme ve uygulama sahası olmuştur. Balkanların coğrafî, tarihî, etnik, dinsel ve sosyal şartları da, şüphesiz ki küreselleşmenin, yerelleşmenin ve yeni dünya düzenine uygun devlet modellerinin denenmesi bakımından elverişli bir ortam sağlamıştır.

Ulus-devlet yapısını sona erdiren ve özellikle Batı'nın doğusunda kalan devletler için geçerli olan çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli ve çok dilli "sunî yeni devlet modelleri", sayılan sebeplerden dolayı Balkanlar'da hayat bulmuştur. Bu süreçte merkezî yönetimler çok zayıf bırakılmış, devlet içindeki küçük devletçikler modeliyle ve özerklikle donatılan "etnik kimlik" esaslı yapılanmalarla, egemenlik ve nüfuz alanı kaotik hâle gelmiş mikro çerçeveli yerel yönetimlerin zaferi ilân edilmiştir. Yeni devletlerin içinden de görünmez başka sınırlar geçirilmiştir.

⁷³ İlhan Uzgel, "Türkiye ve Balkanlar: Bölgesel Güç Yanılsamasının Sonu", *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 219-255.

⁷⁴ Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Recep Boztemur (çev.), Ankara, 2004, s. 203'ten aktaran: Fatih Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2011, s. 287.

2000’li yılların temel yönetim anlayışı olması planlanan “yönetişim”, Balkanlarda ülkeyi Batılı “yüksek temsilciler” ve ülkenin azınlıkları ile yönetmek şeklinde gerçekleşmiştir. Mikro devletler içerisinde kabileleşen daha küçük devletçikler, ortak tarihi ve aynı ülkeyi paylaştıkları diğer etnik unsurları “öteki”leştirirken, üst kimlik olarak Batı kültürünü seçmişlerdir. Örneğin Kosova’da, Türkçe resmî dil olmaktan çıkarılırken İngilizce, Arnavutça ve Sırpçanın yanında üçüncü resmî dil ilân edilmiştir.

21. yüzyılın iki temel anlayışı küreselleşme ve yerelleşme, Balkanlarda birlikte yaşamının formülünü yaratma amacı çerçevesinde harmanlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak, yeni sunî devletlerin en temel ortak noktası, Batı’ya geniş müdahale yetkisi tanınması, hatta yönetim modellerinin istikrarsızlık doğurması nedeniyle müdahaleyi zorunlu kılması şeklinde tezahür etmiştir.

Bugün için küçük çatışmalar bir tarafa bırakılırsa, Balkan coğrafyasında savaşların durdurulması başarılmış, ancak barış ortamı tam anlamıyla yaratılamamıştır. Bunun temel sebeplerinden birisinin tarihin derinliklerinden gelen ve 1990’lı yıllarda tazelenen kin ve nefret duyguları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “ayrıştırma”nın yanı sıra “ayrışmadan” bahsetmek de gerekmektedir. Batı’nın “ayrıştırıcı” uygulamaları ile etnik/dinî farklara vurgu yapan “ayrışmacı” milliyetçilik anlayışı birlikte devreye girerek Balkanlar’da yaşanan bölünmeye zemin hazırlamıştır.

Bugün Balkan coğrafyasında yaşanan hareketlilikte savaş sonrası dönemde Batı tarafından kurulan “yeni tip” çok kültürlü, çok kimlikli, çok dinli, çok etnikli, yerinden yönetimli, yönetim esası devlet yapısı ve düzeninin de etkisi büyüktür. Kulağa demokratik bir yönelim ve tercih gibi geliyorsa da devleti işlevsizleştirmesi nedeniyle bireyi devletin önüne çıkaran bu yönetim biçimi, vatandaşlarına klâsik devlet yapısı dönemlerinden daha fazla mutluluk getirmemiştir. Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova’da daha net gözlemlenen bu yeni devletler, yapıcı belirsizlik usulünce oluşturulmuş ve açıkçası bu model; bugüne dek devlet mekanizmasını kilitlemekten, ülkenin ilerleyişini aşılamayan şartlara bağlamaktan, devletin üzerinde Batı’dan atanmış Yüksek Temsilcilerin otoritesini garantilemekten ve NATO ile AB polis güçlerinin varlığını mecburî hâle getirmekten başka bir sonuç doğurmamıştır.

Balkanlardaki yeni devlet modeline, Makedonya ya da Bosna-Hersek üzerinden bakıldığında, homojen bir vatandaş topluluğunun bulunmamasının egemenliğin “diğerleri” ile paylaşılmasına sebep olan süreci tetiklediği görülmektedir. Ancak Kosova örneği, azınlıkların toplam nüfusa oranının çok az olması durumunda dahi dış müdahaleyi, denetimi ve yönetimi zorunlu kılan post-modern devletin söz konusu olabildiğini göstermektedir.

Tarihî, siyasî, kültürel, sosyolojik ve psikolojik gerekçelerden dolayı uzun vadede dahi başarı şansının oldukça düşük olduğu görülen yeni devlet modeli, bugün için

başarısızdır ve aslında genelde ülkenin çoğunluktaki unsuru ve nüfusu en kalabalık ilk azınlık grubu dışındakilere de düşünüldüğü kadar demokrasi getirmemiştir. Üstelik etnik gruplar arasındaki ayrımları, farklılıkları netleştirmiş; eski kin, nefret, intikam duygularını ülkelerin resmî sınırları içerisindeki görünmez ama hissedilir yeni sınırlarla iyice belirginleştirmiştir.

Bilhassa Yugoslavya'nın dağılması sonrasında ortaya çıkan ülkeler, yerelleşme, yerel özerklik, liberal demokrasi, yönetim tipi yapılanma, insan hakları derken "devlet"lerinin hızlı bir dönüşüme girdiğini fark etmişlerdir. Balkanlardaki bahsi geçen ülkelerin diğerlerinden farkı; ekonomilerindeki dışa bağımlılıktan, köklü devlet yapılarının bulunmayışından, güçlü bölgesel bütünleşmenin parçası olmayışlarından ve "öteki" kurgusundan kaynaklanmaktadır. Bilinen bir gerçektir ki Balkan coğrafyasında kimliği oluşturmada kullanılan "düşman" ya da "öteki", genellikle yan komşu olmaktadır. Yan komşu, hem sınırların diğer tarafındaki devlet/millet hem de -Balkanlardaki halkların içiçe geçmişliğinin bir sonucu olarak- o milletin bu devlet içerisinde azınlık olarak kalan unsurları, yani yan evdeki insan anlamında kullanılabilir. ⁷⁵ Dolayısıyla bir gün önce yanyana yaşayan insanlar dün birden farklılıklarına yoğunlaşarak birbirini öldürmüştür, bugün ise tekrar komşu olmaya çalışmaktadırlar; ancak, birbirlerinin "öteki"si olmayı da sürdürmektedirler.

Küreselleşme sürecinin çelişkili yapılanmasında, bir yandan Batı tipi kültürel yapının tüm dünyada yaygınlaştırılması, diğer yandan da farklılıklara yapılan vurguyla dünya insanların etnik kimlik, dinî kimlik gibi yeni kimlikler çerçevesinde biçimlenerek bölünmesi eğilimi görülmektedir. Balkanlar, bunun açıkça gözlemlenebildiği bir coğrafya olma özelliği taşımaktadır.

Aslında yaşanan, bireyi yüceltme adı altında aşiret, etnik, din, kan bağına dayanan klan gibi bireyi yok eden toplumsal birimleri güçlendirmektir. Orta Çağ'da varolan din olgusu, cemaatler hâlinde ve kent birimlerinde yaşama olguları, postmodernizmin savunduğu toplum düzeninde yeniden geçerlilik kazanmaktadır. Etnik/dinsel kimliklere inilerek alt-kimlikler canlandırılmakta, böylece ulusal kimlikler devre dışı bırakılmaktadır. Ulusların bölünmesiyle bölgesel devletlerde veya kentlerde toplanmış insan topluluklarından ibaret bir dünya yaratılması yolunda ilerlenmektedir. Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova da herkesin kendi kentinde küçük devlet yapıları oluşturduğunun canlı örneğidir.

Öte yandan, Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek'in ortak özellikleri, eski Yugoslavya'nın birer parçaları olmalarının yanı sıra etnik açıdan diğer bölgelere göre daha karışık olmalarıdır. Kosova ve Makedonya'nın diğer bir ortak özelliği ise, bu topraklarda yaşayan Arnavutlardır. Ortaya çıkan devlet modelleri bakımından

⁷⁵ Gözde Kılıç Yaşın, "Makedonya Örneğinde Yeni Devlet Modeli", *Kamu Ruhu: Postmodern Kimliksizliğe Karşı Duruşlar*, İktal Vurucu ve Mustafa Yiğit (der.), Palet Yayınları, Konya, 2011, ss. 353-354.

Sırlar, hem Bosna'da hem de Kosova'da azınlık olmalarına rağmen çok geniş haklarla donatılmış, bu ülkelerdeki merkezî hükümete değil de doğrudan Sırbistan'a bağlı ve Sırbistan'ın parçası gibi davranmalarına da göz yumulmuştur. Kosova'da nüfusun yüzde 90'ını oluşturan Arnavutlar, çoğunluk olmalarına rağmen egemenliği hem Sırlarla hem de uluslararası toplumun temsilcileri ile paylaşmış, azınlık oldukları Makedonya'da ise çok geniş haklara kavuşmuşlardır.

Sırlar, Bosna-Hersek'te her anlamda misliyle kazanmışken, Kosova'da Arnavutlar karşısında büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Boşnaklar gerek Bosna-Hersek'te gerekse de Sırbistan ve Karadağ arasında bölünen Sancak'ta kaybeden taraf olmuştur. Arnavutlar ise hem Kosova'da hem Makedonya'da kazanmış, büyük ölçüde istediklerini almışlardır. Her iki ülkede de Arnavutlar, hak ihlalleri iddiaları ile önce sivil itaatsizlik, sonra terörist faaliyetler, ardından iç savaşa dönüşen etnik çatışmalar yolunu kullanmış ve büyük ölçüde Batı'nın uluslararası hukukta kırılma yaratma pahasına verdiği destekten faydalanmışlardır. Tüm kayıplar ve kazanımlar, yeni kayıplara yol açacak türden yeni kazanım arayışlarına sebep olmaktadır. Nitekim Balkan tarihi bunun örnekleriyle doludur.

Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova modellerinin her biri, yapıcı belirsizlik formülüyle oluşturulmuş çok dinli, çok etnikli, çok kültürlü toplum ve bir "vesayet altında devletçik" denemesidir. Sırbistan ise, Voyvodina Özerk Bölgesi başta olmak üzere, özerklik talep eden Sancak Boşnakları ve Preşova Vadisi Arnavutlarının hoşnutsuzluğu ile karşı karşıyadır. Sırbistan'ın AB üyeliğinin gerektirdiği reformların önemli bir kısmı da yine azınlıklarıyla ilgilidir. Ne var ki düşünüldüğünden daha derin ve güçlü bir devlet stratejisine sahip olan Sırbistan, egemenlik konusunda taviz vermeksizin süreci idare edebilir bir görünüm vermektedir. Karadağ için de benzer bir durumdan bahsetmek mümkündür. Komşularındaki yönetim başarısızlıkları ve hakka doyurulmuş azınlıkların bunları bölgedeki soydaşları ile paylaşma ya da -tam tersine- kendi ülkelerindeki azınlıklara verdikleri hakkın aynısını bölgedeki diğer ülkelerde bulunan soydaşlarına da sağlama niyeti, bu iki ülkede de "etnik haklar" mefhumunu zorlayacaktır.

Balkanlarda yaşanan süreç, etnik farklılıkların keskinleşmesi ve gruplar arasında uzlaşının yerini güç mücadelesine bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Balkanlarda hayata geçirilen yeni devlet modelleri, hem Batı'nın bu ülkeleri daha küçük ve zayıf birimlere ayırmak suretiyle kendisine muhtaç kılmasıyla neticelenmiş, hem de bölgenin istikrar ve huzuru Batı'nın politik tavrına endekslenmiştir.

Balkanların bu bölünmüş yapısı, ulus-devletlerin egemenliğini ve sınırlarını silikleştirirken, etnik grupların merkezî yönetime karşı çıkma ve üzerinde etkide bulunma gücünü pekiştirmiştir. Etnik grupların daha aktif ve etkin hâle gelmesi, dünyanın neresinde olursa olsun ayrılıkçı amaçları olan etnik grupların, Balkanlardan ilham alarak ayrılıkçı eylem ve söylemler geliştirmeleri açısından cesaret verici bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden ayrılıkçı/bölücü terörün son 10 yılda gittikçe etkinliğini artırması, hükümet ile terör örgütünün Oslo’da 2001’de imzalanan Ohri Anlaşması’nı andıran bir mutabakat metnine imza atmış olması ve “demokratik özerklik”, “yerel halklara özgürlük” vb. söylemlerin sıklaşması gibi gelişmeler de -Balkanlar’da yaşananlar dikkate alındığında- Türkiye’nin yakın gelecekte ne gibi bir süreçle karşı karşıya kalabileceğinin işaretlerini vermektedir.

Türkiye’de ayrılıkçı taleplerde bulunan etnik grupların; Makedonya’da Arnavutların, Bosna’da Sırpaların elde ettiği türden bir yapı istemesi imkânsız görünmemektedir. Ne var ki, yukarıda gerekçeleriyle anlatıldığı üzere, Türkiye’nin Kürt nüfusu ile Balkanlardaki azınlık grupların tarihî, siyasî, kültürel açıdan önemli farklılıkları mevcuttur ve bu farklar, Türkiye’nin de Balkanlaştırılmasına engel olmaya yetecek kadar önemlidir. Yine de, Türkiye’de yaşanan ayrılıkçı eylemlerle mücadele edilirken, Balkan tecrübelerinden istifade edilmesi hayatî bir önem taşımaktadır.

Balkan tecrübeleri, bizlere, Türkiye’nin hâlihazırda karşı karşıya kaldığı bazı sorunların sebeplerini anlamak ve nasıl bir süreçten geçerek ne şekilde sonuçlanabileceğine dair öngörülerde bulunmak imkânını sağlamaktadır. Bu değerlendirmeler kapsamında TASAV tarafından hazırlanan ve “Stratejik Öngörü” çalışmalarının ilk sayısı olan “BALKAN TECRÜBELERİNDEN TÜRKİYE İÇİN DERSLER” başlıklı çalışma, yukarıda bahsi edilen öngörülerini içermekte olup ilgililerin dikkatine sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- International Court of Justice, "Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion)", <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/14799.pdf>
- International Court of Justice, "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)", 20 March 1993, <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/7199.pdf>
- "Balkan Ülkeleri İle İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa
- "Case Information Sheet: Radislav Krstic", *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, http://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic_en.pdf
- "Osmanlı Dârü'l-fünûnu ve Düñki Nümayış", *Tanîn*, 8 Teşrîn-i Evvel 1912 (25 Eylül 1328), Nu. 1464.
- "Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913", *Balkan Harbi*, Cilt 7, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri*, Rumeli Mûhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti Hayriyesi Tertîbinden, İstanbul, 1329.
- "Tezahürat-ı Milliye", *Tasvîr-i Efkâr*, 12 Teşrîn-i Evvel 1912 (29 Eylül 1328), Nu. 555.
- Altıntaş, Ahmet. "Makedonya Sorunu ve Çete Faliyetleri". *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2005, ss. 69-91.
- Halaçoğlu, Ahmet. *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. TTK Yayınları, Ankara, 1995.
- Yiğitgüden, Ali Remzi. *Balkan Savaşları'nda Edirne Kale Muharebeleri*, C. I-II, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- İbrahim, Arijan. *Berlin Kongresi'nden Balkan Savaşları'nın Bitimine Kadar Makedonya Sorunu (1878-1912)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Koyuncu, Aşkın. "Bulgaristan'da Osmanlı Maddî Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20, 2006, ss. 197-243.
- SÖNMEZ, Banu İşlet. *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ertem, Barış. "Atatürk'ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye Balkan Devletleri İlişkileri", *Akademik Bakış*, Sayı 21, Temmuz-Eylül 2010, ss. 1-24.

- Gökdağ, Bilgehan Atsız. "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 32, Kış 2012, ss. 1-27.
- Çakmak, Cenap. "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Kararı ve Türkiye İçin Anlamı", *Zaman*, 01.08.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1010994>
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Yetim, Fatih. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2011, ss. 285-296.
- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Nuran Ülken (çev.), Sander Yayınları, İstanbul, 1971.
- Yaşın, Gözde Kılıç. "Balkan Siyaseti Sil Baştan: Sancak'ta Uyanan Boşnaklar", *2023*, Sayı 123, Temmuz 2011.
- , "Bulgaristan'da Artan Milliyetçi Eğilimler ve Parlamento Seçimleri", *Türksam*, 3 Temmuz 2009, <http://www.turksam.org.tr/a1708.html>
- , "Makedonya Örneğinde Yeni Devlet Modeli", *Kamu Ruhu: Postmodern Kimliksizliğe Karşı Duruşlar*, İkbâl Vurucu ve Mustafa Yiğit (der.), Palet Yayınları, Konya, 2011, ss. 350-367.
- , "Makedonya Terör Kışkacında", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 64, 19 Eylül 2005.
- , "Makedonya'da Siyasal Çözüm ve Terör", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 67, 10 Ekim 2005.
- , "Makedonya'yı Bekleyen Kriz", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 9, 30 Ağustos 2004.
- Aktan, Gündüz. "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış 2001, ss. 5-30.
- , "Divan ve Soykırım Huhuku-1", *Radikal*, 3 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=807504&Yazar=GUNDUZ-AKTAN&CategoryID=98>
- Okçal, Hakan. "Balkanlar ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nde Gerçekleştirilen GAMER Konferansı Konuşması, 14 Ekim 2011, *GAMER*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 197-207.
- Şıvgın, Hale. "Kiliseler ve Mektepler Kanunu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 148, Şubat 2004, ss. 133-146.
- Uzgel, İlhan. "Bağlantısızlıktan Yalnızlığa: Yugoslavya'da Milliyetçilik ve Dış Politika", Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), *Türkiye'nin Komşuları*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, ss. 117-170.

- , “1980-1990 Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss.167-181.
- , “1990-2001 Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 481-523.
- , “Türkiye ve Balkanlar: Bölgesel Güç Yanılsamasının Sonu”, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.), *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 219-255.
- Karpat, Kemal H. *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- Uzdil, Mahmut Belig. *Balkan Savaşı’nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı; Savaşın Siyasî ve Psikolojik İncelemeleri*, Cilt 1-2-3, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Fırat, Melek. “1923-1939 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 325-350.
- , “1990-2001 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 440-480.
- Saatçi, Meltem Begüm. *1890-1903 Arası Makedonya Sorunu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- Çayırılı, Necati. “Günümüz Makedonya Türkleri”, *Türksam*, 30 Ekim 2008, <http://www.turksam.org/tr/a1528.html>
- Hayta, Necdet ve Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları’nda Edirne*, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Hayta, Necdet. *Balkan Savaşları’nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- Uğraş, Nilüfer. *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-I Hakikat)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı’nın Provası*, M. Tanju Akat (çev.), Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Elekdag, Şükrü. “UAD’nın Bosna Kararı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 2007.
- Kut, Şule. *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.